

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/106982>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

DE STRIJD TUSSCHEN KERK EN STAAT

OVER DE BENOEMINGEN DER APOSTOLISCHE
VICARISSEN VAN 'S-HERTOGENBOSCH
IN DE 18DE EEUW

DOOR

G. P. J. GIEZENAAR

MISS. VAN SCHEUT-SPARRENDAAAL

1938

DEKKER & VAN DE VEGT N.V., NIJMEGEN-UTRECHT

DE STRIJD TUSSCHEN KERK EN STAAT

PROMOTOR:

Prof. Dr. J. D. M. CORNELISSEN

CENTRALE DRUKKERIJ N.V., NIJMEGEN

DE STRIJD TUSSCHEN KERK EN STAAT

OVER DE BENOEMINGEN DER APOSTOLISCHE
VICARISSEN VAN 'S-HERTOGENBOSCH
IN DE 18DE EEUW

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING
VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE AAN DE R.K. UNIVERSITEIT TE
NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNI-
FICUS Dr. K. L. BELLON, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER GODGELEERDHEID, IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEDIGEN OP DINSDAG 21 JUNI 1938,
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

GERARDUS PETRUS JACOBUS GIEZENAAR
GEBOREN TE 'S-HEERENBERG

1938

DEKKER & VAN DE VEGT N.V., NIJMEGEN-UTRECHT

Aan „Sparrendaal”

Het is mij een aangename plicht hier mijn eerbiedigen dank te betuigen aan Hare Majesteit de Koningin voor de vrijheid mij geschonken, om in Hoogstderzelver Huisarchief onderzoekingen in te stellen.

Het materiaal voor mijn proefschrift moest uit verscheidene archieven worden bijeengebracht. Gedurende geruimen tijd moest ik telkens weer een beroep doen op de hulp en voorlichting van de archivarissen en hun medewerkers. Het verheugt mij te kunnen verklaren, dat ik die steeds en in ruime mate heb mogen ondervinden. In het bijzonder richt ik hier een woord van diepgevoelden dank tot den Heer Bruggeman, conservator van het archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezie, die mij bij mijn nasporingen in het Algemeen Rijksarchief zoo zeer van dienst heeft willen zijn. Ook de ambtenaren der Universiteitsbibliotheek te Nijmegen, van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, van de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden en de bibliothecaresse der Boekerij van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch hebben mij laten ervaren, dat hun geen moeite te veel is voor het steunen van wetenschappelijk onderzoek.

De Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland en het Dr. Van Gilsfonds hebben op mijn aanvraag om geldelijken steun gunstig willen beschikken. Met groote erkentelijkheid moet ik getuigen, dat daardoor de uitgave van deze dissertatie mogelijk gemaakt is.

LIJST

DER GERAADPLEEGDE ARCHIVALIA

■

Brussel : *Algemeen Rijksarchief.*

Archief Raad van State, no. 33: Doyenné de Tournay, Dossier relatif aux contestations entre le chapitre et Ruth d'Ans.

's-Gravenhage : *Koninklijk Huisarchief.*

Archief van Prinses Anna.

No. 430 A: Dossier-Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel (1752-1757).

No. 431: Dossier-W. van Haren (1754-1756).

No. 431: Dossier-P. Steyn (1752-1758).

No. 431: Dossier-H. Fagel (1752-1756).

No. 431: Dossier-J. Hop (1753-1756).

No. 438: Verzoeken en afgegeven brieven van aanbeveling, bemiddeling en requisitie (1753-1758).

No. 448: Ingekomen requesten over verschillende jaren.

No. 449: Minuten van brieven van Hare Koninklijke Hoogheid.

's-Gravenhage : *Algemeen Rijksarchief.*

Archief Staten-Generaal.

Nos. 2371-2376, 2387-2390, 2401-2408, 2423-2427: Register van de Secrete Resolutiën.

Nos. 5089-5120, 5153-5165, 5209-5234, 5297-5312: Liassen van de ingekomen brieven en memoriën en de minuten van uitgaande stukken.

Nos. 7396-7398: Portefeuilles met secrete missiven, Varia.

Nos. 7601-7624, 7665-7677, 7721-7747, 7819: Liassen van de ingekomen requesten.

Archief-Heinsius.

No. 1737: Ingekomen brieven van verscheidene personen (A.° 1712).

No. 1864: " " " " " (A.° 1713).

No. 1873: " " " " " (A.° 1714).

No. 1931: " " " " " (A.° 1715).

No. 1763 :	Minuten van brieven aan verscheidene personen (A.° 1712).
No. 1833 :	" " " " " " (A.° 1713).
No. 1888 :	" " " " " " (A.° 1714).
No. 1944 :	" " " " " " (A.° 1715).

Archief-Fagel.

No. 5008 :	Religie en kerkelijke zaken.
No. 5080 :	's-Hertogenbosch.
No. 5092 :	Aanteekeningen en papieren rakende het jaar 1745.
No. 5110 :	Varia. Eigenhandige aanteekeningen van griffier H. Fagel.
No. 5112 :	Extracten van de hand van griffier H. Fagel.
No. 5119 :	Particuliere brieven sedert 1761.
No. 5125 :	Eigenhandige aanteekeningen van griffier H. Fagel.
No. 5140 :	's-Hertogenbosch en Meierij.
No. 5143 :	's-Hertogenbosch.
No. 5170 :	Particuliere brieven (1756-1759).
No. 5181 :	Aanteekeningen van Mr. Fr. Fagel, griffier der Staten-Generaal.
No. 5200 :	Retroacten religiezaken.
No. 5254 :	Stukken 1742-1743.

Archief Staten van Holland.

Archieven van Raadpensionarissen :	Raadpensionaris Hoornbeek.
No. 2962 :	Kerkelijke zaken (1719-1726).

Archief-Van Slingelandt.

No. 168 :	Geheime brieven.
-----------	------------------

Archief-Steyn.

No. 2 :	Registers met minuut- en copie-missiven van den raadpensionaris Steyn aan de Nederlandsche gezanten in het buitenland en aan autoriteiten in Nederland (Sept. 1754-Nov. 1761).
No. 3 :	Registers met minuut- en copie-missiven etc. (Nov. 1761-1769).
No. 5 :	Copie-missiven van den raadpensionaris aan Prinses-Gouvernante Anna (19 Mei 1753-29 Oct. 1758). Copie-missiven van den raadpensionaris aan den Hertog van Brunswijk-Wolfenbützel (3 Febr. 1759-16 Nov. 1764).
No. 52 :	Verschillende onderwerpen (1762-1769).
No. 53 :	Missiven ontvangen door den Hertog van Brunswijk-Wolfenbützel van den raadpensionaris Steyn (1752, 1753, 1755-1772).

Legatie-Archief.

- No. 916: Verbaal van Johan van den Berg en F. H. van Reede tot Renswoude, gedeputeerden tot de administratie der Spaansche Nederlanden.
- Nos. 971-972: W. van Haren. Kopieboek van uitgaande missiven.
- Nos. 959-961: Verbaal gehouden bij Mr. Joh. Ant. van Kinschot als Resident van haar Hoogmogenden aan 't Hoff te Brussel, beginnende met den 27 April 1741.

Archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezie.

- No. 162: Petrus Codde. Ingekomen stukken.
- No. 182: Petrus Codde. Minuten van uitgaande stukken.
- No. 287: J. C. van Erkel. Ingekomen stukken.
- No. 290: J. C. van Erkel. Minuten van uitgaande stukken.
- No. 297: W. F. van Dalennoort. Ingekomen stukken, minuten en copieën.
- No. 304: Willibrordus Kemp. Ingekomen stukken en copieën.
- No. 305: Willibrordus Kemp. Minuten, copiebijlagen en formulieren.
- No. 371: Cornelis Joannes Barchman Wuytiers. Ingekomen stukken, minuten en copieën.
- No. 372: Cornelis Joannes Barchman Wuytiers. Minuten van uitgaande stukken.
- No. 374: Theodorus van der Croon. Ingekomen stukken, minuten en copieën.
- No. 377: Petrus Joannes Meindarts. Ingekomen stukken en minuten.

Leeuwarden: Provinciale Bibliotheek.
Hareniana.

- H.L. 905: Brieven van Willem van Haren aan Prins Willem IV en Prinses Anna 1750-1758 (Minuten en copieën).
- H.L. 992: Brieven van Willem van Haren aan Wybrand van Itzma (Minuten).

's-Hertogenbosch: Bisschoppelijk Archief.

- a. Stukken betreffende de benoeming van een apostolisch vicaris (1742-1744).
- b. Stukken betreffende de benoeming van een apostolisch vicaris (1756-1763).
- c. Oude stukken en bestuur van Vicarius Apostolicus Andreas Aerts (5 Juni 1763-13 Aug. 1790).

- d. Het apostolisch vicariaat onder Aerts: Benoeming van Ant. van Alphen als coadjutor.
- e. Dossier-Van Alphen.

Mechelen: *Aartsbischoffelijk Archief.*

Dossier-Buscoducensia.

Rome: *Archivio della S. Congr. De Propaganda Fide*¹⁾.

Scritture riferite nelle congregazioni particolari d'Olanda, vol. 58, 59, 60, 61, 127, 800.

Acta (1726-1783).

Lettere della S. Congregazione, vol. 202.

Lettere di Mons. Segretario, vol. 203.

Archivio Vaticano.

Fondo Albani, vol. 190.

Biblioteca Vaticana.

Vatic. Lat., No. 8444: Breve „Dudum siquidem” (Copie).

Biblioteca Angelica.

Codex vol. 1597: Discorso di Mons. Lambertini sopra la nomina al vescovado d'Ipri.

¹⁾ Het materiaal uit het Archief der Propaganda en uit het Vaticaansch Archief werd ons afgestaan door Prof. Dr. J. D. M. Cornelissen te Nijmegen.

LIJST

DER GERAADPLEEGDE WERKEN

■

- Anatomie ofte Ontleding Van het Verderffelyk Dessein der Paapsgesinde, z.p. z.j. (= Knuttel, Catalogus no. 16869).*
- André, L. et E. Bourgeois, Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, T. XXI-XXIII : Hollande, Paris 1922-1924.*
- Bachem, J., Preussen und die katholische Kirche, ⁵ Köln 1887.*
- Beaufort, W. H. de, De verhouding van den Staat tot de verschillende kerkgenootschappen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden (1581-1795), Utrecht 1868.*
- *Geschiedkundige Opstellen, Dl. I en II, Amsterdam 1893.*
- Beek, J. van, Lijst van eenige boeken en brochuren uitgegeven in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland sedert 1700 tot 1751, Rotterdam 1891.*
- *Lijst van eenige boeken en brochuren uitgegeven in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland sedert 1751 tot 1842, Rotterdam 1892.*
- Bijdragen voor de geschiedenis van de R.K. Kerk in Nederland, Dl. I en II, Rotterdam 1888-1892.*
- Blok, P. J., Geschiedenis van het Nederlandsche volk, Dl. III,³ Leiden [1925].*
- Bourgeois, E., Zie : André, L.*
- Broedersen, N., Quinque tractatus historici de rebus Metropolitanae Ecclesiae Ultrajectinae, I, Delphis 1729 ; II-V, Ultrajecti 1763.*
- Brom, G., Archivalia in Italië, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, Dl. III (R. G. P., Kl. S., no. 14), 's-Gravenhage 1914.*
- Brugmans, H., Geschiedenis van Nederland, Dl. V en VI, Amsterdam 1936-1937.*
- Bussemaker, Th., Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau, 4e S., T. I-IV, Leyde 1908-1914.*
- Commenta, Jesuitarum, Aliorumque Romanae Curiae adulantium de Summi Pontificis autoritate . . . , Regnis Regibusque infecta ac specialiter Summis Praepotentibusque faederati Belgii Ordinibus periculosa : fideliter proposita*

- per Jurisconsultum Batavum, Ecclesiae et Patriae amantem, Amsterdami 1704 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 15360).
- Coppens, J. A.*, Nieuwe beschrijving van het Bisdom van 's-Hertogenbosch, Dl. I-IV, 's-Hertogenbosch 1840-1844.
- Cornelissen, J. D. M.*, Verslagen over den toestand van het vicariaat 's-Hertogenbosch in de tweede helft der zeventiende eeuw (Bossche Bijdragen, Dl. XI, 1931).
- Elias, H. J.*, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regeering der Aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621), Antwerpen 1931.
- [*Erkel, J. C. van*], Samen-spraak Tusschen Pieter Regthart, en Joan Waermond, Over het bequaemste en regtmatige middel, om de Rooms Catholyke Hollandsche Kerk, door het verkiezen van een Eygen Bisschop, in hare tegenwoordige verdrukkinge te redden, Delft 1722 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16587).
- Tweede Samen-spraak Tusschen Pieter Regthart, en Joan Waermond, Over de Stoffe der Kerkscheuringe: Aentoonende waer inne dit quaed gelegen is; Mitsgaders, dat de Verkiezing van een eygen Bisschop, op de wyze als ze word voorgenomen, met het zelve geen gemeenschap heeft etc., Delft 1723 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16609).
 - Derde Samen-spraak Tusschen Pieter Regthart, en Joan Waermond, Tot onderzoekinge van het hedendaags voorgeven van zommige yveraers, Dat zy het met den Stoel van Romen willen houden, denzelven eeren, en 'er aen gehoorzamen: en of deze hunne roem op waerheyd en reden gegrond is, Delft 1723 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16610).
 - Vierde Samen-spraak Tusschen Pieter Regthart, en Joan Waermond, Wegens twee Schriftjens, in een Boekjen begrepen. Het Eerste tegen het Appèl van de Constitutie Unigenitus; het Tweede tegen het Regt van het Utrechtsche Kapittel, Delft 1723 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16611).
- [*Foppens, F.*], Historia Episcopatus Silvaeducensis continens episcoporum et vicariorum generalium seriem, et capitulorum abbatiarum et monasteriorum fundationes etc., Bruxellis 1721.
- [*Francino, J.*], In cruce vita. De orde der Kruisheren in Nederland, [Rotterdam 1936].
- Frenken, A. M.*, Helmond in het verleden, Dl. I en II, Helmond 1928-1929.
- Gerlachus, P.*, De minderbroeders-capucijnen in 's-Hertogenbosch (1611-1935), Speciaal-nummer van „Franciscaansch Leven”, Dl. XIX (1935).
- Habets, J.*, Geschiedenis van het tegenwoordig Bisdom Roermond, en van de bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan, Roermond 1890, Dl. I en II.

- Halbertsma, J. H.*, Het geslacht der van Haren's. Fragmenten, Deventer 1829.
- Havensius, A.*, Commentarius de erectione novorum in Belgio episcopatum, Coloniae 1609.
- Heeren, Jac. J. M.*, De bekeering van Sophia Alberts en de gevolgen daarvan voor de Katholieken in de Meierij, Helmond 1930.
- [*Heussen, H. F. van*], Batavia Sacra, Dl. II, Antwerpen 1715.
- Hezenmans, J. C. A.*, 's-Hertogenbosch van 1629-1798, Historische studiën, 's-Hertogenbosch [1899].
- Holzknacht, G.*, Ursprung und Herkunft der Reformideen Kaiser Josephs II auf kirchlichem Gebiete, Innsbrück 1914.
- Hoynck van Papendrecht, C.*, Historia Ecclesiae Ultrajectinae a tempore mutatae religionis in Foederato Belgio, Mechliniae 1725.
- Hubert, E.*, Les Pays-Bas Espagnols et la République des Provinces-Unies depuis la Paix de Munster jusqu'au Traité d'Utrecht (1648-1713). La question religieuse et les relations diplomatiques, (Mém. Ac. R. de Belgique, 2e S., T. II) Bruxelles 1907.
- Jong, J. de*, Handboek der Kerkgeschiedenis, Dl. III³, Utrecht-Nijmegen 1937.
- Just, L.*, Das Erzbistum Trier und die Luxemburger Kirchenpolitik von Philipp II bis Joseph II, Leipzig 1931.
- Karttunen, L.*, Les nonciatures apostoliques permanentes de 1650 à 1800, Genève 1912.
- Kemp, W.*, Kort historisch verhael van 't gene de Kerke van Utrecht weder-varen is, Dl. I-IV, Amsterdam 1725-1726.
- Knappert, L.*, Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde-Kerk gedurende de 16e en 17e eeuw, Amsterdam 1911.
- Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde-Kerk gedurende de 18e en 19e eeuw, Amsterdam 1912.
- Knüttel, W. P. C.*, De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde der Republiek, Dl. I en II, 's-Gravenhage 1892-1894.
- Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Dl. III-IV, 's-Gravenhage 1900-1902.
- Kruger, J. B.*, Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom Breda, Dl. II-IV, Rosendaal 1874-1876.
- Lang, H.*, Die Vereinigten Niederlande und die Fürstbisschofs und Coadjutor-wahlen in Münster im 18en Jahrhundert, Münster 1933.
- Lochmann, A.*, Friedrich der Grosse und die katholische Kirche in Schlesien seit dem Beginn des siebenjährigen Krieges, Osnabrück 1903.

Martens, R. L., Het geslacht Hoyneck van Papendrecht (Algemeen Nederl. Familieblad, Dl. VIII, 1891).

Meteren, E. van, Historie der Nederlandscher ende haerder nabueren oorlogen, Delft 1614.

Metzler, J., Die Apostolischen Vikariate des Nordens, Paderborn 1919.

Meyer, G. A., De predikheeren te 's-Hertogenbosch 1296-1770. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het Katholieke Noord-Brabant, Nijmegen 1897.

Mollat, G., Elections épiscopales (Dict. d'Apol. Cath., s.v.).

Nijhoff, D. C., De hertog van Brunswijk, 's-Gravenhage 1889.

Noodt, G., Opera omnia, Leiden 1760.

Oogen-Salve, Geuse . . . in Paapsche Potten, of kort en klaar bewys van de nakende ondergang Van den Gereformeerden Staat en Kerk door een Pauselyke Vicaris, Aan alle goede Patriotten voorgedragen tot een derde en mogelyk laatste Waarschouwing. Door een Vrind van de bekende Cornelis Regthart en Joan Waarmond, z.p. z.j. (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16809).

Pastor, L. von, Geschichte der Päpste, Bd. XV-XVI, Freiburg i.B. 1930-1933.

Préclin, E., Les Jansénistes du XVIII siècle et la Constitution civile du clergé. Le développement du richérisme dans le Bas-Clergé, Paris 1929.

Redenen, om welke in de provincie van Holland en West-Friesland ofte in eenige andere der geunieerde provincien geen Pausgezinde of Jezuitsgezinde Vicaris behoorde te werden toegelaten etc., z.p. z.j. (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16832).

Schaap, F. I., Historische Aanmerkingen Wegens den Staat en het Gedrag der Roomsche Geestelykhey In de VII Vereenigde Provincien, soo voor, als nu na de Reformatie. Waar in klaar en bondig werd voor oogen gestelt de groote Magt van het Roomsche Hof in de Nederlanden, en het gevaar van onzen Staat, en van alle welmeenende in het Vaderland, Loven 1723.

Schets, Geschiedkundige . . . der stichting, lotgevallen en merkwaardige bijna 500 jarige voortdoring van het klooster St. Agatha, Land van Cuyk, prov. Noord-Brabant, z.p. 1833.

Schutjes, L., Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, Dl. I-V, St. Michiels-Gestel 1870-1876.

[*Slicher, A.*], Memorie voor de zeer Doorlugtige, Hoogedele en zeer wyze Regeerders dezer Hoogmogende Republicq, 's Gravenhage 1722 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16586).

XVIII

- Eenvoudige Redeneringen, Over de gesteltheit der Roomsgesinden in deze Vereenigde Nederlanden etc., Utrecht 1723 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16612).
 - Kort Geding tegen die Priesters en andere Menschen, die hier te Lande onder de Roomscatholyke Ingesetenen de onrust stookten: Vervat in de forme van een brief aan een Regent geschreeven, Leyden 1725 (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16677).
 - Beredeneerde Waarschouwing over het tolereren der Roomschesinde Kerkdiensten in de Vereenigde Nederlanden, Mitsgaders Het gene in aanmerking komt omtrent de verschillen, die tusschen de Priesters van die Kerk zyn uitgeborsten etc., Amsterdam 1726.
- Veit, L. A.*, Die Kirche im Zeitalter des Individualismus, 1. Hälfte (J. P. Kirsch, Kirchengeschichte, Bd. IV, 1.), Freiburg i.B. 1931.
- Velthoven, H. J. J. van*, Stad en Meierij van 's Hertogenbosch, Dl. I, Amsterdam 1935.
- Vigener, F.*, Gallikanismus und episkopalistische Strömungen im deutschen Katholizismus zwischen Tridentinum und Vatikanum, München 1913.
- Visser, J. Th.*, Kerk en Staat, Dl. I-III, Leiden [1926-1927].
- Vregt, J. F.*, Het Apostolisch Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt (Bijdr. B.H., Dl. V, 1877).
- Waerschouwinge*, Trouhertige . . . tegen Hollants Ondergangh door het verderflicke Pausdom, Door overtuygende vertooninge van desselfs tegenwoordighe seer gevaerlijcke stant etc., Utrecht z.j. (= Knuttel, Catalogus . . . no. 16678).
- Wagner, P.*, Die geschichtliche Entwicklung der Metropolitangewalt, Bonn 1917.
- Wap, J. F.*, Geschiedenis van het land en der heeren van Cuyk, Utrecht 1858.

EERSTE HOOFDSTUK

HET VOORSPEL VAN DEN STRIJD

I

Het is een opvallend verschijnsel — Knuttel vestigde er reeds de aandacht op — dat naarmate men de 18de eeuw nadert, het aantal plakaten tegen de katholieken voortdurend minder wordt.

Was dit een teken van grooter verdraagzaamheid of leerde men zich schikken in het onvermijdelijke? — vraagt Knuttel zich af¹⁾.

Zonder den laatsten factor te willen uitschakelen, meenen wij toch op den eersten den nadruk te moeten leggen.

Hoewel er nog geen diepgaand onderzoek werd ingesteld naar de ontwikkeling der tolerantie-idee in onze Republiek, heeft het toch de aandacht getrokken van de vaderlandsche historici, hoe tegen het einde der 17de eeuw in protestantsche kringen de tegenstellingen van dogmatischen aard door een vervaging der grenzen beginnen te verdwijnen, met als gevolg een wederzijdsche toenadering van de vroeger scherp tegenover elkaar staande partijen²⁾.

Niet gaarne zouden wij echter de meening onderschrijven van Blok, die in deze verdraagzaamheid een symptoom ziet van de algemeene geestelijke verslapping, waaraan het Nederlandsche volk in het begin der 18de eeuw leed. Nog minder juist lijkt ons zijn stelling — tenminste in haar algemeenheid — dat de verdraagzaamheid van mannen als Roemer Visscher en Spieghel, als Heydanus en Spinoza, als Coornhert en De Groot „gesproken uit zelfstandige overweging, uit gevoel van gelijkwaardigheid van door inwendigen strijd verkregen overtuigingen”, van zooveel beter gehalte zou zijn dan de tolerantie, die de 18de eeuw kenmerkt³⁾.

¹⁾ Knuttel, De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde der Republiek, 's-Gravenhage 1892, I, p. 248.

²⁾ Knappert, Geschiedenis der Nederl. Herv. Kerk gedurende de 18e en 19e eeuw, Amsterdam 1911, p. 3; Blok, Geschiedenis van het Nederl. Volk, Leiden (1925), III, p. 414. ³⁾ o.c., p. 415.

Aldus generaliseerend doet men onrecht aan een Gerard Noodt, die in 1706 bij het beëindigen van zijn ambtsperiode als Rector Magnificus van de Universiteit te Leiden, in zijn rede: „Dissertatio de religione ab imperio jure gentium libera” een moedig pleidooi hield voor principiele tolerantie. Een tolerantie dus niet als opportuniteitsmaatregel, maar gebaseerd op het natuurrecht⁴⁾.

Uit opportunisme sproot dikwijls de tolerantie voort van onze regenten der 17de eeuw; ook bij een Johan de Witt. Noodt maakt abstractie van economische en politieke motieven, voor hem is godsdienstige verdraagzaamheid het respecteren van wat Blok noemde „door inwendigen strijd verkregen overtuigingen”.

Waarom zou ik mijn weg verlaten voor dien van een ander? — vraagt Noodt. Moet ik in een dergelijke allergewichtigste zaak niet mijn overtuiging volgen? Ook al had de overheid zeker de objectieve waarheid, ook dan nog heeft die overheid niet het recht, haar godsdienst aan anderen op te dringen. Uiterlijke aanvaarding immers is niet genoeg; er wordt innerlijke overtuiging geëischt en die kan de overheid niet geven⁵⁾.

En als God regen en zonneschijn geeft aan hen, die Hij toch onmiddellijk kon straffen, waarom zouden wij hen haten, die ons niets misdeden? Waarom iemand beschimpen, omdat hij iets niet weet, dat God hem heeft willen verbergen? Men mag hem ongelukkig noemen, niet boos⁶⁾.

Bovendien ligt de godsdienst buiten het staatsdoel. De beweegreden immers tot vorming van een maatschappij, zegt Noodt, was niet de

⁴⁾ Gerard Noodt (1647-1725) werd door invloed van Willem van Haren, curator der Friesche Hoogeschool, in 1679 tot hoogleeraar te Franeker benoemd. Dit ambt aanvaardde hij met een rede „De civili prudentia”, waarin hij het natuur- en volkerenrecht naast het Romeinsch recht ter studie aanbeval. In dezelfde richting bewoog hij zich door hierin voor te gaan met een college te wijden aan de uitlegging van De Groot's werk „De jure belli ac pacis”.

Naar Utrecht beroepen aanvaardde hij aldaar zijn ambt met een rede „De causis corruptae jurisprudentiae”, zich aansluitende bij de vorige inaugurale rede.

Twee jaren later (in 1686) ging hij over naar Leiden, waar hij in 1699 en 1706 bij het beëindigen van zijn ambtsperiode als Rector Magnificus een publieke „Oratio” hield. Die van 1706, waarin hij heel sterk de leer van het natuurrecht verkondigt, interesseert ons voor het oogenblik het meest: „Dissertatio de religione ab imperio jure gentium libera, habita in Academia Lugduno-Batava a.d. VI. Id. Febr. A. MDCCVI, cum abiret Magnifici Rectoris munere”.

⁵⁾ Noodt, Opera omnia, Leiden 1760, p. 519, 521.

⁶⁾ o.c., p. 521.

godsdienst, maar de vrees door anderen beleedigd te worden („zij wilden hun lichamen en goederen in rust bezitten”). Het doel van de maatschappij was niet de vrijheid te beperken, maar die vrijheid te besturen tot algemeen nut; wat hun voordeel noch hinder kon toebrengen, willen zij tot ieders vrije beschikking laten. Het doel van den godsdienst is eerder de welstand van de ziel dan het heil van de burgerlijke maatschappij. Het gemeenebest daarentegen is een maatschappij van menschen opgericht tot bewaring en bevordering der burgerlijke belangen ⁷⁾).

Deze ideeën over religieuze tolerantie zijn niet nieuw, geen eigen vinding van Noodt. Reeds lang vóór hem hadden Pufendorf en Locke ze verkondigd ⁸⁾). Het merkwaardige van het geval is alleen, dat een rector magnificus van onze bekendste Universiteit het aandurfde in een plechtige afscheidsrede deze als de zijne voor te staan. Dat zijn betoog de aandacht trok, blijkt wel uit de verspreiding ervan in eigen land en — weldra vertaald in het Fransch en Engelsch — in het buitenland ⁹⁾).

Die algemeene belangstelling maakt het des te opvallender, dat Noodt's redevoering, in het Nederlandsch vertaald en als pamflet uitgegeven, geen enkel tegenpamflet heeft uitgelokt. En dat in een tijd, waarin men in onze Republiek geen enkele afwijkende meening stilzwijgend kon voorbijgaan. Was het denkend en schrijvend deel ten onzent het dus volledig met hem eens? Wij durven voor dezen tijd die conclusie niet aan, maar dat dit stilzwijgen wijst op een — in vergelijking met de 17de eeuw — sterk gewijzigde mentaliteit, valt moeilijk te ontkennen.

Was die gewijzigde mentaliteit niet anders tot uiting gekomen als in een academische oratio van een hoogleeraar, dan zouden de katholieken er al heel weinig mee gebaat zijn geweest. Dit echter was geenszins het geval. De regeering der Republiek bleek ook aangetast te zijn door den nieuwen geest en in haar maatregelen ten opzichte van de katholieken werd zij door de veranderde inzichten geïnspireerd. Uitingen van de nieuwe richting vinden wij het eerst bij de Staten van Holland.

Toen er in 1687 sprake was van een verdrijving der monniken, gaven

⁷⁾ ibidem.

⁸⁾ Zie De Visser, Kerk en Staat, Leiden (1926), I, p. 271.

⁹⁾ Van deze academische redevoering verscheen een Nederlandsche vertaling in 1706 en 1707. Een Fransche vertaling van de hand van Barbeirac in 1707, een Engelsche van Savage in 1708.

de Staten te kennen, dat daarbij volstrekt niet gedacht werd aan de onderdrukking van den katholieken godsdienst¹⁰⁾. De Staten-Generaal besloten 7 Mei 1720 de Jezuïeten te verbannen. De Staten van Holland sloten er zich bij aan en gelastten het plakkaat van 1641 te hernieuwen. Weldra bleek echter de vergissing! Dat oude plakkaat immers ging veel verder dan zij nu wenschten te gaan: het was een algeheel verbod van godsdienstige samenkomsten der katholieken. En de Staten waren thans ruim genoeg van opvatting om hun vergissing te herstellen en trokken daarom het genomen besluit weer in¹¹⁾.

Hoe er een nieuwe geest heerschte, blijkt ook heel duidelijk uit de maatregelen, die zij namen ten opzichte van een schunnig boekje tegen de katholieken geschreven: „Papekost, opgedist in geuse schotelen”. Was vroeger alles geoorloofd geweest tegen den katholieken godsdienst, thans wilden de Staten niet meer, dat de katholieken op een dergelijk infame wijze in hun godsdienstige gevoelens werden gekrenkt. Het boekje werd verboden¹²⁾.

Meer dan deze ordonnanties van de Staten van Holland interesseert ons — in verband met het onderwerp van deze studie — de houding van de regeeringspersonen ten opzichte van de katholieken in de generaliteitslanden en speciaal in het vicariaat van 's-Hertogenbosch. Eenige feiten zijn in dit opzicht alleszins vermeldenswaard.

In opdracht van den nuntius te Brussel ondernam Govaerts, apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch, in November 1703 een reis naar Den Haag, waar hij aan de regeering der Republiek een voorstel zou doen om den door de Jansenisten¹³⁾ verstoorden vrede onder de katholieken te herstellen. Officieel werd hij door Heinsius, den raadpensionaris, ontvangen, met wien hij tot tweemaal toe een langdurig onderhoud had. Ongehoord feit in de geschiedenis der Republiek, een apostolisch vicaris in audiëntie ontvangen bij den meest invloedrijken regeeringsambtenaar, die hier niet optrad als privaat persoon, maar, zooals hij zelf zeide, als raadpensionaris.

Het in deze audiëntie besprokene ligt buiten de grenzen van ons onderwerp, maar op één mededeeling van Heinsius moeten wij toch wijzen. Hij beloofde aan Govaerts, voor het geval Rome zijn voorstel zou aannemen — n.l. den afgezetten Codde rehabiliteeren — dat hij

¹⁰⁾ Knuttel, l.c., I, p. 248.

¹¹⁾ ibidem, II, p. 98. ¹²⁾ ibidem, II, p. 99.

¹³⁾ Met de benaming „Jansenisten” volgen wij het gebruik van de door ons geraadpleegde documenten.

als teeken van dankbaarheid ten opzichte van het Roomsche Hof, bij de Staten-Generaal zou bewerken, dat Govaerts zou mogen wonen in de Meierij en hem de vrijheid zou worden gegeven in het vicariaat van 's-Hertogenbosch zijn kerkelijke functie uit te oefenen¹⁴⁾).

Ook dat was nog „nie da gewesen”. Nog nooit had een vicaris van 's-Hertogenbosch op het grondgebied van de Republiek zijn vaste residentie gehad of er met goedkeuring der regeering zijn bediening uitgeoefend.

Het tweede feit, waarop wij de aandacht wilden vestigen, behoort chronologisch eigenlijk tot de periode van den strijd zelf over de bezetting van de vicarisplaats van 's-Hertogenbosch, maar het illustreert zoo zeer de nieuwe opvattingen, die toch in laatste instantie de aanleiding waren van dit conflict, dat wij meenen te dezer plaatse er melding van te moeten maken. Wij bedoelen de Resolutie der Staten-Generaal van 19 Juli 1730¹⁵⁾).

Hadden de Staten-Generaal zich vroeger weinig bekommerd om de geldafpersingen, waaraan de ambtenaren in de generaliteitslanden zich tegenover de katholieken schuldig maakten, thans meende de regeering daaraan een einde te moeten stellen. Bij Resolutie van 18 Nov. 1727 gaven de Staten-Generaal aan een speciale commissie opdracht een nauwkeurig onderzoek in deze zaak in te stellen en voorstellen te doen voor een definitieve regeling. Om aan de katholieken een onmiddellijke genoegdoening te schenken, werd nu reeds „scherp geïnterdiceerd boven of buiten de voorgeschrevene recognitie iets te trekken.” Het omvangrijk onderzoek, dat de commissie instelde, nam geruimen tijd in beslag en eerst 19 Juli 1730 was het rapport gereed en werd het in de vergadering der Staten-Generaal besproken. Naar aanleiding van dit rapport werd de hoogst merkwaardige Resolutie genomen, waarvan wij boven gewag maakten. Hoe belangrijk de Hoogmogenden de kwestie vonden, blijkt uit het feit, dat zij het volledige rapport van de commissie in de Notulen lieten opnemen — voor zoover ons bekend een absoluut alleenstaand geval.

De gegevens, die de rapporteurs mededeelen over het ontstaan der recognitiegelden, de grootte der geëischte bedragen, de redenen waarom zij op de eene plaats wel, op de andere niet in zwang waren — hoe wetenswaardig ook op zich zelf — hebben voor ons onderwerp minder belang. Ons interesseeren vooral de drie punten, die de

¹⁴⁾ Arch. Oud-Bissch. Clerezie, no. 182: Petrus Codde, Minuten van uitgaande stukken. ¹⁵⁾ Resol. van 19 Juli 1730.

commissie aan het eind van haar verslag aan de Staten-Generaal in overweging gaf :

1e. „Op wat wijs de Roomsche ingezetenen met effect eens voor al souden kunnen bevrijdt en ontheven werden van alle exactiën.

2e. Op wat wijs de officieren souden kunnen geanimeert en in staat gestelt werden tot een precise en exacte executie der placaten, welke op de oeffeningh der Roomsche godsdienst nogh huydendaags behooren geexecuteert te werden.

3e. Welcke die placaten zijn, waarvan in het voorgemelde tweede articul gemeld wordt en aan welckers observantie in het bysonder de handt behoorde gehouden te werden.”

Klinkt er uit het eerste punt reeds een sympathieke toon : de katholieken bevrijden van alle exactiën — eerst het 2e en 3e artikel kondigen de noodzakelijkheid van een nieuwen koers in alle duidelijkheid aan. In een uitvoerige Resolutie stelden de Hoogmogenden hun houding vast. Voor wat de recognitiegelden betreft, kunnen wij voor het doel, dat wij ons gesteld hebben, volstaan met de mededeeling, dat deze onder strenge straffen — afzetting, verbanning, lichamelijke tuchting ! — werden verboden. In plaats van de recognitiegelden kwam een vaste belasting, nauwkeurig voor iedere kerk vastgesteld en te betalen aan de ontvangers of rentmeesters, daartoe door de Staten-Generaal aan te wijzen. Uit de opbrengst van deze belasting werden de officieren schadeloos gesteld voor het missen van het recognitiegeld.

Al onze interesse gaat uit naar het antwoord, dat de Staten-Generaal gaven op de derde vraag, die de commissie had gesteld : Welke plakaten moeten nog geobserveerd worden ? En wat antwoordden de Hoogmogenden ? „Dat soo veel aanbelanght het derde point, namentlijk van welcke placaten en resolutien soude behooren aanbevolen te werden, sulcks sal werden bepaaldt tot de placaten en resolutien rakende de oeffeningh van den Roomschen Godtsdienst, omtrent welcke oeffeningh de gedaghten nu niet meer zijn, als deselve voor desen geweest zijn, namentlijk, om de selve in het geheel te verbieden en te aboleeren, ende waar omtrent dienvolgende niet meer aan de Officieren moet aanbevolen werden de executie van de placaten, welke in een volkomen disobservantie zijn, en by mogelijckheyt byna jegenwoordig niet konnen geexecuteert werden, de tyden een zeer groote veranderingh in dat stuk gebraght hebbende.”

Dat was een geheel nieuw geluid. Zeker, de practijk was aan de theorie voorafgegaan en de Staten-Generaal spreken dan ook geheel

volgens de waarheid, als zij beweren, dat de oude plakكات in onbruik waren geraakt. Maar even zeker is, dat nooit een van die strenge verbodsbepalingen was herroepen. De katholieken waren dus geheel afhankelijk van de meerdere of mindere gunstige gezindheid der respectievelijke schouten.

Aan dien willekeur wordt thans een einde gemaakt. Men kon niet verwachten, dat ineens met al het oude zou worden gebroken en de katholieken volkomen rechtsgelijkheid met de leden van de Staatskerk zouden verkrijgen; daarvoor waren de tijden nog niet rijp. Het vervolg van de Resolutie somt dan ook op, wat er verboden blijft. En dat is nog heel wat: geen uitoefening van den godsdienst buiten de kerken, geen bedevaarten of andere „superstitien” bij heiligenbeelden of ter gelegenheid van begrafenissen, geen collecten langs de huizen of door het plaatsen van bussen op heilige plaatsen of kerkhoven, geen schenkingen aan kloosters, geen katholieken admitteeren in publieke ambten, geen monniken en vooral geen Jezuïeten toelaten op het grondgebied van den Staat. Maar toch, ondanks al deze beperkingen, beteekende deze Resolutie voor de katholieken groote winst. Voortaan konden de priesters, aangesteld door den vicaris van 's-Hertogenbosch, nadat zij een bewijs van admissie hadden ontvangen van den Raad van State — volgens deze Resolutie vereischt — rustig hun bediening uitoefenen.

II

Hoewel de besproken Resolutie niet werd genomen, voordat het eerste conflict tusschen Rome en de Republiek over de benoeming van den apostolischen vicaris van 's-Hertogenbosch reeds in een ver gevorderd stadium was, mogen wij toch als zeker aannemen, dat dezelfde ideeën, die in deze Resolutie tot uiting komen, ook in 1726, het beginjaar van den strijd, bij de regeering der Republiek heerschten. Een dergelijke radicale wijziging van inzichten voltrekt zich niet in enkele maanden.

Bereid om aan de katholieken in de Meierij — zij het ook onder beperkende voorwaarden en bij wijze van conniventie — bij officieel besluit toe te laten hun godsdienst uit te oefenen, moet het aan de regeering onmiddellijk zijn opgevallen, welke uitzonderlijke positie de katholieke Kerk daardoor in het vicariaat van 's-Hertogenbosch zou innemen.

In geen enkel katholiek land immers kon de Paus rechtstreeks de bisschoppen benoemen. In Spanje, Portugal, Frankrijk, Oostenrijk en de

Zuidelijke Nederlanden had Rome het nominatierecht afgestaan aan den vorst. De „bisschop” van 's-Hertogenbosch echter werd rechtstreeks door Rome aangewezen, zonder dat de regeering er ook maar in gehoord werd. Wat ondenkbaar was voor een katholiek land, was een feit geworden in onze protestantsche Republiek. Natuurlijk er was een verschil: in de katholieke landen had men bisschoppen, hier slechts apostolische vicarissen, maar dat veranderde voor de Staten-Generaal niets aan het abnormale van het geval. Wat wist men in Den Haag van het kerkrechtelijk verschil tusschen een residentieel bisschop en een apostolisch vicaris! Voor de Hoogmogenden was het alleen van belang te weten, dat de vicaris de hoogste geestelijke overheid was voor de katholieken van het „soogenaemde bisdom van 's-Hertogenbosch”.

Het apostolisch vicariaat van 's-Hertogenbosch was geen creatie van den allerlaatsten tijd. Reeds in 1657¹⁶⁾ was het opgericht en zonder onderbreking waren de vicarissen elkander opgevolgd. De Republiek had zich nooit met de benoeming der titularissen bemoeid, aangezien zij hen niet erkende en aan de officieren strikte opdracht had gegeven deze vicarissen van het grondgebied van den Staat te weren en de uitoefening van hun functie te beletten. Geen der apostolische vicarissen had dan ook ooit zijn vaste residentie gehad op Staatsch gebied en slechts zelden, en dan nog in het diepste geheim, kwamen zij er om de *visitatio canonica* te doen.

Nu men tegenover de katholieken in de Meierij een andere houding ging aannemen, moest men noodzakelijkerwijze ook zijn standpunt ten opzichte van den apostolischen vicaris herzien. Zooveel begrepen de Staten-Generaal toch wel van de katholieke kerkordening, dat zij inzagen, dat de priesters van de Meierij de zending moesten ontvangen van een hogere instantie. Wilde de te schenken vrijheid om hun godsdienst uit te oefenen iets beteekenen, dan moest de regeering ook aan de bevoegde geestelijke overheid toelaten het bestuur over het vicariaat uit te oefenen. En inderdaad bleek de regeering daartoe bereid. Heinsius had den nieuwen koers reeds aangekondigd, toen hij Govaerts hoop gaf, dat hij op Staatsch gebied zou mogen wonen en er zijn geestelijk ambt zou mogen uitoefenen. Tot uitvoering van hun plannen gaan de Staten-Generaal echter eerst over bij den dood van Govaerts in 1726.

Men begreep in Den Haag maar al te goed, dat het voor het land niet onverschillig kon zijn, aan wien de leiding der katholieken in de

¹⁶⁾ Zie Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*, St. Michiels-Gestel 1872, II, p. 135.

Meierij werd toevertrouwd. Men wilde zeker zijn van zijn trouw en goede gezindheid tegenover de Republiek, een alleszins billijke eisch. Dat waren consideraties, die zich als vanzelf opdroegen na het prijsgeven van hun afwijzende houding tegenover een kerkelijk bestuurder van het vicariaat. Daarenboven had de strijd tusschen Jansenisten en katholieken, die juist aan de Bossche vacature van 1726 voorafging, het probleem, op welke wijze een bisschop moest benoemd worden, aan welke eischen in het belang van den Staat de candidaat moest voldoen en diens verhouding tot Rome in het middelpunt van de belangstelling geplaatst. Een stroom van pamfletten werd aan deze kwestie gewijd. Wel handelden deze vertoogen uitsluitend over de benoeming van den apostolischen vicaris (ofwel bisschop, als men de zienswijze van de Jansenisten wilde volgen) van Utrecht, maar de waarschuwingen en adviezen, die de Jansenisten in deze pamfletten tot de regeering richtten, golden in dezelfde mate bij een mogelijke benoeming in 's-Hertogenbosch.

De interesse, die de regeering aan den dag, legde voor den strijd tusschen katholieken en Jansenisten, wettigt de veronderstelling, dat deze pamfletten ook in de hoogste regeeringskringen de aandacht zullen getrokken hebben. Van de meest bekende „memorie” staat het zelfs vast, dat zij door de Jansenisten aan de regeeringspersonen werd aangeboden¹⁷⁾. Trouwens het standpunt, dat de Staten-Generaal innamen bij de Bossche vacature, was zoo geheel conform de in deze pamfletten verstrekte adviezen, zooals hierna zal blijken, dat de invloed van deze Jansenistische pamfletliteratuur daarin niet te ontkennen is.

Wij meenen daarom, dat een korte uiteenzetting van de meeningen, die in deze blauwboekjes werden voorgestaan, niet mag ontbreken.

III

Was Rome in de eerste jaren van het conflict met de Jansenisten in de Hollandsche Missie zeer gematigd opgetreden, weldra bleek, dat door toegevendheid en zachtheid niets was te bereiken¹⁸⁾. Derhalve werd het stuur omgegooid en te beginnen met de Instructie van den nuntius te Brussel in Dec. 1708 over de communicatio in sacris met de

¹⁷⁾ In het Archief van Hoornbeek: „Resolutiën en andere stukken rakende den strijd tusschen Roomschen en Jansenisten in Nederland 1721-1726” vindt men nog een exemplaar van de bekende Memorie van Slicher (zie blz. 21).

¹⁸⁾ Een beknopt maar goed overzicht van het Jansenisme in de Republiek vindt men bij De Jong, Handboek der Kerkgeschiedenis, Utrecht 1937, dl. III.

Jansenisten, volgden strenge maatregelen elkaar in snel tempo op. Dit had ten gevolge, dat het aantal aanhangers der Jansenisten onder de geestelijkheid voortdurend in dalende lijn ging en ook het volk den ernst van het conflict beter ging inzien. Er begon gevaar te dreigen, dat bij gebrek aan priesters de heele beweging zou verloopen.

De juridische adviseur der Hollandsche Jansenisten, Zeger Bernard van Espen, professor te Leuven, vond een uitweg. Hij wees er Van Heussen op, hoe deze als „vicaris generaal van het metropolitaan kapittel van Utrecht bij openstaanden zetel” aan candidaten dimissoriaal brieven kon geven, waarna zij door buitenlandsche bisschoppen konden gewijd worden. Een tijdlang werd deze methode toegepast. Het gevaar bleef echter altijd dreigen, dat geen buitenlandsche bisschoppen meer bereid zouden zijn om priesters te wijden voor de Hollandsche Jansenisten. Volkomen veilig kon men zich slechts stellen, als men een eigen bisschop bezat. Van Espen, om advies gevraagd, verklaarde, dat het bekende „vicariaat” als wettig kapittel het recht bezat een eigen bisschop te kiezen. De canoniekrechtelijke zijde van het vraagstuk was hiermede opgelost, maar de kwestie had ook nog een practischen kant: wat zou de regeering doen, indien men tot de keuze overging? Het kwam erop aan de zaak zoo voor te stellen, alsof er landsbelangen mee gediend werden. Het middel, dat werd aangegrepen om de regeering voor het plan te winnen en ook de publieke opinie te beïnvloeden, was het in het licht geven van een groot aantal „Memories”, „Waarschuwingen”, „Samenspraken” en hoe deze kleine geschriften al meer mogen heeten. Zooals wij reeds terloops aanstipten, was het zaak deze benoeming van een eigen bisschop aan de regeering te doen voorkomen als zeer voordeelig voor de rust en veiligheid van de Republiek. Noodzakelijkerwijze ging daarmee gepaard het wijzen op de groote gevaren, die de benoeming van een apostolisch vicaris, rechtstreeks door Rome aangevoerd en geheel van Rome afhankelijk, meebracht voor de veiligheid van het gemeenebest.

In de eerste plaats wijzen deze pamfletten ¹⁹⁾ op de abnormaal groote macht, die de Paus in de Republiek uitoefent. Zonder eenige inmenging of medezeggenschap van wie ook, benoemt hij hier de apostolische

¹⁹⁾ Wij vonden het niet noodig alle pamfletten, die over deze kwestie werden uitgegeven te vermelden. Men vindt ze opgesomd in de bekende pamflettencatalogi. Uit den treure worden er steeds weer dezelfde beschuldigingen aan het adres van Rome en dezelfde waarschuwingen voor de Republiek herhaald. Wij meenden ons te kunnen beperken tot de best geredigeerde.

vicarissen, die feitelijk toch dezelfde plaats innemen als in katholieke landen de bisschoppen. In een katholiek land echter zou een koning nooit toestaan, dat de Paus ook maar het minste bisdom van zijn rijk zou vergeven. Gewoonlijk heeft in die landen de vorst het nominatierecht voor de bisdommen en wordt aan den Paus slechts de confirmatie overgelaten. Die vorsten hebben begrepen van welk een groot belang het is voor den Staat, bisschoppen te hebben van wier trouw men verzekerd is²⁰⁾.

Men moet niet vergeten, dat de Pausen ook „tijdelijke prinszen” zijn, die gewichtige verbonden sluiten en aan vorstenhoven met veel intriges werken. De regeering der Republiek zou nooit goedkeuren, dat de 500.000 roomschgezinden zich bereid verklaarden op het eerste teeken, hun daartoe gegeven, alle bevelen van een keizer van Duitschland of een koning van Frankrijk uit te voeren²¹⁾. Waarom ziet men er dan geen gevaar in, dat diezelfde roomschen tot een slaafsche gehoorzaamheid aan het Roomsche Hof worden gedwongen, zoodat zij weldra zullen meenen in geweten verplicht te zijn alle bevelen, hun door de ministers van dat Hof verstrekt, uit te voeren. Daardoor worden de katholieken een onbetrouwbaar element en een des te grooter gevaar voor de veiligheid van den Staat, naarmate zij meer verspreid wonen over geheel het grondgebied van de Republiek²²⁾. En dat het Roomsche Hof een gevaar is voor de Republiek, blijkt voldoende uit de principes, die daar worden gehuldigd: Rome immers beweert het recht te hebben de onderdanen van een ketterschen staat van den eed van trouw te kunnen ontslaan²³⁾. Bovendien heeft de Paus in de bul „Unigenitus” nog onlangs verklaard, dat alleen de vrees voor een excommunicatie, ook al zou die onrechtvaardig worden opgelegd, alle onderdanen moet weerhouden ook datgene te doen, waartoe zij zich zelf verplicht achten. Breekt er dus een oorlog uit, dan is een bul van den Paus, waarin hij met een excommunicatie dreigt, voldoende om de katholieken te weerhouden belasting te betalen of het land te verdedigen²⁴⁾. En dat Rome voor een dergelijken maatregel niet zou terugschrikken, mogen wij veilig

²⁰⁾ Memorie voor de zeer Doorlugtige, HoogEdele en zeer wijze Regeerders dezer Hoogmogende Republicq. 's-Gravenhage 1722, Hoofdstuk I. ²¹⁾ ibidem.

²²⁾ Anatomie ofte Ontleding Van het Verderffelyk Dessein der Paapsgesinde, z.p., z.d., pp. 16 vlgg.

²³⁾ Geuse-oogensalve in Paapsche Potten, of kort en klaar bewys van de nakende ondergang Van den Gereformeerden Staat en Kerk door een Pauselyke Vicaris etc., z.p., z.j., pp. 13 vlgg. ²⁴⁾ Geuse-oogensalve, p. 13.

aannemen, als wij zien welk standpunt het inneemt ten opzichte van de souvereiniteitsrechten van de Republiek. „Het Roomsche Hof immers leert (het blijkt uit een menigte brieven en bullen) dat het onzen Staat maar als „Usurpateurs” of overweldigers beschouwt, zij stellen wel duidelijk, wanneer zij onze provincien melden in locis ab haereticis occupatis”²⁵⁾. Iedereen weet trouwens, dat Rome tegen den Vrede van Munster heeft geprotesteerd en dat nu nog elk jaar in Rome onze Staat als kettersch wordt geëxcommuniceerd en van zijn rechten vervallen verklaard²⁶⁾.

Het gevaar, dat Rome oplevert voor de veiligheid van den Staat, wordt nog grooter door de vele monniken, meestal vreemdelingen, die van den nuntius te Brussel hun zending ontvingen. De staties van monniken — men zij ervan overtuigd — zijn even zoo vele „spionhuysen” voor den Paus, die niets vuriger verlangt dan alle protestantsche regeeringen te verdelgen²⁷⁾.

Wanneer er nu een gemakkelijk en onfeilbaar werkend middel is om zich tegen deze groote en dreigende gevaren veilig te stellen, waarom zou de regeering dat middel dan ongebruikt laten? En dat middel ligt geheel voor de hand. Men behoeft slechts den door Rome gezonden apostolischen vicaris buiten de grenspalen te houden en het aanstellen van een echten bisschop door te drijven.

Een dergelijke bisschop, gekozen door het kapittel en geadmitteerd door de regeering der Republiek, is volkomen ongevaarlijk voor de rust en veiligheid van den Staat. De regeering immers kan eischen, dat de te wijden candidaat iemand is van onverdachte trouw ten opzichte van de Republiek. Als men daarbij nog zorgt, dat de candidaat een inboorling is, wonend op het grondgebied van den Staat, als het kan, hier „bemaagschapt en gegoed” — dan valt er niets te vreezen. Zoo’n bisschop zal niets ondernemen tegen het belang van het land. Zelfs de vlucht zou hem niet aan de straf kunnen onttrekken, aangezien men verhaal zou hebben op zijn familie en goederen²⁸⁾. Dan zou het ook

²⁵⁾ Schaap, Historische Aanmerkingen Wegens den Staat en het Gedrag der Roomsche Geestelykheyt in de VII Vereenigde Provincien, zoo voor als nu na de Reformatie, Leuven 1723, p. 90; zie ook: Anatomie, pp. 10 vlgg.

²⁶⁾ Geuse-oogensalve, pp. 13 vlgg.

²⁷⁾ Beredeneerde Waarschouwing, over het tolereren der Roomschegezinde Kerkdiensten in de Vereenigde Nederlanden etc., Amsterdam 1719, p. 41.

²⁸⁾ Beredeneerde Waarschouwing, p. 16.

gedaan zijn met de heerschappij der monniken hier te lande²⁹⁾. In plaats van deze vreemde indringers zou hij wereldpriesters aanstellen, onderdanen van de Republiek, voor wier trouw de regeering dezelfde waarborgen zou kunnen eischen als voor den bisschop. Deze seculiere clerus zou zich niet, zooals de monniken, aan rechtvaardige straffen kunnen onttrekken door te vluchten naar Zuid-Nederlandsche kloosters³⁰⁾.

Voor goed zou die bisschop ook een einde kunnen stellen aan de geldzendingen uit ons land naar buitenlandsche kloosters. Het is toch een algemeen bekend feit, dat de Jezuïeten hun tweeden Salomons-tempel in Antwerpen grootendeels met geld, in de Republiek bijeen-geschaapt, hebben opgebouwd. In de instructie, die de monniken van hun oversten bij benoeming voor de Hollandsche Missie ontvangen, wordt hun allerkrachtigst ingescherpt, dat zij in de eerste plaats zich moeten beschouwen als rentmeesters voor hun Brabantsche (Zuid-Nederlandsche) kloosters. Niet alleen de Staten-Generaal, maar ook de Pausen hebben herhaaldelijk die geldzendingen verboden. Maar wat malen monniken om bevelen van burgerlijke of kerkelijke overheid als het gaat om geldelijk gewin!³¹⁾.

IV

Deze kleine bloemlezing uit de Jansenistische pamfletliteratuur zal, naar wij hopen, hebben aangetoond, op welk een handige wijze het nationale element in deze zaak op den voorgrond werd geschoven: de katholieke kerk in Nederland moet bestuurd worden door Nederlanders, niet door vreemdelingen. Inboorlingen van den Staat, wier trouw aan het vaderland boven alle verdenking is verheven, moeten de geestelijke leiders zijn van de katholieken in de Republiek. Eerst dan zullen de roomschgezinden een element vormen, waarvan niets meer te vreezen

²⁹⁾ Kort Geding tegen die Priesters en andere Menschen, die hier te Lande onder de Roomscatholyke Ingesetenen de onrust stookten etc., Leyden 1725, p. 27.

³⁰⁾ Beredeneerde Waarschouwing, p. 5 en 58; zie ook: Kort Geding, p. 21; Historische Aanmerkingen, p. 90.

³¹⁾ Historische Aanmerkingen, pp. 93 vlgg.; Beredeneerde Waarschouwing, p. 5. Dit wantrouwen tegen vreemdelingen onder de geestelijkheid is niet iets, dat speciaal eigen was aan de regeering van de Republiek. Wij vinden het in even hooge mate in de Z. Nederlanden. Cfr. Elias, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regeering der Aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621), Antwerpen 1931, pp. 112 vlgg. Ook tegen het overdragen van geld aan buitenlandsche kerkelijke instellingen werden zoowel in Z. Nederland als in Oostenrijk maatregelen genomen. Cfr. Elias, l.c., en Holzknecht, Ursprung und Herkunft der Reformideen Kaiser Josephs II auf kirklichem Gebiete, Innsbrück 1914, p. 67.

is voor de rust en veiligheid van den Staat.

Bij de regeering der Republiek, zoo jaloersch op haar souvereiniteitsrechten en zoo afkeerig van alle inmenging van vreemdelingen in binnenlandsche aangelegenheden, zullen de verstrekte adviezen in hooge mate welkom zijn geweest. Verwondering behoeft het geenszins te wekken, dat bij de Bossche vacature van 1726 deze pamfletten mede de houding van de Staten-Generaal hebben bepaald.

Nog veel belangrijker echter voor een goed begripen van het standpunt der regeering in het Bossche conflict dan deze pamfletten, die slechts algemeene richtlijnen aangaven en meer speciaal geschreven waren met het oog op het vicariaat van de Hollandsche Missie, is een „Memorie” van den Jansenistischen aartsbisschop van Utrecht, Barchman Wuytiers, in April 1726 aan den griffier der Staten-Generaal François Fagel gezonden ³²⁾).

Deze memorie toch is geschreven rechtstreeks met het oog op de aanstaande vacature in het Bossche vicariaat en stippelt tot in de kleinste bijzonderheden den weg uit, dien de Hoogmogenden in deze aangelegenheid in het belang van het land dienden te volgen.

Het is geen overdrijving te beweren, zooals uit het vervolg van deze studie zal blijken, dat zij het richtsnoer is geweest voor Hoogmogenden bij het bepalen van hun houding in den jarenlangen strijd, die er ontstaat tusschen de Republiek en Rome over de benoeming van den apostolischen vicaris na den dood van Pieter Govaerts. Sterker nog: men mag gerust zeggen — wij hopen het te zijner tijd te bewijzen — dat deze memorie bij alle vicarisbenoemingen in 's-Hertogenbosch in de 18de eeuw aan de regeering tot leiddraad heeft gediend. Het is dus wel een zeer merkwaardig document, dat in hooge mate onze aandacht vereischt. Wij achten het daarom alleszins gerechtvaardigd aan deze memorie een afzonderlijke bespreking te wijden.

De memorie is in het Fransch gesteld en draagt het opschrift: „Mémoire sur l'Eglise de Bois le Duc”. Zij is gedateerd: April 1726 en niet ondertekend. Bij een uitvoerig onderzoek in het archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezie te 's-Gravenhage mocht het ons echter gelukken de minuut van deze memorie terug te vinden, waardoor wij in staat gesteld werden de anonimiteit op te heffen ³³⁾). Wel was deze minuut ook niet ondertekend, maar een aanteekening van een andere hand op

³²⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Mémoire sur l'Eglise de Bois le Duc. Avril 1726.

³³⁾ Arch. Oud-Bissch. Clerezie, no. 372: Cornelius Johannes Barchman Wuytiers, Minuten van uitgaande stukken (1725-1732).

dit document vermeldde: „Cet écrit est de la main de Mgr. l'Archevêque Barchman". Om allen twijfel weg te nemen hebben wij het oordeel gevraagd van den Heer Bruggeman, conservator van genoemd archief, en deze verzekerde ons, dat deze minuut zeker van de hand van Barchman is.

Wat nu den inhoud der memorie betreft: Zij begint met een zeer summier overzicht van de geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch sedert 1559. Op twee punten vooral wordt in dit overzicht de aandacht gevestigd: 1. op het benoemingsrecht van den Spaanschen koning en 2. op het onwettige van den maatregel, dien Rome nam in 1662, toen Houbraken als vicaris-generaal werd afgezet en vervangen door een apostolisch vicaris, rechtstreeks door den Paus benoemd³⁴).

In een tweede deel van de memorie wordt gewezen op het groote gevaar voor de Republiek, dat er schuilt in de benoeming van een apostolisch vicaris, die in alles en op slaafsche wijze onderworpen is aan Rome. En dan worden aan het adres van Rome weer de gewone beschuldigingen gericht, die wij uit de pamfletliteratuur der Jansenisten reeds vernamen. Eén beschuldiging echter is nieuw en — wat haar meer schijn van waarheid geeft — concreet gedetermineerd: De nuntius te Brussel zou aan Govaerts een instructie hebben gericht, waarin hij den Vrede van Munster alleronrechtvaardigst zou genoemd hebben en verklaard, dat de bepalingen van dezen vrede niet moesten onderhouden worden door hen, die geen ander gezag hadden als dat, wat zij ontvangen hadden van den Paus, d.w.z. door de apostolische vicarissen. Wat heeft men dus niet te vreezen van een dergelijken kerkvoogd, aangesteld over zooveel duizenden menschen, die zelf reeds doordrongen zijn van de Roomsche maximen. En dat in een bisdom, grenzend aan het gebied van den keizer, een diocees, waarvan een gedeelte zelfs behoort tot het keizerrijk. Stel het geval, dat er oorlog kwam met den keizer en dat Rome intervenieerde ten gunste van den keizer en orders uitvaardigde in strijd met de veiligheid van de Republiek!

Het is dus zaak voor de regeering der Republiek te waken, dat in 's-Hertogenbosch niemand tot bisschop wordt benoemd dan een persoon, van wiens trouw en loyaliteit men verzekerd is, en dat is nooit het geval met een apostolisch vicaris.

Deze memorie, rustig geschreven, in tegenstelling met de schreeuwe-

³⁴) Over deze kwestie en het begin van het apostolisch vicariaat van 's-Hertogenbosch in 1657, zie: Dr. J. D. M. Cornelissen, Verslagen van den toestand v.h. vicariaat 's-Hertogenbosch in de tweede helft der zeventiende eeuw (Bossche Bijdragen, XI, 1931).

rige pamfletten uit die dagen, concreet de gevaren aanwijzend, kon niet nalaten indruk te maken op al degenen, die er kennis van namen. Als de inhoud van het document der waarheid getrouw was, dreigde er in het vicariaat van 's-Hertogenbosch werkelijk gevaar voor de veiligheid van den Staat. Dien indruk moet Fagel wel hebben gekregen en met hem de leden van de Staten-Generaal, want ongetwijfeld heeft deze memorie een punt van bespreking uitgemaakt in de vergadering van Ho. Mo. op 27 April 1726, toen bij Secrete Resolutie werd vastgesteld, dat de hoogschout van 's-Hertogenbosch zou worden aangeschreven, dat hij na den spoedig te verwachten dood van Govaerts „nademaal het voor den dienst van den lande niet onverschilligh kan zijn, wat persoon aldaer tot vicaris word aengesteld, en dat verseeckert behoort te zijn, dat deselve wel geaffectioneert moge wesen voor deze landen; dat hy Hoogschouth derhalven daer op het ooge sal houden, en aen die geene, die de directie hebben over de Roomschesinden in de Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, sal doen bekend maken, dat in gevalle gemelde Govaerts mogte komen te sterven, dat sy geen andere Vicaris sullen aennemen ofte in eeniger wyse erkennen als met kennisse van haer Hoogmogende, ende dat sy te dien eynde aen hem Hoogschouth aenstonts kennisse sullen moeten geeven, by aldien iemand daertoe sigh soude mogen praesenteren ofte aengesteld werden, daarvan hy Hoogschouth als dan aen haer Hoog Mogende sal berigten”³⁵⁾.

Zou de haast, die de Ho. Mo. aan den dag legden bij het treffen van hun maatregelen — nog vóór het overlijden van den titularis — niet toe te schrijven zijn aan de ernstige waarschuwing van Barchman? Hooren wij niet tot in de bewoordingen van de Resolutie nog een naklank van de memorie? Wij meenen beide vragen bevestigend te moeten beantwoorden en vinden daarin ons argument om de indiening van de memorie, die gedateerd is: April 1726, te stellen op een dag van April, voorafgaande aan den 27sten van die maand, den dag, waarop de reeds genoemde Resolutie werd genomen.

Om het betoog van de memorie niet noodeloos te onderbreken, hebben wij straks de grove beschuldiging aan het adres van den Brusselschen nuntius stilzwijgend laten voorbijgaan. Naar het ons

³⁵⁾ De meening van Vregt in Bijdr. B.H., V, p. 409, dat een nieuw benoemd vicaris van 's-Hertogenbosch reeds krachtens het plakkaat van 1702, waarbij een acte van admissie werd geëischt voor een eventueelen opvolger van Codde, gehouden was de admissie te vragen aan de regeering, is onjuist. Dit plakkaat ging uit van de Ge-committeerde Raden van Holland.

voorkomt, is deze zaak van te veel beteekenis, om er niet even op terug te komen. Wat was er nu eigenlijk van waar? Een onderzoek in het archief-Fagel heeft het ons mogelijk gemaakt deze duistere kwestie volledig op te helderen.

Bij de memorie van Barchman was een copie van een schrijven van den nuntius aan Govaerts gevoegd ³⁶⁾. Dit schrijven was aan Govaerts gericht naar aanleiding van een dispuut over het collatierecht voor de pastoorsplaats te Budel. Het kapittel van de O.L. Vrouwe-Kerk te Aken maakte er aanspraak op, terwijl Govaerts beweerde, dat door den Vrede van Munster dat oude recht van Aken was vervallen en nu aan hem de begeving van die pastoorsplaats toekwam. De nuntius zegt nu in bedoeld schrijven, dat, naar beweerd wordt, dat collatierecht tot nu toe nooit werd betwist aan Aken en dat Govaerts thans aanvoert om dat recht te ontkennen, dat het door den Vrede van Munster is vervallen. De nuntius is over dat argument van Govaerts volstrekt niet te spreken. Die vrede is, schrijft de nuntius, — en hij bedoelt natuurlijk alleen de bepalingen van dezen vrede, die de kerkelijke rechten aantasten — nooit door de kerk erkend, zoodat de bepalingen niet geobserveerd behoeven te worden door hen, die geen andere macht hebben dan de macht, die de Paus hun verleende.

Beschouwd in het licht van de omstandigheden, waarin zij werd geschreven, was deze instructie volkomen duidelijk. Zij veroordeelt slechts den Munsterschen Vrede, voor zoover deze inbreuk maakte op de rechten van de Kerk, maar laat zich over de soevereiniteitsrechten van de Republiek ten eenenmale niet uit.

Fagel echter — was het verkeerd inzicht of was het kwade wil, wij weten het niet — interpreteerde de instructie als een aperte ontkenning van de soevereiniteitsrechten der Republiek over haar grondgebied. Dit blijkt duidelijk uit de klacht, die hij tot Da Cunha, den Portugeeschen gezant in Den Haag, richtte: de nuntius, zoo zeide hij, zou instructies gegeven hebben aan de pastoors uit de Meierij van 's-Hertogenbosch, dat zij niet verplicht waren te gehoorzamen aan de bevelen van de regeering der Republiek, aangezien zij zich niet moesten beschouwen als onderdanen van de Republiek, maar als onderdanen van den keizer.

Da Cunha, die op verzoek van den nuntius bij deze Bossche vicaris-benoeming de rol van bemiddelaar vervulde, stelde natuurlijk onmiddellijk den nuntius van deze aanklacht in kennis. Men begrijpt diens ver-

³⁶⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Copie van een schrijven van den nuntius te Brussel aan Govaerts, apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch, Brussel d.d. 25 Juni 1720.

bazing bij het vernemen van deze ongehoorde beschuldiging ³⁷⁾). Nooit was zoo iets zelfs maar opgekomen in zijn geest, schrijft hij aan Da Cunha. In al zijn brieven, waar er sprake is geweest van de Hoogmogenden, heeft hij telkens sterk aangedrongen, aan hen volledige gehoorzaamheid te betoonen. Door bemiddeling van Da Cunha vraagt hij zeer dringend aan Fagel, dat deze hem „ne refusera pas une grâce, ou pour mieux dire une justice”, dat hij hem nauwkeurig zou willen aangeven, wanneer en te welker gelegenheid hij zoo iets zou geschreven hebben. Hij zal dien brief dan gemakkelijk in zijn registers kunnen vinden. En om aan te toonen, dat Rome niet intrigeert tegen de soevereiniteitsrechten van de Republiek, voegt hij eraan toe, dat het noodzakelijk is voor zijn eigen rechtvaardiging ten opzichte van den H. Stoel, dat deze beschuldiging worde opgehelderd. Hij zou, een dergelijke instructie gevend, zeer zeker gehandeld hebben tegen de bedoelingen van den H. Stoel en een scherpe berisping van de Curie oploopen, als deze laster tot in Rome mocht doordringen.

De Portugeesche gezant heeft het verzoek van den nuntius aan Fagel overgebracht, een copie van het schrijven van den nuntius aan Da Cunha berust nog in het archief-Fagel ³⁸⁾). Hoe Fagel daarop heeft gereageerd, is ons niet bekend. Nadere gegevens ontbreken in zijn archief. Voor het ons gestelde doel heeft het ook minder belang, aangezien het bovenstaande voldoende is om het ongemotiveerde van de beschuldiging in het licht te stellen.

Na deze kleine excursie moeten wij terugkeeren tot de memorie van Barchman. Op de twee reeds besproken gedeelten immers volgt er in de minuut nog een derde hoofdstuk en niet het minst interessante! Wij zeggen in de minuut, want — en dit is zeer eigenaardig — dit derde gedeelte ontbreekt in de definitieve redactie van de memorie, zooals wij die in het archief-Fagel vonden. De waarschijnlijke reden, waarom in de overhandigde memorie dit derde gedeelte werd weggelaten, zal bij de bespreking van den inhoud wel duidelijk worden.

In dit derde gedeelte wordt de gewichtige en actueele vraag aan de orde gesteld: hoe kan men in 's-Hertogenbosch een kerkvoogd benoemen, boven alle verdenking verheven en die geen apostolisch vicaris, dus geen slaafsch dienaar van Rome is?

Volgens Barchman staan daartoe twee wegen open: 1. Aangezien in

³⁷⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Copie de la lettre de Monsieur le Nonce à Bruxelles à son Excell. Monsgn. Don Luis da Cunha, Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Portugal etc. ³⁸⁾ Zie noot op vorige bladzijde.

's-Hertogenbosch geen kapittel meer is, kan dit — zooals in normale gevallen geschiedt — den candidaat voor het bisschopsambt niet aanwijzen. Een kapittel echter — aldus de memorie — is niets anders als een vertegenwoordiging van de clergé. Nu er geen kapittel meer is, kan die clergé zelf dus dat doen, waartoe anders het kapittel verplicht was. Daarom kunnen Ho. Mo. aan de aartspriesters of dekens van het vicariaat van 's-Hertogenbosch opdracht geven om samen te komen en enkele personen te kiezen, „modérés ni moines, ni Jésuitiques” en onderdanen van den Staat. Uit deze voorgestelde kandidaten zouden de Staten-Generaal er dan één kunnen aanwijzen, aan wien zij vrijheid zouden geven om het ambt van vicaris of kerkelijk overste uit te oefenen op voorwaarde, dat hij steeds zou resideeren op het gebied van de Republiek. Aan dezen vicaris zou dan zelfs na eenigen tijd de bisschops-wijding kunnen worden toegediend.

Mochten echter de aartspriesters, zooals men wel moet vreezen, niet tot deze verkiezing durven overgaan, dan is er nog een tweede weg, even natuurlijk en gemakkelijk. Het is zeker, dat eertijds de koning van Spanje, als souverein van deze landstreek, het recht had den bisschop van 's-Hertogenbosch te benoemen. Nu echter zijn de Staten-Generaal de gebieders geworden over deze landen, waaruit volgt, dat zij, indien zij van hun macht willen gebruik maken, het recht hebben iemand volgens hun eigen inzichten tot bisschop van 's-Hertogenbosch aan te stellen.

Tot nu toe heeft de Republiek zich nog niet van dit middel willen bedienen, maar het is de vraag, of in de gegeven omstandigheden het niet in hun eigen belang zou zijn wel van dit recht gebruik te maken. Wilden zij het niet permanent gebruiken, zij zouden het tenminste kunnen doen voor dezen eersten keer en voor het vervolg de keuze overlaten aan de geestelijkheid door dezen eersten bisschop gevormd. De Staten-Generaal moeten wel overwegen, dat de koningen van Frankrijk minder voor het belang van den godsdienst dan wel voor politieke doeleinden de bisschopsbenoemingen in handen hebben willen houden. En nooit hielden zij sterker aan dat recht vast dan wanneer het een grensbisdom gold: Kamerijk of Atrecht b.v. Nu de Staten-Generaal den katholieken godsdienst vrijelijk laten uitoefenen, zal iedereen goedkeuren, dat zij om hetzelfde doel te bereiken, ook hetzelfde middel gebruiken als de katholieke vorsten.

Mochten over deze kwestie moeilijkheden ontstaan met den keizer, dan zou het ergste toch maar kunnen zijn, dat de keizer voor het gedeelte van het bisdom, dat onder zijn gebied ressorteert, den aposto-

lischen vicaris, door den Paus plenitudine potestatis benoemd, zou erkennen. Dat zou echter niet kunnen verhinderen, dat Ho. Mo. den door hen benoemden titularis zijn kerkelijke functie lieten uitoefenen over het gedeelte van het bisdom van 's-Hertogenbosch, dat op Staatsch grondgebied ligt, dus verreweg het grootste en belangrijkste deel.

De persoon, aldus benoemd door de Staten-Generaal, zou zich voor de confirmatie kunnen wenden tot den Paus of tot den bisschop van Mechelen. Mochten dezen weigeren, dan kan hij zich wenden tot ieder ander naburig bisschop, b.v. dien van Utrecht, die hem de handen zou kunnen opleggen. Een dergelijke bisschop zou niet meer macht hebben dan die van Utrecht, van wien de Staten toch nooit iets te vreezen hebben gehad.

Tot zoover de memorie. Wij willen hier het betoog van Barchman even onderbreken om een aantal kwesties in verband met dit derde hoofdstuk, die den lezer waarschijnlijk volkomen duister zijn, op te helderen.

In de eerste plaats dringt zich de vraag op: Waarom liet Barchman in zijn definitieve memorie aan de Staten-Generaal dit derde hoofdstuk weg? Wij kunnen hier slechts gissen, want documenten, die daarover licht werpen, hebben wij onder zijn nagelaten papieren, noch onder die van de corypheeën der Jansenisten hier te lande gevonden, evenmin bij hun juridischen adviseur Van Espen. Toch meenen wij, dat de veronderstelling niet al te gewaagd is, dat Barchman nog ter rechter tijd heeft ingezien, dat hij, door het benoemingsrecht voor de Noord-Nederlandsche bisdommen toe te kennen aan de Staten-Generaal, niet alleen een graf groef voor Rome, maar ook voor zijn eigen Utrechtsche kerk. Het was toch moeilijk denkbaar, dat de regeering aan de Jansenisten de vrije hand zou laten bij de bisschopskeuze, als zij het nominatierecht ging opeischen voor de katholieke bisschopszetels. Heeft hij eerst nog Van Espen geraadpleegd alvorens de memorie in te zenden? Wij weten het niet. In elk geval, dit is zeker, dat Van Espen de meening van Barchman niet deelde. In zijn „Casus positio circa Ecclesiam Ultraiectensem” van 1719 wijst hij uitdrukkelijk het kapittel aan als het lichaam, waarop de plicht rust en waaraan het recht toekomt den bisschop van Utrecht te kiezen³⁹⁾. In 1727, dus na de memorie van Barchman, blijkt hij nog hetzelfde standpunt in te nemen⁴⁰⁾. Op de hem door de Jansenisten voorgelegde vraag, wie den bisschop van

³⁹⁾ Arch. Oud-Bisschoppelijke Clerezie, No. 286: Casus positio circa Ecclesiam Ultraiectensem, 5 Mei 1719.

⁴⁰⁾ ibidem: Casus positio circa institutionem Episcopi Harlemensis, Anno 1727, p. 23.

Haarlem moest benoemen, antwoordde hij: „Verum postquam Rex catholicus hoc jure uti amplius non potuit, jus electionis, de jure communi capitulo competens et tantummodo per hoc jus patronatus sive nominandi principi olim reservatum, quasi suspensum, integrum ad ipsum capitulum rediit, non secus atque collatio beneficiorum extincto jure patronatus rediit ad ipsum ordinarium”. De vraag, of de Staten-Generaal aanspraak zouden kunnen maken op het benoemingsrecht, schijnt zelfs niet bij hem opgekomen te zijn. In zijn uitvoerige „Casus positio” èn voor Utrecht èn voor Haarlem roert hij alle strijdvrage over dat benoemingsrecht aan, over de Staten-Generaal echter geen woord.

De verzekering van Barchman, „que les plus habiles théologiens et jurisconsultes en conviendront”, was dus wel — op zijn zachtst gezegd — een schromelijke vergissing.

Nog een ander punt uit deze memorie vereischt opheldering. Voor ons klinkt heel vreemd de bewering van Barchman, dat bij ontbreken van een kapittel de clergé zelf den bisschop kan kiezen en dat de Paus niet het recht heeft in 's-Hertogenbosch een apostolisch vicaris aan te stellen.

Om dit te begrijpen moet men eenigszins ingelezen zijn in het eigenaardige kerkrecht van Van Espen c.s.⁴¹⁾. Volgens hen zijn de bisdommen onder het gebied van de Republiek in 1648 niet gaan behooren tot de „ecclesia in partibus infidelium”, waar den Paus volgens het oude kerkelijk recht de benoeming toekomt. Volgens de bepalingen van dat recht (Clementinae, in canone „Plerisque”) behooren tot die groep alleen de kerken „quae clero careant et subditis christianis”. Welnu, noch clerus, noch geloovigen ontbreken in het oude bisdom 's-Hertogenbosch. De conclusie lag dus voor de hand: er is geen enkele reden om den Paus het benoemingsrecht toe te kennen⁴²⁾.

Ook de bewering van Barchman, dat de gekozen candidaat, indien de Paus mocht weigeren, zich voor de confirmatie en de wijding tot Mechelen of Utrecht zou kunnen wenden, is slechts verklaarbaar, als men er rekening mee houdt, dat de Jansenisten al hun handelingen trachtten goed te praten met een beroep op reeds lang in onbruik geraakte kerkelijke bepalingen.

In de oude Kerk had de metropoliet het recht van bevestiging en wijding van zijn suffraganen. Weigerde de metropoliet zonder geldige

⁴¹⁾ Zie zijn *Casus positio circa institutionem Episcopi Harlemensis*, pp. 35 vlgg.

⁴²⁾ *ibidem*, p. 38.

reden de bevestiging, dan kon de suffragaan-bisschop zich voor wijding en confirmatie wenden tot een bisschop uit een andere kerkprovincie (Conc. Sardic., can. 5). In het geval 's-Hertogenbosch dus kon de gekozen titularis — althans volgens Jansenistische opvatting — zich wenden tot den aartsbisschop van Utrecht, als Rome en Mechelen (krachtens de regeling van 1559 was de bisschop van 's-Hertogenbosch suffragaan van Mechelen) de gevraagde confirmatie niet wilden verleenen ⁴³⁾.

Na dit kerkrechtelijk intermezzo moeten wij nog even terugkeeren tot den tekst van de memorie zelf. In een slotbeschouwing immers wordt de vraag onder de oogen gezien: Hoe zal de Bossche clerus reageeren op de voorgestelde maatregelen?

Barchman voorziet niet veel moeilijkheden. Als men enkele monniken wegjaagt en de nieuwe bisschop zich een werkzaam man toont, tactvol optreedt en zich metterwoon in 's-Hertogenbosch vestigt, zal de tegenstand, dien hij ontmoet, betrekkelijk klein zijn. Een medewerker zou hij kunnen vinden, meent Barchman, in den plebaan „qui n'est pas mal intentionné" ⁴⁴⁾. Eenige jaren van geduldigen en volgehouden arbeid zullen voldoende zijn, om de katholieken voor het geestelijke te onderwerpen aan den bisschop en wat het tijdelijke betreft, om van hen getrouwe onderdanen te maken van de Republiek.

Zooals wij boven reeds opmerkten, ontbreekt het derde gedeelte, waarvan wij zoo juist een analyse gaven, in de definitieve redactie van de memorie. Nochtans zijn wij overtuigd, dat de ideeën in dit derde hoofdstuk ontwikkeld op andere wijze, hoe dan ook, aan Fagel zijn gesuggereerd.

De krasse en ongewone maatregelen van de Regeering bij de vicaris-benoemingen van 1726, en nog veel meer bij die van 1742 en 1756, zijn een te getrouwe copie van de door Barchman geprojecteerde methodes, zooals hierna zal blijken, dan dat aan deze conclusie zou zijn te ontkomen ⁴⁵⁾.

⁴³⁾ Zie hierover: G. Mollat, Elections épiscopales in Dict. d'Apol., I, en Wagner, Die geschichtliche Entwicklung der Metropolitangewalt, Bonn 1917.

⁴⁴⁾ Joannes van Kessel, die plebaan was van St. Jan van 1685-1730.

⁴⁵⁾ Om Rome te intimideeren hebben de Staten-Generaal gedurende den nu volgende strijd dikwijls bedreigd het vicariaat van 's-Hertogenbosch onder den Jansenistischen aartsbisschop van Utrecht te stellen. Meer dan een bedreiging was dat echter niet. Fagel en Van Slingelandt, de steunpilaren der Republiek in dezen tijd, waren veel te verstandig om de goede verstandhouding met de katholieke mogendheden te bederven door drastische maatregelen tegen de Roomschen (Blok, III, p. 417). En Frankrijk zou

Men kan niet ontkennen, dat de Jansenisten in hun adviezen aan de regeering tactvol te werk gingen. De argumenten, die zij naar voren brengen, zijn alle er op berekend te speculeeren op de gevoeligheden van de Hoogmogenden. Zoo was het van hun standpunt uit beschouwd een handige zet te noemen, dat zij herhaaldelijk en met nadruk wezen op het buitenland, niet het minst op de katholieke landen, waar de Staat de vrijheid der Kerk aan banden had gelegd. Wij willen hiermede niet beweren, dat zonder de gediensligheid van de Jansenisten de toestand in het buitenland aan de aandacht van onze regeerders ontsnapt zou zijn. Daarvoor was ten onzent de belangstelling voor vraagstukken over de verhouding tusschen Kerk en Staat te groot en waren de betrekkingen met het buitenland te veelvuldig. Voeg daarbij nog de groote persvrijheid, die tot gevolg had, dat talloze buitenlanders hier hun werken, die deze teere kwestie behandelden, lieten drukken, dan is het duidelijk, dat het intellectueel gedeelte van ons volk over het algemeen goed was ingelicht over toestanden en stroomingen in den vreemde.

Wanneer nu de Staten-Generaal hun oogen eens lieten gaan over de landen van West-Europa, moest het onmiddellijk opvallen, hoe vele van haar rechten de katholieke Kerk had moeten prijsgeven en hoe vast zij zat in den greep van den Staat. De tijd immers na 1648 wordt gekenmerkt door een zich steeds scherper toespitsend staatsabsolutisme, waarvan de Kerk heel sterk den terugslag ondervond. Niet ten onrechte heeft men de periode 1648—1795 omschreven als „De onderdrukking van de Kerk door het Staatsabsolutisme”⁴⁶⁾.

In Frankrijk had de Kerk sinds het concordaat van 1516 reeds afstand gedaan van vele harer rechten o.a. was het nominatierecht voor alle bisdommen aan den koning gegeven; onder Lodéwijk XIV ontwikkelt er zich een nationaal- en staatskerkendom, dat weldra voor vele katholieke landen tot voorbeeld zal dienen. De Kerk wordt er verlaagd tot een politieke instelling en practisch onder den Staat gesteld. Niet veel beter was de toestand in Spanje. Ook daar koninklijk

het de Republiek hoogst kwalijk genomen hebben, als zij het plan van Barchman ten uitvoer had gelegd. De Fransche gezant immers had instructies van zijn regeering aan de Republiek mede te deelen, dat Frankrijk van de Staten-Generaal in den strijd tusschen katholieken en Jansenisten een strikte neutraliteit verwachtte. Zie: Préclin, *Les Jansénistes du XVIIIe siècle et la Constitution Civile du Clergé*, Paris 1929, p. 202.

⁴⁶⁾ De Jong, o.c., III, p. 314.

patronaatsrecht van bisdommen en abdijen, belasting op kerkelijke goederen en placet. Hadden de latere Habsburgers Kerk en Staat geïdentificeerd, de Bourbons brachten uit Frankrijk de subordinatie van de Kerk aan den Staat mee. Ook in Portugal moest de Kerk in hooge mate aan de wenschen van de regeering tegemoet komen; het concordaat, kort na den vrede met Spanje gesloten, gaf aan den koning het presentatierecht voor alle bisdommen. De getrouwste copie van het Fransche staatskerkendom vinden wij echter in Oostenrijk, vooral onder Maria Theresia en Jozef II⁴⁷⁾.

En niet alleen de groote mogendheden trachtten zich — langs wettigen of onwettigen weg — zooveel mogelijk van de kerkelijke rechten toe te eigenen, ook kleine staten maakten het Rome lastig. In 1727 moest de Paus aan Victor Amadaeus van Savoye groote privileges toestaan, waaronder het benoemingsrecht voor alle bisdommen van zijn land. Onder Benedictus XIII braken zelfs conflicten uit met het kleine kanton Luzern en met den machtelozen hertog Leopold van Lotharingen⁴⁸⁾.

Nog sterker dan de katholieke Kerk in landen als Frankrijk, Oostenrijk, Spanje, zat de protestantsche kerk vast in den greep van den Staat in de verschillende Duitsche landen. Daar had men landskerken, waarover de vorst naar willekeur beschikte. De macht over die kerk beschouwden die vorsten als een integreerend deel van hun souvereiniteit.

Van een koning van Pruisen kan het ons dan ook niet verwonderen, dat hij ten opzichte van de katholieke Kerk dezelfde rechten wilde uitoefenen als tegenover de Luthersche. Reeds onder den grooten Keurvorst was dat begonnen. Hij en zijn opvolgers wilden ook door de katholieken als bisschoppen erkend zijn. Zij wilden niets weten van een apostolisch vicaris, die door Rome benoemd werd, maar zochten een katholiek priester, die bereid was als hun vicaris-generaal de kerkelijke functies uit te oefenen⁴⁹⁾.

Naast deze principieele redenen speelden ook motieven van politieken aard bij het bepalen van hun houding tegenover de katholieke Kerk een rol. Zooals hun gebied staatkundig onafhankelijk was van andere machten, wilden zij ook kerkelijk vrij zijn van buitenlandsche invloeden. Recursus op den Paus in doctrinalibus kon men niet weigeren, dat

⁴⁷⁾ Veit, *Die Kirche im Zeitalter des Individualismus* (Kirsch, *Kirchengeschichte*, IV, 1) pp. 1 vlgg. en De Jong, o.c., III, pp. 327 vlgg.

⁴⁸⁾ Von Pastor, XV, pp. 501 vlgg.

⁴⁹⁾ Metzler, *Die Apostolischen Vikariate des Nordens*, Paderborn 1909, p. 89.

begreep zelfs een Pruisisch vorst, maar in ecclesiasticis wilde de Pruisische regeering noch den Paus, noch welke andere buitenlandsche kerkelijke instantie eenige rechtsmacht toestaan ⁵⁰⁾). Staatkundig was hun land een eenheid, kerkelijk wilden zij er een eenheid van maken door het stichten van een eigen Pruisisch vicariaat onder een vicaris, die slechts in naam van den koning zijn functies zou uitoefenen. En toen dit plan mislukte, werd toch op andere wijze buitenlandsche invloed geweerd. De appellatie op den nuntius in Warschau werd verboden. Geen vreemdelingen mochten er geestelijke ambten bekleeden, zelfs niet in de kloosters opgenomen worden. Geen buitenlander werd als visitator toegelaten; was hij geen onderdaan, dan moest hij zich een regeeringscommissaris als gecommiteerde laten welgevalen ⁵¹⁾).

Dat streven naar kerkelijke afronding van hun gebied en die vrees voor buitenlandschen invloed vindt men niet alleen bij protestantsche vorsten. In Z. Nederland ontmoette men diezelfde stroomingen, door Elias zoo juist gekarakteriseerd als godsdienst-nationalisme, reeds onder de Aartshertogen. En die tendenzen verdwijnen niet met den dood van Albertus en Isabella. Ook daar wilde men geen buitenlandsche bisschoppen met rechtsmacht over Z. Nederlandsch grondgebied, geen vreemdeling als visitator, geen kloosters onder vreemde ordesprovincies ⁵²⁾).

En stel daartegenover de Republiek: apostolische vicarissen, op wier benoeming de regeering niet den minsten invloed had, daarbij in 's-Hertogenbosch altijd een vreemdeling; het oppertoezicht over de katholieke Kerk in de Republiek toevertrouwd aan den nuntius in Brussel; de zielzorg in tal van parochies aan monniken, dikwijls van vreemde nationaliteit en altijd afkomstig uit buitenlandsche kloosters. Merkten wij hierboven niet terecht op, dat in de protestantsche Republiek werkelijkheid was geworden, wat in een katholiek land ondenkbaar was?

En is het dan niet geheel volgens den tijdgeest, als de Hoogmogenden weldra zullen verklaren, dat er staatsbelangen gemoeid zijn met de vicarisbenoeming in 's-Hertogenbosch en dat zij daarom medezegging-schap in deze zaak opeischen?

⁵⁰⁾ Bachem, Preussen und die katholische Kirche, Keulen 1887, p. 17.

⁵¹⁾ Lochmann, Friedrich der Grosze und die katholische Kirche in Schlesien seit dem Beginn des siebenjährigen Krieges, Osnabrück 1903, p. 30.

⁵²⁾ Elias, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regeering der Aartshertogen Albrecht en Isabella (1591-1621), Antwerpen 1931, pp. 108 vlgg.

VI

Zeer vreemd deed ons aan de bewering van Barchman, dat de Staten-Generaal het recht zouden hebben den vicaris van 's-Hertogenbosch te benoemen. Voor de Staten-Generaal zelf was het geval echter minder ongerijmd. Het was voor hen niet de eerste maal, dat hun het benoemingsrecht voor katholieke bisschopszetels werd toegeschreven.

Tijdens de bezetting van de Zuidelijke-Nederlanden gedurende den Spaanschen successieoorlog door de Staatsche troepen ontstonden er twee vacatures bij het episcopaat van het bezette gebied⁵³). Voor de betrokken kapittels rees nu de vraag, aan wien het recht van nominatie toekwam. Sedert 1559 had de Spaansche koning dat recht uitgeoefend als souverain over dit gebied. Was dat recht nu overgegaan op hen, die reeds sedert jaren het bestuur aan zich hadden getrokken?

Rome had practisch de kwestie reeds opgelost. De Paus had de plenitudine potestatis een bisschop voor het vaceerende Doornik benoemd. De benoemingsbul werd aan het kapittel van Doornik gezonden met een begeleidend schrijven, waarin de kanunniken werden gelast den nieuw benoemden bisschop te erkennen. Het kapittel, bevreesd voor een conflict met de regeering der Republiek, waagde het niet den nieuwen bisschop in het bezit te stellen van zijn zetel en raadpleegde eerst de Staten-Generaal.

Bij missive van 19 Juli 1713 deelde het kapittel aan de Staten-Generaal mede, dat door den Paus de graaf van Löwenstein tot bisschop van Doornik was benoemd en zij strikt bevel hadden ontvangen hem als bisschop te erkennen. Zij vragen nu aan de Hoogmogenden of het hun bedoeling is, dat zij aan den voornoemden graaf van Löwenstein „de voorscreve possessie sullen accordeeren”.

Zooals gewoonlijk viel er niet onmiddellijk een besluit in deze zaak. Zij werd commissoriaal gemaakt en bleef rusten tot 1 September van datzelfde jaar. Toen zond de graaf van Löwenstein een request, waarin hij verzocht zijn ambt te mogen aanvaarden en uitoefenen. Na eenige deliberatie werd hem de gevraagde admissie voor het bisdom Doornik verleend⁵⁴).

Betrekkelijk gemakkelijk hadden de Staten-Generaal zich in dit geval neergelegd bij de eenmaal door Rome getroffen beslissing. Toch hadden de kanunniken van Doornik met hun missive aan de regeering der Republiek een gevaarlijk precedent gesteld. Dat bleek reeds vrij spoedig.

⁵³) In Doornik en Yperen. ⁵⁴) Resol. St. Gen. 1 Sept. 1713.

toen door den dood van den bisschop van Yperen een nieuwe vacature ontstond. Toen liet de Republiek zich niet meer door Rome voor een vol-dongen feit stellen. De gedeputeerden van de Republiek, belast met het bestuur van het bezette gebied in de Zuidelijke-Nederlanden, waren op hun *qui vive*. Onmiddellijk werd van het overlijden van den bisschop van Yperen aan de Staten-Generaal kennis gegeven door Pestere, een van die gedeputeerden, om hen in staat te stellen hun maatregelen te treffen ⁵⁵).

Naar aanleiding van de missive van Pestere werd een commissie be-noemd, om een rapport over deze zaak uit te brengen. Dat men in Den Haag ditmaal Rome wilde voor zijn, blijkt wel uit de groote haast, die deze commissie aan den dag legde. Reeds 7 September d.a.v. bracht de commissie haar rapport uit en werd aan de Staten-Generaal voor-gesteld, dat zij zelf een bekwaam persoon voor dat bisdom zouden be-noemen en daarvan kennis geven aan het kapittel te Yperen.

De Staten-Generaal konden zich wel met dat voorstel vereenigen en na deliberatie werd Johan Carel de Cuupere, kanunnik en kanselier te Doornik, tot bisschop van Yperen benoemd en vastgesteld, dat van de gedane benoeming kennis zou worden gegeven aan het kapittel te Yperen ⁵⁶).

Deze Johan Carel de Cuupere was een goede bekende voor de Staten-Generaal. Geboren intrigant had hij zich bij verschillende invloedrijke regeeringspersonen der Republiek zoo aangenaam weten te maken, dat hij door de Staten-Generaal benoemd was tot kanunnik en kanselier te Doornik. In voortdurende correspondentie met den raadpensionaris Heinsius en den gedeputeerde voor de zaken van de Z. Nederlanden, Van den Bergh, kostte het hem weinig moeite zich tot bisschop van Yperen te doen verkiezen door de Staten-Generaal.

Het sprak van zelf, dat Rome dezen „Streber” in geen geval tot bisschop wilde. Was de persoon van den benoemde reeds een beletsel voor de Curie om zich bij de door de Staten-Generaal gedane benoeming neer te leggen, nog veel meer klemde in deze zaak de rechtskwestie. Het was a priori niet denkbaar, dat Rome het nominatierecht voor een bisdom aan een protestantsche regeering zou toekennen. Weldra moest De Cuupere dan ook naar Den Haag melden, dat de Paus „pleno jure gedisponeert had over het bisdom, sonder nominatie of eenige erkente-

⁵⁵) Arch. St. Gen., no. 5040: Missive van Pestere, Brugge 29 Aug. 1713.

⁵⁶) Resol. St. Gen. 1 Sept. en 7 Sept. 1713.

nisse van den Souverain" ⁵⁷⁾).

De Cuupere, die waarschijnlijk onmiddellijk drastische maatregelen van de zijde der Staten-Generaal verwacht had, werd in die hoop teleurgesteld. Ondanks zijn herhaald aandringen gingen Hoogmogenden voorloopig niet verder dan de zaak aan een speciale commissie voor onderzoek en rapport op te dragen ⁵⁸⁾. Pressie op Van den Bergh uitgeoefend, dien hij tracht te bewegen aan de Staten-Generaal voor te stellen, om door bedreigingen Rome te dwingen de in Den Haag gedane benoeming te confirmeeren, baatte al evenmin ⁵⁹⁾.

Ondertusschen had de nuntius in Brussel aan De Cuupere zooveel vrees aangejaagd, dat deze bij schrijven van 19 Januari 1714, aan de Staten-Generaal gericht, voor de benoeming bedankte ⁶⁰⁾. Klaarblijkelijk is deze brief hem door den nuntius gedicteerd. Uit zich zelf zou hij er nooit toe gekomen zijn het schrijven in een voor de regeering zoo aanstootelijken vorm te gieten: zonder omwegen ontkent hij het recht van nominatie der Staten-Generaal en spreekt de hoop uit, dat zij de benoeming zullen overlaten aan den H. Stoel. In zeer deemoedige bewoordingen daarentegen betuigt hij zijn volledige onderwerping en kinderlijke gehoorzaamheid aan den Paus.

Van dat alles was niets gemeend. Hij veinsde onderwerping om des te beter zijn eierzuchtige bedoelingen te kunnen nastreven. „J'ai reculé pour mieux sauter", schreef hij aan Heinsius ⁶¹⁾. Nauwelijks was zijn brief, waarbij hij afzag van het bisdom Yperen, verzonden, of hij begon weer te intrigeeren bij Heinsius en Van den Bergh om met hun hulp alsnog het einddoel van al zijn streven te bereiken. Hij tracht de regeering der Republiek op de gevoelige plaats te treffen. Het zou inbreuk maken op haar souvereiniteit, indien door den keizer de benoemingen tot geestelijke waardigheden door de Staten-Generaal gedaan in de Z. Nederlanden ongeldig werden verklaard, schrijft hij aan Heinsius. Het veiligste middel om dat te voorkomen zou zijn, meent hij, dat de Staten-Generaal een verdrag sloten met den keizer, waarbij deze zich verplichtte alle benoemingen van de Hoogmogenden voor geestelijke waardigheden te handhaven en te ratificeeren, of wat misschien nog beter

⁵⁷⁾ Arch. St. Gen., no. 5041: Schrijven van De Cuupere, Brugge d.d. 8 Nov. 1713.

⁵⁸⁾ Resol. St. Gen. 10 Nov. 1713.

⁵⁹⁾ Legatie-Archief, no. 933: Schrijven van De Cuupere aan Van den Bergh, Brugge d.d. 26 Nov. 1713.

⁶⁰⁾ Arch. St. Gen., no. 5042: Schrijven van De Cuupere, Brugge d.d. 19 Jan. 1714.

⁶¹⁾ Arch. Heinsius, no. 1873: Schrijven van De Cuupere, Brugge d.d. 12 Sept. 1714.

zou zijn, om alle moeilijkheden met Rome te voorkomen, dat de keizer hem opnieuw zou benoemen voor het bisdom Yperen ⁶²⁾). Mocht dit absoluut onmogelijk blijken, dan zouden de Staten-Generaal minstens moeten eischen, dat hem een jaarlijksche som van 3 à 4 duizend gulden als schadevergoeding worde betaald. Tegen betaling van die som zou hij dan afstand doen van zijn waardigheid ⁶³⁾).

Tot in November 1716 blijft hij aandringen bij Van den Bergh en missives zenden aan de Staten-Generaal om te bekomen, dat nog in het te sluiten Barrière-tractaat een bepaling betreffende de ratificatie der gedane benoemingen tot geestelijke waardigheden tijdens het tusschenbestuur van de Staten-Generaal zou worden opgenomen ⁶⁴⁾). Dezen lieten zich echter niet meer met De Cuupere in. Zijn missives werden door de Staten-Generaal zelfs niet meer in behandeling genomen ⁶⁵⁾). De onderhandelingen over het Barrière-tractaat leverden reeds genoeg moeilijkheden op, om met alle zorg te vermijden er geen nieuwe aan toe te voegen.

Wij mochten de geschiedenis van deze bisschopsbenoeming niet onvermeld laten, aangezien zij mede helpt verklaren, waarom juist na den dood van Govaerts in 1726 de Staten-Generaal voor het eerst aanspraak gaan maken op het nominatierecht voor het Bossche vicariaat ⁶⁶⁾).

VII

Hoe interessant de strijd over deze bisschopsbenoemingen ook moge zijn, inzicht in de rechtskwestie gaf hij ons niet. In den renuntiatiebrief door De Cuupere, onder pressie en — met goede redenen mogen wij het veronderstellen — volgens het concept van den nuntius geschreven, wordt het nominatierecht der Staten-Generaal heel simplistisch ontkend „dewijl volgens de heyliche regels en Canons van de Roomsche Kerck,

⁶²⁾ ibidem : Schrijven van 25 April 1714.

⁶³⁾ Legatie-Archief, no. 913 : Schrijven van De Cuupere aan Van den Bergh, Brugge d.d. 8 Dec. 1715.

⁶⁴⁾ ibidem : Schrijven van 7 Febr., 18 Febr., 4 Maart, 21 Maart, 20 April, 10 Mei, 22 Nov. 1716.

⁶⁵⁾ Tegenover Van den Bergh beklaagt hij er zich over in zijn schrijven van 21 Maart 1716, dat de Staten-Generaal zijn missives niet meer in behandeling nemen.

⁶⁶⁾ Misschien heeft het zijn nut in dit verband te wijzen op het feit, dat de Staten-Generaal zich in de 18de eeuw ook beginnen te bemoeien met de benoemingen van de bisschoppen van Munster. Zie hierover Lang, Die Vereinigten Niederlande und die Fürstbischöfs- und Coadjutorwahlen in Münster im 18en Jahrhundert, Münster 1933.

't recht van nominatie tot de Bisdommen particulier toekomt aen den heylighen Stoel, of die met een indult apostolijck zijn begunsticht". Over de vraag, of de Staten-Generaal aan de bul⁶⁷⁾ van 1559 het nominatierecht voor de Z. Nederlandsche bisdommen tijdens hun interregnum konden ontleenen, heeft de Curie zich blijkbaar niet al te druk gemaakt. Weldra echter werd Rome gedwongen, de verschillende rechtskwesties, die uit deze bul voortvloeiden, scherp onder de oogen te zien. In 1718 immers werd voor de Rota een proces gevoerd over de vraag, of de Oostenrijksche keizer, als heer over de Z. Nederlanden, aanspraak kon laten gelden op het nominatierecht voor de Z. Nederlandsche bisdommen en speciaal voor het bisdom Yperen⁶⁸⁾.

Het was niet de eerste maal, dat twijfels waren gerezen over de juiste interpretatie van deze bul. Na den Vrede van Nijmegen, toen Spanje o.a. het bisdom Yperen aan Frankrijk moest afstaan, had zich eenzelfde geval voorgedaan. In de bul werd het nominatierecht toegekend: „Philippo Regi, eiusque successoribus, qui pro tempore eiusdem regionis in temporalibus domini exstiterint". De vraag was nu: gaat het nominatierecht over op den nieuwen soeverein, die volgens de bepalingen van het vredesverdrag in alle rechten trad van den Spaanschen koning?

Innocentius XI had toen beslist, dat de Fransche koning niet beschouwd kon worden als „successor Philippi Regis" in de beteekenis, die de bul klaarblijkelijk aan dit woord hechtte: opvolger krachtens erfrecht. Met een beroep op deze bul kon de Fransche koning dus geen aanspraak maken op het nominatierecht voor het bisdom Yperen. Wel kwam de Paus tegemoet aan zijn wenschen door een nieuw indult, waardoor aan Lodewijk XIV en zijn opvolgers ten opzichte van het bisdom Yperen dezelfde rechten werden toegekend als vroeger de Spaansche koningen hadden bezeten⁶⁹⁾.

Bij het proces, dat in 1718 voor de Rota werd gevoerd, kon men dus verwijzen naar een authentieke interpretatie, die vroeger in een analoog geval reeds gegeven was. Wij zeiden in een analoog geval — misschien is dit nog iets te sterk uitgedrukt. Karel VI immers kon met veel meer recht aanspraak maken op de privilegies uit de bekende bul. Ditmaal viel de beslissing dan ook geheel anders uit. Prosper Lambertini, de

⁶⁷⁾ Den tekst van de bul vindt men bij Van Meteren, Havensius, Batavia Sacra enz.

⁶⁸⁾ De nu volgende gegevens over de processen voor de Rota gevoerd, ontleenen wij aan „Discorso di Monsr. Lambertini sopra la nomina al Vescovado d'Ipri", Bibl. Angelica, Codex vol. 1597, f. 102-113.

⁶⁹⁾ l.c., f. 106 vlgg.

latere Paus Benedictus XIV en een canonist met internationale vermaardheid, betoogde als president van de Rota, dat de Oostenrijksche keizer met recht een beroep deed op de bul van 1559. Duidelijk immers werd in de bul bepaald, dat het benoemingsrecht werd toegekend aan alle opvolgers van Philips II. Welnu, zoo argumenteert Lambertini, zoowel Philips V van Spanje als Karel VI van Oostenrijk zijn — ook in den zin, dien Paus Innocentius XI aan het woord „successor” gaf — opvolgers van Philips II.

De bul stelt echter nog een tweede voorwaarde om aanspraak te mogen maken op de toegestane privileges: het uitoefenen van de tijdelijke macht over het kerkelijk gebied, waarvoor het nominatierecht werd gegeven. Aan deze voorwaarde voldeed alleen Karel VI. De conclusie lag dus voor de hand. De Oostenrijksche keizer heeft als heer over de Z. Nederlanden krachtens de bul van 1559 het nominatierecht voor de Z. Nederlandsche bisdommen ⁷⁰⁾).

De motiveering van deze uitspraak is voor ons onderwerp in zooverre van belang, dat zij geen twijfel laat over de vraag, of Rome aan de Republiek het nominatierecht zou toekennen voor het „bisdom” 's-Hertogenbosch. Uitdrukkelijk immers had deze beslissing in hoogste instantie vastgesteld, dat aan twee voorwaarden moest voldaan zijn, opdat iemand daarop aanspraak kon maken. In de eerste plaats moest hij er erfopvolger zijn en daarnaast de tijdelijke macht uitoefenen over het bewuste gebied. Het is zonder meer duidelijk, dat de regeering der Republiek niet voldeed aan de eerste voorwaarde. Ook zonder rekening te houden met het feit, dat het hier een ketterschen souverein gold, moest Rome dus een beroep van de Republiek op de bekende bul als onrechtmatig afwijzen.

Eigenaardig is daarom in hooge mate, dat later, toen de Staten-Generaal voor zich het nominatierecht opeischten voor het „bisdom” 's-Hertogenbosch met een beroep op diezelfde bul, Rome nooit verwijst naar de hierboven vermelde beslissingen. Dan worden de aanspraken eenvoudig afgewezen met de mededeeling, dat de Kerk aan een kettersche regeering het nominatierecht voor een geestelijk ambt niet kan afstaan, ofwel dat een apostolisch vicariaat iets geheel anders is als een bisdom.

Vond de Curie de gegeven interpretatie aanvechtbaar? Zeker is, dat de Staten-Generaal aan het woord „opvolgers” een veel ruimer be-

⁷⁰⁾ I.c., f. 107 vlgg.

teekenis gaven. De kracht van het categorische „non possumus”, waarop Rome steeds terugkwam en zoo sterk den nadruk legde, werd echter in ernstige mate verzwakt, doordat de Kerk hierin zichzelf niet gelijk bleef. Dit bleek bij een proces, dat in de jaren 1715-1725 gevoerd werd voor den Raad van State in Brussel⁷¹).

De Staten-Generaal der Republiek hadden tijdens hun interregnum in de Z. Nederlanden verscheidene geestelijken benoemd tot kerkelijke waardigheden. Zoo was een zekere Ruth d'Ans door hen aangewezen als deken van het kapittel van Doornik. Zoowel het kapittel als de Curie verklaarden die benoeming ongeldig. Ruth d'Ans ging echter van die uitspraak in beroep bij den Raad van State in Brussel. Daar werd toen de zaak grondig onderzocht en werden de argumenten pro en contra zorgvuldig tegenover elkaar afgewogen. Ruth d'Ans wist, dat Rome als onoverkomelijk bezwaar aanvoerde, dat de Kerk aan een kettersche regeering het benoemingsrecht niet kàn laten. Hij meende echter, dat de feiten dit strenge principe maar al te zeer weerspraken. In Pruisen immers en in Gulik-Berg benoemde een niet-katholieke souverein voor tal van kerkelijke waardigheden. Nog dichterbij vond hij bewijsmateriaal. In Maastricht werden de kanunniken en zelfs de proost van St. Servaas aangewezen door de Staten-Generaal der Republiek. En vergaven de Prinsen van Oranje niet vele beneficies in Diest?

De nuntius, aan wien dit argument werd voorgelegd, moest het bestaan van deze feiten toegeven. Hij trachtte echter de houding van de Kerk te rechtvaardigen. Wat de Duitsche landen betreft, die moet men niet als voorbeeld aanhalen, meent Spinelli. De macht van de Kerk is er zeer beperkt en dikwijls moet Rome, om een grooter kwaad te vermijden, een apert vergrijp tegen de rechten der Kerk door de vingers zien. In Gulik-Berg staat de zaak trouwens iets anders, als men uit de mededeeling van Ruth d'Ans zou besluiten: de hertog doet die benoemingen niet krachtens een nominatierecht maar als patronus. Het aangehaalde voorbeeld uit Maastricht bewees niets, aangezien Rome de benoemden verplicht een z.g. „bulle sanatoire” te vragen, waardoor de ongeldige benoeming wordt geconvalideerd. In Diest had men eenzelfde geval als in Gulik-Berg, de Prinsen van Oranje bezitten er goederen, waaraan vanouds het patronaatsrecht is verbonden.

Heel sterk was die weerlegging van den nuntius niet, want het bewijs

⁷¹) Brussel, Arch. R. v. St., no. 33: Doyenné de Tournay, Dossier relatif aux contestations entre le chapitre et Ruth d'Ans (1711-1725).

was niet geleverd — en daar ging het toch eigenlijk om — dat Rome nooit aan een niet-katholieke overheid de benoeming voor kerkelijke waardigheden overliet.

Naast dit negatief element voerde Ruth d'Ans ook een positief aan. Hij is door de Staten-Generaal benoemd, toen deze in de Z. Nederlanden de soevereiniteitsrechten uitoefenden, zijn benoeming is dus ongetwijfeld geldig.

De Raad van State antwoordde hierop, dat de Staten-Generaal der Republiek hier gehandeld hadden, ofwel als soverein, ofwel als plaatsvervangers van den keizer. Als soverein hadden zij niet het minste recht op de benoeming, aangezien de collatie van een beneficie een geestelijke zaak is, waarvoor een machtiging vanwege den H. Stoel wordt vereischt. De Staten-Generaal echter hebben noch door een indult, noch door een concordaat dat recht, aangezien in het indult van 1530, waarbij aan Karel V en zijn opvolgers het nominatierecht voor de meeste kerkelijke waardigheden in de Nederlanden werd gegeven, de clause is opgenomen „quandiu in obedientia S. Sedis perseveraverint.” Traden zij op als plaatsvervangers van den keizer, dan is de benoeming eveneens ongeldig, daar de collatie van een beneficie door een kettersche overheid indruischt tegen de canones, tegen het gevoelen der Vaders en der Algemeene Concilies, tegen de universeele practijk der Kerk en zelfs tegen de keizerlijke Wet, die in het hoofdstuk „de haeticis” bepaalt: „privilegia, quae religionis indulta sunt, catholicae tantum legis observatoribus prodesse oportet, haereticos ab his privilegiis alienos esse volumus”.

Feitelijk interesseert ons alleen het geval, dat de Staten-Generaal zouden gehandeld hebben als soverein, aangezien zij bij hun inmenging in de vicarisbenoemingen in 's-Hertogenbosch ook in die kwaliteit optraden. Het valt ons onmiddellijk op, dat de Raad van State in zijn antwoord voor dit geval niet aanvoert, dat de Staten-Generaal niet beschouwd kunnen worden als opvolgers van Karel V. Een beroep op het indult van 1530 wordt slechts als onrechtmatig afgewezen ingevolge de bekende clause: „quandiu in obedientia S. Sedis perseveraverint”. Bij een nader onderzoek bleek ons echter, dat deze clause niet voorkomt in het indult van 1530 ⁷²⁾. Het argument van den Raad van State was dus slechts op een vergissing gebaseerd. Ook in de bul van 1559 ontbreekt bedoelde clause en aldus werd deze bul een moeilijk weg te redeneeren document.

⁷²⁾ Een gelijktijdige copie van dit indult vindt men in de Vaticaanse Bibliotheek: Vat. Lat., no. 8444.

Eigenlijk bleef er geen ander argument over, dan dat de Raad van State voor het tweede geval — dat de Staten-Generaal opgetreden zouden zijn als plaatsvervangers van den keizer — aanvoerde: de toekenning van het nominatierecht voor een geestelijk ambt of het collatierecht voor een beneficie druist in tegen de universeele practijk van de Kerk.

Na de bekentenis van den nuntius, dat er verscheidene gevallen waren, waarin de Kerk toeliet, dat een kettersche overheid benoemde tot kerkelijke waardigheden en beneficies vergaf, had dit argument echter veel van zijn kracht verloren. En zoo is het te verklaren, dat zelfs een aartsbisschop van Mechelen, kardinaal d'Alsace, die men toch zeker niet van overdreven sympathieën voor de Republiek kan verdenken, ernstig betwijfelde of een beroep van de Staten-Generaal op de bul van 1559 als onrechtmatig moest worden afgewezen. Hoeveel minder zou zich dus de belanghebbende protestantsche regeering door deze argumenten laten overtuigen. Nu was het volkomen waar, dat een apostolisch vicariaat iets anders is als een bisdom, maar, zooals wij reeds opmerkten, wat begrepen de Staten-Generaal van dat kerkrechtelijk verschil. Zelfs bij de bisschoppelijke curie in Mechelen had men daarover geen klare begrippen⁷³⁾. Daarbij kwam nog, dat de Staten-Generaal, voorgelicht door Barchman, als het daarover ooit tot een discussie kwam, zeker het besluit van Rome, waarbij het bisdom van 's-Hertogenbosch tot een apostolisch vicariaat werd gedegradeerd, als onwettig zouden afwijzen. Wij mogen dan ook niet verwachten, dat de Republiek van het recht, dat haar werd toegeschreven en dat haar in de gegeven omstandigheden zoo buitengewoon dienstig kon zijn, geen gebruik zou maken.

VIII

Vele omstandigheden — de voorgaande paragrafen toonden het aan — hadden de aandacht der regeering gevestigd op het belang van de vicarisbenoemingen in 's-Hertogenbosch. Het lijdt geen twijfel of de Staten-Generaal zijn overtuigd geweest, dat de tijd gekomen was om hier in te grijpen.

Eén vraag bleef voor hen slechts ter beantwoording over: hoe zou de Bossche clerus reageeren bij een eventueele inmenging van den Staat in deze zuiver kerkelijke aangelegenheid? Een vraag van groot practisch belang, naar zij bij ervaring wisten. De inmenging immers in de twisten

⁷³⁾ Zie beneden p. 126.

tusschen katholieken en Jansenisten in de Hollandsche Missie had hun geen al te aangename herinneringen nagelaten. Toen was wel gebleken, dat men met een clerus, die zich aan de zijde van Rome schaart, niet doet wat men wil.

Wij mogen dan ook gerust veronderstellen, dat de Staten-Generaal wel eerst de kansen, om in hun opzet in de Meierij te slagen, zorgvuldig gewikt en gewogen zullen hebben. Nu schenen die kansen niet zoo heel slecht te staan. De plannen, die zij wilden verwezenlijken in het vicariaat van 's-Hertogenbosch, liepen voor een groot deel parallel met de stroomingen onder den seculieren clerus aldaar, welke iedereen, die niet ziende blind en niet hoorende doof was, gemakkelijk kon vaststellen. Aan een der liefste wenschen van den seculieren clerus zouden zij tegemoet komen, als zij eischten, dat hier geen monnik ooit als vicaris zou worden geduld.

De strijd tusschen regulieren en seculieren was in het Bossche vicariaat minstens even fel als in de Hollandsche Missie. Heel de regeering van Pieter Govaerts was een aaneenschakeling van twisten met de monniken over het bezetten van pastoorplaatsen. Als illustratie, hoe verbitterd die strijd was, moge dit eene — maar sprekende — voorbeeld dienen: Govaerts lag reeds doodelijk ziek, toen de nuntius nog rondliep met het plan, den seculieren priester, die uit Govaerts' handen het pastoraat in Den Dungen, waarop de „monniken" van Postel aanspraak maakten, zou aannemen, met zware kerkelijke censuren te straffen. Een kalmeerend schrijven van den verstandigen aartsbisschop van Mechelen, kardinaal d'Alsace, heeft Govaerts die laatste moeilijke beslissing bespaard⁷⁴). Hoe aangenaam de onverbiddelijke eisch der Staten-Generaal, dien zij weldra zouden stellen, dat nooit een monnik tot vicaris zou worden ge-admitteerd, aan den seculieren clerus was, behoeft verder geen betoog. Ook de andere voorwaarde, die de regeering van plan was te stellen, dat de apostolisch vicaris een inboorling moest zijn en woonachtig op het grondgebied van de Republiek, bracht voor den Bosschen seculieren clerus de verwezenlijking van een lang gekoesterden wensch.

Vanaf de oprichting van het apostolisch vicariaat door Paus Alexander VII in 1657 was er, met uitzondering van Judocus Houbraken, nooit een priester uit het Bossche vicariaat zelf waardig gekeurd het

⁷⁴) Mechelen, Aartsbissch. Arch., „Buscoducensia": Schrijven van den nuntius aan kardinaal d'Alsace, Brussel d.d. 16 Mei en 2 Juni 1726.

⁷⁵) ibidem: Schrijven van kardinaal d'Alsace aan den nuntius te Brussel (minuut), Mechelen d.d. 14 Juni 1726.

ambt van apostolisch vicaris te bekleeden. Altijd waren het Zuid-Nederlanders, die door Rome tot deze waardigheid werden verheven. Kwetste dit reeds in hooge mate de nationale fierheid, ook om zakelijke redenen had de Bossche clerus groote bezwaren tegen dit systeem.

Geboren en opgeleid in een land, waar de toestanden op godsdienstig gebied zoo geheel anders waren als in onze generaliteitslanden, ontbrak het dezen vicarissen dikwijls maar al te zeer aan een juist inzicht in de geheel speciale verhoudingen en omstandigheden, waaronder de katholieke Kerk in het aan hun zorgen toevertrouwde vicariaat moest leven en werken. Daarbij kwam dan nog, dat sommigen van die vicarissen, hetzij uit vrees van ontdekt te worden door de officieren van de Republiek, hetzij wegens gebrek aan tijd, tengevolge van de verplichtingen, die het kerkelijk ambt, dat zij in Zuid-Nederland waarnamen, hun oplegde, jarenlang het grondgebied van de Republiek niet betraden. Gewoonlijk immers bekleedden zij naast het vicarisambt nog een andere kerkelijke waardigheid⁷⁶⁾, waaruit zij het tekort aan financieele baten, die het vicariaat opleverde, aanvulden. Onbekend met de toestanden in hun ambtsgebied bij hun benoeming, bleven zij er vreemdeling geheel hun bestuursperiode door.

Van den kant van den Bosschen clerus waren reeds herhaaldelijk ernstige pogingen aangewend om aan dezen onhoudbaren toestand een einde te maken. Voortdurend waren zij echter afgestuit op de besliste weigering van Rome of van den apostolischen vicaris. Na den dood van Steyaert in 1701 hadden 53 pastoors uit het Bossche vicariaat een smeekschrift aan den Paus gericht, waarin op Zijne Heiligheid een dringend beroep werd gedaan om in de nooden, waarin het vicariaat verkeerde, te voorzien⁷⁷⁾. In dit schrijven wijzen zij met groote vrijmoedigheid op het eenige middel, dat in staat zal blijken, het godsdienstig leven in hun vicariaat tot bloei te brengen. De nieuwe vicaris zou gekozen moeten worden uit hun eigen midden of althans afkomstig zijn uit het gedeelte van het vicariaat, dat op Staatsch gebied ligt. Hem zou ook als plicht moeten worden opgelegd, dat hij zijn vaste residentie vestigde te

⁷⁶⁾ Jacobus de la Torre was tevens apostolisch vicaris voor de Hollandsche Missie, Eugenius d'Allemont tevens bisschop van Roermond, Judocus Houbraken kanunnik van de kathedrale kerk te Antwerpen, Martinus Steyaert bleef gewoon hoogleeraar te Leuven.

⁷⁷⁾ Arch. Vat., Fondo Albani, vol. 190, f. 44-45vo. Een niet gedateerd schrijven aan den Paus. Volgens de bijgevoegde copie van dit schrijven was deze brief in Mei 1701 geschreven.

midden van zijn onderdanen. Dan alleen heeft men waarborgen, dat hij weet „quid in hac patria liceat aut expediat”.

Het mocht niet baten. Weer werd een Zuid-Nederlander benoemd, Pieter Govaerts, die buiten de grenzen van de Republiek, in Mechelen, zijn residentie vestigde en evenals zoo velen van zijn voorgangers uit een ander kerkelijk ambt — hij was geestelijk raadsheer van den Hoogen Raad van Mechelen — zijn inkomsten trachtte te vermeerderen.

De Bossche geestelijkheid moest er zich wel bij neerleggen, er was niets meer aan te veranderen. Van den nood een deugd makend hebben zij getracht, nu de benoeming eenmaal een feit was, de nadeelen eraan verbonden te beperken. Veel zou reeds gewonnen zijn, als de nieuwe vicaris in hun midden zou willen komen wonen. Onderhandelingen daarover zijn met Govaerts gevoerd. Zijn bezwaar, dat hij dan de inkomsten uit zijn ander kerkelijk ambt zou moeten missen, wilden zij ondervangen. Eenige pastoors uit het Staatsch gebied van het vicariaat verbonden zich bij schriftelijke acte hem daarvoor schadeloos te stellen ⁷⁸⁾.

Ook dit plan mislukte. Govaerts heeft nooit zijn residentie op Staatsch gebied gevestigd. Waarschijnlijk heeft hij er zich niet veilig gevoeld. Nadat zijn bemiddelingspogingen tusschen Rome en de regeering der Republiek gefaald hadden, was hij niet alleen zeer gehaat bij de Janse-nisten maar kwam hij ook in een scheeve verhouding te staan tegenover de regeering der Republiek, in het bijzonder tegenover den machtigen raadpensionaris Heinsius.

Voor ons doel is het voldoende, dat wij kennis genomen hebben van de sterke strooming, die er bestond onder de wereldgeestelijken van het vicariaat, om een inboorling te hebben als vicaris, resideerend op het grondgebied van den Staat.

Liepen de eischen, waaraan een toekomstig vicaris moest voldoen volgens de inzichten van de Staten-Generaal, ook al geheel parallel met de wenschen van de Bossche geestelijkheid zelf, een vraag bleef het nog, of de clerus de vervulling van die wenschen wel wilde aanvaarden uit de handen van de protestantsche overheid.

Moeilijk te beantwoorden was die vraag niet voor de regeering. François Fagel ⁷⁹⁾, de griffier, die een zoo belangrijke rol zou spelen

⁷⁸⁾ Mechelen, Aartsbissch. Arch., „Buscoducensia”. Het document is ondertee-kend door de pastoors uit het dekenaat Helmond en gedagteekend 3 Sept. 1707.

⁷⁹⁾ François Fagel (1649-1746). Griffier der Staten-Generaal 1700-1744. Hij oefende, vooral gedurende den tijd, dat de zwakke Van Hoornbeek raadpensionaris was, een overwegenden invloed uit op de regeeringszaken. Tijdens het bewind van Simon van

in geheel deze zaak, behoefde slechts even zijn geheugen te raadplegen om het antwoord te vinden. En om de leden van de Staten-Generaal te overtuigen van de juistheid van zijn inzichten, had hij maar het resolutieboek voor hen open te slaan en de feiten aan te wijzen, die allen twijfel buiten sloten. De Bossche seculiere clerus was niet afkeerig van staatsinmenging in kerkelijke aangelegenheden, mits hij er zelf mee gebaat was. Hij had immers zelf herhaaldelijk om inmenging in kerkelijke zaken gevraagd. Het was weer de strijd geweest tegen de monniken, die de Bossche secularen op het onzalige idee had gebracht de hulp van de regeering in Den Haag in te roepen.

Voor zoover ons bekend, is deze mentaliteit iets specifiek 18de-eeuwsch, althans voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch. Vóór dien tijd waren er ook hevige geschillen geweest tusschen regulieren en secularen, maar toen had men die zaak in eigen huis uitgevochten: de nuntius of Rome zelf besliste in laatste instantie. Het is wel merkwaardig, dat men juist op den overgang van de 17de naar de 18de eeuw de eerste uiting vindt van deze betreurenswaardige mentaliteit. In 1699 wendden de voornaamste ingezetenen van Lommel zich tot de Staten-Generaal met het verzoek de „monniken” van Postel, die zich bij hen wilden indringen, te weren, waarop bij Resolutie van 3 Nov. 1699 aan alle monniken de toegang tot de geheele Meierij werd ontzegd⁸⁰⁾. Deze monniken van de abdij Postel schijnen zich van die Resolutie al heel weinig te hebben aangetrokken, want enkele jaren later werd op verzoek van dezelfde requestanten de Resolutie van 1699 nog eens vernieuwd en de kwartierschout van Peelland aangeschreven, dat hij speciaal in Lommel de monniken zou weren. Ook dit hielp nog niet voldoende. De monniken drongen toch in Lommel binnen, waarom de ingezetenen zich nogmaals met een klacht tot de Staten-Generaal wendden. Zij vragen nu een krachtige aanschrijving voor den kwartierschout van Peelland. Ook aan dit verzoek werd door de Staten-Generaal voldaan en de schout ontving strikt bevel de monniken te weren⁸¹⁾.

Bij dit eerste request bleven de wereldgeestelijken nog achter de schermen, bij een volgende gelegenheid komen zij zelf voor den dag met een verzoekschrift aan de regeering. Op 7 Augustus 1710 hadden de Hoogmogenden een request te behandelen, hun gezonden door „de wereldtlycke ofte ongeordende priesters van de Meyerye van 's-Hertogen-

Slingelandt (nà 1727) trad hij wel wat meer op den achtergrond, maar in deze Bossche vicariskwestie bleef hij de leidende persoonlijkheid.

⁸⁰⁾ Resol. St. Gen. 3 Nov. 1699. ⁸¹⁾ Resol. St. Gen. 1 Sept. 1703.

bosch'', waarbij dezen hun hulp inriepen tegen den „monnik'', die bezit genomen had van de pastorie in Den Dungen. Natuurlijk werden ook nu de ongeordende priesters in het gelijk gesteld en de Staten-Generaal besloten, „dat in de bedieninge der Pastorye in Dungen alleen wierden gedooft de wereltlycke priesters, en voornamentlijk de ingeborene van deze landen'' ⁸²⁾).

In 1719 was er weer een hooglopende twist met de monniken van Postel, voor Govaerts niet minder dan voor de Staten-Generaal blijkbaar een lastig uit te roeien onkruid. Ditmaal liep het geschil over de pastorie in Eersel. De abt van Postel beweerde het patronaatsrecht te bezitten voor Eersel. De seculiere clerus voerde daartegen aan, dat bij de reductie van 's-Hertogenbosch en de Meierij de pastoorsplaats in Eersel bezet was door een seculier. Aangenomen zelfs dat het collatie-recht aan Postel toekwam, dan nog had de abt niet het recht van een seculiere pastorie een reguliere te maken. Zij vragen daarom aan de Staten-Generaal te verklaren, „dat de bedieninge van deselve Pastorye van geen andere als van een wereltlijk ongeordent Priester, sijnde van den lande (met seclusie van voors. Abdy) moge geschieden'' ⁸³⁾.

Postel was daarbij nog zoo onvoorzichtig geweest Govaerts voor den Raad van Brabant in Brussel te dagen. Daarover was men in Den Haag natuurlijk al heel erg verstoord. In de kwestie zelf over het patronaatsrecht van Postel wilden zij niet onmiddellijk een beslissing nemen, daarover werd eerst nog het advies gevraagd van Willem van Heemskerk, den kwartierschout van Peelland. Het oordeel over de competentie van die Brusselsche rechtbank hadden zij echter onmiddellijk gereed. De schout werd aangeschreven, dat in elk geval geen decreten van den Raad van Brabant te Brussel in Eersel mochten worden ten uitvoer gelegd. Ook moest hij zorgen, dat de rust in Eersel hersteld werd. De kanunniken van Postel schenen er onder de parochianen ook aanhangers te hebben. Er was gevochten, den pastoor had men bedreigd en op een morgen had de pastoor, door Govaerts aangesteld, de kerkdeur dichtgenageld gevonden ⁸⁴⁾.

Het advies, dat de kwartierschout van Peelland aan de Staten-Generaal zond, was gunstig voor de rechten van Postel. In Den Haag wilde men den seculieren clerus gelegenheid geven op de beschouwingen van Van Heemskerk te antwoorden, waarom een copie van dit schrijven in

⁸²⁾ Resol. St. Gen. 7 Aug. 1710. ⁸³⁾ Resol. St. Gen. 5 Aug. 1719.

⁸⁴⁾ ibidem.

handen werd gesteld van de geïnteresseerden ⁸⁵⁾). Nog vóór de seculiere clerus zijn vertoog inzond, had de abt van Echternach, Mathias Karts, zich bij request van 9 Januari tot de Staten-Generaal gewend. Uit zijn schrijven bleek, dat Postel het patronaatsrecht er slechts in zijn naam uitoefende. Hij beweerde, dat de abt van Echternach er sinds eeuwen het jus patronatus uitoefende, dat hij in Eersel tienden mocht heffen, maar nu ook er den predikant moest onderhouden. Altijd had hij er de priesters benoemd, monniken uit zijn eigen abdij, ofwel had hij zijn recht overgedragen aan Postel, en waren er kanunniken uit die abdij aangewezen als pastoor te Eersel. Mogelijkerwijze was het vroeger ooit gebeurd, dat de abt van Echternach een ongeordend priester had benoemd, maar daardoor had hij in geen geval afstand willen doen van zijn recht.

Het was een heel ingewikkelde geschiedenis, waarvoor de Staten-Generaal echter een zeer eenvoudige oplossing hadden. Volgens de plakaten mogen geen geordende priesters het grondgebied van de Republiek betreden, veel minder er dienst doen, dus de kwartierschout van Peelland zal worden aangeschreven, dat hij den geordenden priester uit Eersel zal verwijderen ⁸⁶⁾).

Dit besluit was genomen op 11 Januari 1720. Eerst enkele dagen later kwam het vertoog van den seculieren clerus als antwoord op het gunstig advies van den kwartierschout. Er was voor de Staten-Generaal toen niets anders te doen als te verwijzen naar de Resolutie 11 Januari genomen ⁸⁷⁾). Toch was deze zaak nog niet uit. Van Heemskerk schijnt de aanschrijving uit Den Haag rustig naast zich neergelegd te hebben, want 11 Mei 1720 werd er in de vergadering der Hoogmogenden weer een brief gelezen van „de ongeordende Priesters der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch”. Een brief vol klachten over de troebelen, die de monnik van Postel met zijn tien of twaalf aanhangers er verwekte. Een aanklacht ook tegen den kwartierschout, die ondanks de Resolutie van 11 Januari den Postelschen monnik rustig liet begaan in Eersel. En vreemde manieren hield die monnik er op na! Dagelijks ging hij met zijn aanhangers naar de herberg „deselve animerende om den ongeordenden ofte wereltlycken Priester, die een gebooren onderdaen van haar Ho. Mo. is, op allerley wyze qualijck te tracteren”. Men zou niet verwonderd moeten zijn, als hieruit weldra „ongelucken en doodtslagen” zouden voortkomen.

⁸⁵⁾ Resol. St. Gen. 11 Mei 1720.

⁸⁶⁾ Resol. St. Gen. 11 Jan. 1720. ⁸⁷⁾ Resol. St. Gen. 14 Jan. 1720.

De Staten-Generaal waren van oordeel, dat de kwartierschout in ernstige mate was te kort geschoten in zijn plicht en zij lieten hem aanschrijven, dat de Ho. Mo. in het geheel niet tevreden waren over het niet naar behooren uitvoeren van de Resoluties van 5 Augustus 1719 en 11 Januari 1720. In „rigoureuse” termen werd hem nogmaals op zijn plicht gewezen; mocht hij ook ditmaal de Resolutie niet uitvoeren, dan kon hij rekenen op de „indignatie van Ho. Mo.”⁸⁸⁾. Toen was het uit met de obstructie van den schout van Peelland en de monnik moest uit Eersel vertrekken.

Ja, inderdaad, als de Staten-Generaal nog eens overwogen, hoe zij den Bosschen seculieren clerus steeds een hulp waren geweest in den verbitterden strijd tegen de monniken, dan konden zij niet verwachten, dat die clerus zich hevig zou verzetten tegen hun inmenging in de aanstaande vicarisbenoeming, een inmenging, die lang gekoesterde wenschen van de Bossche seculieren in vervulling deed gaan.

⁸⁸⁾ Resol. St. Gen. 11 Mei 1720.

TWEEDE HOOFDSTUK

HET EERSTE CONFLICT

1726—1731

I

Nooit was de aandacht der Staten-Generaal zoo zeer gevestigd geweest op de vicarisbenoeming in 's-Hertogenbosch als in 1726. Nooit ook hadden de kansen zoo gunstig gestaan als nu, om zonder al te veel troebelen in de Meierij te verwekken, zich daadwerkelijk met die benoeming te bemoeien. Het was haast niet denkbaar, dat de regeering zich buiten deze kwestie zou houden. Alles drong tot ingrijpen. En inderdaad, zij liet de geboden kansen niet onbenut.

Nog lag Pieter Govaerts op zijn laatste ziekbed¹⁾, toen de Staten-Generaal bij de Secrete Resolutie, die wij boven reeds bespraken²⁾, hun beslisten wil, om in deze zaak gekend te worden, uitspraken. Rome kon zich op een harden strijd voorbereiden. Gelukkig voor den H. Stoel was het oppertoezicht over de Bossche Missie in goede handen. Giuseppe Spinelli, de Brusselsche nuntius, onder wien het geheele missiegebied binnen de grenzen der Republiek ressorteerde³⁾, was voor deze taak alleszins berekend. Reeds sedert 1721 met dat toezicht belast, had hij tijd en gelegenheid gehad om zich een juisten kijk te verschaffen op den geheel specialen toestand, waarin de katholieke Kerk in de Republiek verkeerde. Handig diplomaat, wist hij zich door zijn vele vrienden en agenten in de Republiek uitstekend op de hoogte te houden van alles, wat voor hem maar eenig belang had. Begaafd met een nuchteren kijk op de werkelijkheid, bezielde met een grooten ijver voor het geestelijk heil van het aan zijn zorgen toevertrouwde missiegebied, er niet voor terugschrikkend zelfs de hoogste instanties in Rome op gemaakte fouten te wijzen, was de behandeling van deze moeilijke zaak bij hem in veilige

¹⁾ Govaerts stierf 17 Sept. 1726. ²⁾ Zie boven pp. 28, 29.

³⁾ Sinds 1596 was de nuntius te Brussel belast met het toezicht over het geheele gebied, dat in de macht der Republiek was of vallen zou.

handen.

Hadden de Staten-Generaal reeds vóór den dood van Govaerts hun maatregelen getroffen, ook de nuntius had de noodige voorzorgen genomen. Nog vóór Govaerts tot een beter leven was overgegaan, had hij aan Rome uitgebreide volmachten gevraagd voor het bestuur ad interim van het Bossche vicariaat⁴⁾. Niet zeker van de houding van den seculieren clerus, die hem in de hevige twisten met de regulieren allesbehalve groote volgzaamheid had betoond, meende hij die volmachten noodig te hebben om er met groot gezag te kunnen optreden. Hij kende te goed de lang gekoesterde wenschen van den seculieren clerus, om niet met recht te vreezen, dat deze zou intrigeeren om een vicaris te hebben volgens zijn inzichten⁵⁾ en het leed geen twijfel, dat de clerus daarbij zou kunnen rekenen op de hulp en bescherming van de Staten-Generaal.

Van den beginne af reeds liet zich de zaak als zeer gevaarlijk aanzien. Een der vrienden van den nuntius had hem medegedeeld, dat resident Pesters in een vertrouwelijk gesprek had gereveleerd, dat er in de Republiek reeds een Resolutie was genomen, die bepaalde, dat men geen vicaris zou admitteeren, tenzij met voorafgaande goedkeuring der Staten-Generaal. Ook wist Pesters nog mede te deelen, dat zij bovendien geen vicaris zouden toelaten, die te veel Jezuïetsgezind was en niet neutraal.

Al heel spoedig was de Secrete Resolutie uitgelekt en wist de nuntius, dat hem groote moeilijkheden te wachten stonden. Nog meer dan de inhoud van de Resolutie zal die andere mededeeling van Pesters, dat men geen Jezuïetsgezinden maar een neutralen vicaris eischte, den nuntius verontrust hebben. Deze wist immers maar al te goed, wat dat beteekende. Jezuïetsgezind was voor de Staten-Generaal hetzelfde als onderdanig aan Rome en neutraal was voor hen synoniem met Jansenistisch⁶⁾.

Veel, zoo niet alles, hing hier af van de houding der geestelijkheid. Bleek die bereid samen met den nuntius zich standvastig te verzetten tegen de onwettige inmenging van de regeering in deze zuiver kerkelijke zaak, dan zouden de Staten-Generaal zich wel wachten aan de pauselijke beschikkingen hinderpalen in den weg te leggen. Ging die geeste-

⁴⁾ Arch. di Propaganda Fide, Scritture riferite nelle Congregazioni particolari d'Olanda, vol. 58, f. 50, Congreg. partic. van 3 Jan. 1727.

⁵⁾ l.c., vol. 58, f. 50 vo.

⁶⁾ Schrijven van den Brusselschen nuntius uit Grimbergen 27 Sept. 1726, l.c., vol. 58, f. 72-75 vo.

lijkheid daarentegen oppositie voeren tegen de door Rome te treffen beslissingen, dan was de strijd bij voorbaat verloren en werd de deur wijd opengezet voor een Jansenistische invasie in het vicariaat van 's-Hertogenbosch, dat zich tot nu toe onbesmet van die ketterij had weten te bewaren.

Een eerste zorg voor den nuntius was dus, de wereldgeestelijkheid voor zich trachten te winnen. Zijn verhouding tot dien clerus was niet van de aangenaamste — hij wist het maar al te goed — en daarom liet hij door een tusschenpersoon een dringend verzoek doen tot eenheid bij de Bossche seculariëren. Deze tusschenpersoon, Van der Cruyssen⁷⁾, had veel invloed bij de geestelijkheid van het vicariaat, aangezien hij gedurende de laatste jaren, toen Govaerts door ouderdom en ziekte de lasten van zijn vicarisambt moeilijk meer kon dragen, bijna alleen in diens naam het vicariaat had bestuurd⁸⁾.

Bij den nuntius ontboden bleek hij het geheel eens te zijn met de zienswijze van Spinelli en verklaarde zich bereid om al den invloed, waarover hij beschikte, aan te wenden om ook de Bossche geestelijkheid tot nauwe aansluiting bij den nuntius te brengen. Hoe noodig dit was, bleek al heel spoedig. De Resolutie van 27 April immers bleef geen doode letter. Cramer, de substituut van den hoogschout, zond in aansluiting op de genomen Resolutie aan alle aartspriesters van het vicariaat een circulaire, om hun het strikte bevel van de Staten-Generaal over te brengen, dat zij niemand als vicaris mochten toelaten of erkennen, tenzij met toestemming van den hoogschout en dat zij onmiddellijk den hoogschout zouden moeten waarschuwen, wanneer iemand als zoodanig zou worden aangesteld. Werd hierdoor hun trouw aan Rome reeds op de proef gesteld, ernstiger werd in de oogen van den nuntius nog de zaak, toen aan die aartspriesters, naar de nuntius bij geruchte vernam, een verklaring ter teekening werd voorgelegd. Wel wist hij nog niet heel juist, wat het document behelsde — misschien was het dezelfde omzendbrief als waarover boven sprake was — maar toch vond hij de zaak van genoeg belang om zich verplicht te achten door een nauwkeurig onderzoek vast te stellen, wie zich tot onderteekening hadden laten overhalen. Bij nadere overweging zag hij nochtans van dit onderzoek af. Zeer terecht vreesde hij, dat daardoor de verwijdering tusschen hem en den Bosschen clerus nog grooter zou worden⁹⁾. Wel bleef hij nauw-

⁷⁾ Van der Cruyssen (of Van de Cruys) was kanunnik en aartspriester te Mechelen.

⁸⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 58, f. 50 vlgg. Zie ook schrijven van den nuntius uit Grimbergen d.d. 27 Sept. 1726, l.c., vol. 58, f. 72 vlgg. ⁹⁾ l.c., vol. 58, f. 53.

lettend toezien en stelde alles in het werk om te achterhalen, in welke richting precies het streven van dien clerus ging. Het resultaat van het onderzoek was nog al geruststellend. Weldra had Spinelli voldoende zekerheid, dat de voornaamste geestelijken van het vicariaat slechts wenschten, dat de te benoemen vicaris persona grata was bij de Staten-Generaal, en niet als vooropgezet doel nastreefden, zooals hij gevreesd had, dat de vicaris iemand uit hun eigen clergé moest zijn ¹⁰⁾).

Met dezen zeer gematigden eisch van de Bossche geestelijkheid kon de nuntius zich heel goed vereenigen. Een zeer redelijke eisch en geheel in overeenstemming met zijn eigen inzichten. Dit blijkt duidelijk uit het verzoek, dat hij tot de Congregatio de Propaganda Fide richtte. De H. Stoel zou niet onmiddellijk een eindbeslissing moeten nemen, maar wel hem een aantal kandidaten moeten aanwijzen, die geschikt bleken voor het ambt van vicaris. Hij zou dan moeite doen om den eersten candidaat van de lijst aanvaard te krijgen, lukte dit niet, dan den tweeden en zoo verder. In deze wijze van handelen lag, meende Spinelli, voor den H. Stoel niet de minste vernedering, mits men voor geen der kandidaten de benoemingsbul gereed maakte, noch zich uitsprak voor een bepaalden candidaat. Ook zou dit verzoek tot goedkeuring van de keuze door de Staten-Generaal geen afbreuk doen aan de vrije uitoefening van het gezag van den H. Stoel, aangezien men een dergelijk verzoek niet anders moest beschouwen dan als een simpele beleefdheidsformaliteit ten opzichte van de regeering der Republiek.

Van den anderen kant zou het groote schade toebrengen aan de katholieke Kerk in het vicariaat van 's-Hertogenbosch, als men een candidaat zou willen handhaven tegen den uitdrukkelijken wil van de Staten-Generaal, ofwel — in een ander even goed denkbaar geval — grootelijks afbreuk doen aan het prestige van den H. Stoel, als men zou moeten zwichten voor den hardnekkigen tegenstand der regeering en de reeds gedane benoeming zou moeten annuleeren ¹¹⁾).

Ondertusschen had de nuntius reeds uitgezien naar kandidaten en bij schrijven van 6 December 1726 kon hij een lijst van zes overleggen ¹²⁾). Als eersten candidaat gaf hij op Hoyneck van Papendrecht, kanunnik te Mechelen, dan volgden Franciscus Sanguessa, bisschop van Roermond; Spinosa, eertijds hulpbisschop van den voormaligen aartsbisschop van Mechelen; Van der Cruyssen, over wien boven reeds sprake was;

¹⁰⁾ I.c., vol. 58, f. 54. ¹¹⁾ I.c., vol. 58, f. 54.

¹²⁾ Schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 6 Dec. 1726, I.c., vol. 58, f. 112 vlgg.

Danes, kanunnik te Yperen; Cremers, president van het Collegium Alticollense te Leuven en Brenart, plebaan van St. Goedele te Brussel.

Zeer opvallend is, dat er op deze lijst geen enkel priester uit het vicariaat zelf voorkwam. Veel vertrouwen in de Bossche geestelijkheid had hij dus nog niet. Wel waren twee der kandidaten, Hoyneck van Papendrecht en Cremers, geboren op het grondgebied van de Republiek en voldeden als zoodanig aan één der eischen, die de Staten-Generaal weldra zouden stellen. Toevallig waren beiden niet personata grata bij de regeering. Hoyneck van Papendrecht¹³⁾ zou zeker niet door de Staten-Generaal geadmitteerd worden, de nuntius zegt het met evenveel woorden in zijn rapport aan de Propaganda. Door zijn boek over de Utrechtsche Kerk, waarin hij hevig het Jansenistische standpunt over het aartsbisschoppelijk karakter der apostolische vicarissen van Utrecht en de continuïteit van het kathedraal kapittel had aangevallen, was hij voor alles, wat Jansenistisch dacht en voelde, de aartsvijand. Bij de algemeen gekende sympathieën van de Staten-Generaal voor de zaak der Jansenisten was er zelfs geen twijfel mogelijk, of hij nog eenige kans zou maken om de admissie te verwerven.

Cremers stond er niet veel beter voor. Wel had hij persoonlijk geen conflicten gehad met de Jansenisten, maar zijn positie van president van het Collegium Alticollense te Leuven, het priesterseminarie voor het Haarlemsche deel der Hollandsche Missie, was voor hem een beletsel. Onder pressie van de Jansenisten had Pestere bij de Oostenrijksche regeering geïntervenieerd om dit seminarie voor de Jansenisten terug te krijgen. Zijn pogingen hadden echter gefaald. Het was duidelijk dat naar den president van dit college de sympathieën van de Staten-Generaal niet zouden uitgaan¹⁴⁾.

Van de overige kandidaten, meende de nuntius, zouden zoowel Mgr. Sanguessa, de bisschop van Roermond, als Mgr. Spinosa, de gewezen

¹³⁾ Cornelis Paulus Hoyneck van Papendrecht was uit een aanzienlijk geslacht in 1686 te Dordrecht geboren. In 1713 priester gewijd, werd hij tot vicaris van Johan van Bijlevelt te 's-Gravenhage aangesteld. Later werd hij secretaris van Thomas Philippus kardinaal d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen. Hij volgde den kardinaal op zijn reis naar Rome en na zijn terugkeer in Mechelen benoemde D'Alsace hem tot vicaris-generaal.

Bij de benoeming van Steenoven greep ook hij in in den heftigen pennestrijd en schreef: *Historiae Ecclesiae Ultraiectinae a tempore mutatae religionis in Foederato Belgio, in qua ostenditur ordinaria sedis archiepiscopalis et capituli jura intercedisse. Mechelen 1725.*

¹⁴⁾ Over den strijd om dat „Collegium Alticollense” vindt men uitvoerige gegevens bij Knuttel, l.c., II. p. 31 vlgg.

hulpbisschop van Mechelen, kans maken aanvaard te worden door de Staten-Generaal. Sanguessa's bisdom immers lag gedeeltelijk op Staatsch gebied en de regeering der Republiek had hem nooit moeilijkheden in den weg gelegd bij de uitoefening van zijn bisschoppelijke functies. Integendeel! Zij liet zelfs toe, dat hij op Staatsch gebied in het publiek in bisschoppelijk ornaat verscheen, eens zelfs was hem een militaire eere-escorte toegevoegd. Ook de clerus van 's-Hertogenbosch zou zich — naar Spinelli veronderstelde — niet verzetten tegen deze benoeming. Hij zou het als een bezwaar aanvoelen, dat Sanguessa regulier was — hij behoorde tot de recolletten —, maar daar stonden zooveel voordeelen tegenover, dat men wel over dat bezwaar zou heenstappen. Een van de groote voordeelen zou zijn, dat 's-Hertogenbosch door de benoeming van Sanguessa a.h.w. een eigen bisschop zou hebben ¹⁵⁾. Daarbij kwam nog, dat het voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch niets vreemds had in personeele unie met Roermond vereenigd te zijn. In de vorige eeuw onder Eugène d'Allemonst was dat ook het geval geweest.

De nuntius wil de zaak van alle kanten bezien. Daarom wijst hij ten slotte ook nog op een bezwaar, dat de Curie zelf tegen deze benoeming zou kunnen hebben. Was het vicariaat van 's-Hertogenbosch eenmaal met het bisdom Roermond vereenigd, dan zou het later misschien moeite kosten, als Rome eventueel weer tot scheiding zou willen overgaan. Vroeger was dat wel zonder strubbelingen verlopen, maar dat bewees niets voor de toekomst, aangezien, zoo oordeelt Spinelli, het gezag van den H. Stoel niet zoo groot meer is als in dien tijd.

Behalve Sanguessa zou ook Mgr. Spinosa wel eenige kans maken door de Staten-Generaal als apostolisch vicaris te worden toegelaten.

¹⁵⁾ In het archief van het aartsbisdom Mechelen „Buscoducensia” berust een „Memorie” van Sanguessa, waarin hij de verschillende bezwaren, die men tegen zijn benoeming opperde, tracht te weerleggen.

Interessant is voor ons vooral het antwoord, dat hij geeft op de aanmerking, dat men in 's-Hertogenbosch als vicaris een seculier priester zou wenschen.

Sanguessa antwoordt, dat, als men onder 's-Hertogenbosch verstaat de katholieke leeken van Stad en Meierij, hij met authentieke stukken kan bewijzen, dat dezen boven iederen anderen priester hem als vicaris wenschen. En hij somt dan een groot aantal redenen op, waarom zijn keuze zoo aangenaam zou zijn aan de katholieken uit de Meierij.

Verstaat men onder 's-Hertogenbosch echter den seculieren clerus, dan, hij moet het bekennen, zullen er eenige tegenstanders zijn. Sommigen uit afkeer van de regulieren of uit jaloezie, omdat zij zelf gaarne benoemd zouden worden. Anderen uit antipathie tegen hem ofwel uit vrees verplicht te worden tot „une vie plus régulière”.

Wel was Spinosa regulier (capucijn), maar zijn langdurig verblijf in het vicariaat van 's-Hertogenbosch als missionaris was misschien voor de regeering een aanleiding om minder afwijzend tegenover hem te staan. Resident Pestors, wiens persoonlijke vriend hij was, zou gezegd hebben, dat Spinosa waarschijnlijk niet onaangenaam aan de regeering zou zijn. Bij de Bossche seculieren zou het weinig welkom zijn, dat hij capucijn was, maar gedurende zijn verblijf als missionaris in het vicariaat had die geestelijkheid zijn vele goede eigenschappen leeren waardeeren, die misschien ook in haar oogen wel zouden opwegen tegen dat ééne bezwaar ¹⁶⁾).

De Congregatie van de Propaganda bezat nu een kandidatenlijst en was over het voor en tegen van elk der voorgestelde kandidaten volledig ingelicht. Voorloopig kon zij die lijst van den nuntius echter ter zijde leggen, want Paus Benedictus XIII had zonder haar te raadplegen „*motu proprio*” reeds een vicaris aangewezen, die niet op deze lijst voorkwam. De bevoorrechte was Franciscus van Ranst, van de orde der predikheeren, ambtenaar aan de Curie, die bij den Paus in hooge gunst stond.

Men kan zich indenken, dat deze benoeming, gedaan zonder ook maar in het minst het advies te vragen van de Propaganda, aan deze Congregatie weinig welkom was. Van Ranst moet er zich zelf ook van bewust geweest zijn, dat er nog al bezwaren tegen zijn persoon zouden rijzen. Hij oordeelde het tenminste noodig een korte memorie aan de Propaganda te zenden, waarin hij bij voorbaat die bezwaren tracht te weerleggen. De omstandigheid, dat hij regulier is, kan men niet als bezwaar opwerpen, meent Van Ranst, aangezien de nuntius Spinosa, een capucijn, op de lijst der aanbevolen kandidaten heeft geplaatst. Bovendien was er vroeger reeds een minderbroeder vicaris van 's-Hertogenbosch geweest ¹⁷⁾. En werd het vicariaat niet bediend door tal van reguliere missionarissen! Een voordeel was het voor hem, dat hij dominicaan is, meent hij. De dominicanen immers, die zich niet mengen in tijdelijke zaken, zullen zeker *persona grata* zijn bij de Hollanders ¹⁸⁾.

Dat was alles, wat hij ter verdediging van zijn zaak kon aanvoeren. Op een ontstellende wijze demonstreerde hij zijn totaal gemis aan inzicht in de ware moeilijkheden, waarvoor Rome zich geplaatst zag bij

¹⁶⁾ Dit rapport van den nuntius vindt men, geresumeerd door den secretaris van de Congregatie der Propaganda, Arch. di P. F., I.c., vol. 58, f. 54-56.

¹⁷⁾ Ons is geen apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch bekend, die minderbroeder was. Waarschijnlijk is hier Joseph Bergaigne bedoeld, die bisschop was van 's-Hertogenbosch (1641-1647). ¹⁸⁾ I.c., vol. 58, f. 60 vo.

deze benoeming.

Weldra had den nuntius het gerucht bereikt over de aanwijzing van Van Ranst door den Paus zelf als apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch. Men begrijpt zijn verbazing en teleurstelling. Zijn oordeel over deze benoeming is slechts heel kort, maar laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Als het waar is, wat het gerucht meldt, schrijft hij aan de Propaganda, dan is geheel het vicariaat met al zijn 130 parochies verloren voor Rome. Hij kent maar één middel om het gevaar af te wenden: zonder formeel ongehoorzaam te zijn aan Zijne Heiligheid moet men in Rome de zaak toch zoo regelen, dat het benoemingsbesluit geen effect heeft. Men zou hem de benoemingsbullen kunnen zenden, om ze over te leggen aan de Oostenrijksche regeering, die het placet moest geven, en ondertusschen den Paus moeten overtuigen van de noodzakelijkheid, dat Van Ranst te Rome blijft, totdat het keizerlijk placet verkregen is. De nuntius zou dan geleidelijk zooveel moeilijkheden opwerpen in Rome — en dat zal hem gemakkelijk vallen, meent Spinelli zelf, want er zullen onoverkomelijke moeilijkheden zijn — dat de Paus zich wel gedwongen zal zien op de gedane benoeming terug te komen¹⁹⁾.

De Congregatie van de Propaganda zag het dreigende gevaar, waarop de nuntius had gewezen, duidelijk in en was gaarne bereid de aanwijzingen van den nuntius te volgen. Zij gaf aan haar secretaris opdracht den kardinaal-staatssecretaris Lercari dringend te verzoeken, om den Paus met klem te wijzen op het noodlottige van de genomen beslissing. Eveneens zou de secretaris der Propaganda een beroep doen op den generaal der dominicanen, opdat deze al zijn invloed zou aanwenden Van Ranst te bewegen geen verdere moeite te doen, om benoemd te worden²⁰⁾.

De secretaris mocht er echter niet in slagen den pater generaal over te halen pressie uit te oefenen op Van Ranst. Wel was deze overtuigd van het gewicht der zaak. Een lang niet zachtzinnige brief, op verzoek van Spinelli door den aartsbisschop van Mechelen, kardinaal d'Alsace, aan hem gericht, had hem volledig op de hoogte gebracht van de noodlottige gevolgen, die de benoeming van Van Ranst voor het vicariaat

¹⁹⁾ I.c. Schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 13 Dec. 1726, I.c., vol. 58, f. 126-126 vo. De nuntius merkt op, dat Van Ranst niet alleen de admissie der Staten-Generaal niet zal verkrijgen, maar evenmin gehoorzaamd zal worden door de pastoors uit het vicariaat en dat misschien zelfs het placet van de Oostenrijksche regeering aan hem geweigerd zal worden.

²⁰⁾ I.c., vol. 58, f. 64 vo.

zou hebben. Zooveel indruk had dit schrijven op hem gemaakt, dat hij meende verplicht te zijn dezen brief door bemiddeling van Andujar, den theoloog van Z.H., aan den Paus te laten overhandigen. Vreezend dat zijn bemoeiingen geïnterpreteerd zouden worden als een oppositie tegen de beslissingen van den Paus, vond de generaal het niet geraden zelf in deze zaak iets te doen. Het leek hem beter de hulp van pater Viviani, den biechtvader van Z.H., in te roepen, opdat deze Van Ranst zou trachten over te halen uit eigen beweging voor de benoeming te bedanken.

Viviani bleek daartoe bereid, maar al zijn bemoeiingen waren te vergeefs. Van Ranst ging niet in op het gedane voorstel²¹⁾.

Intusschen had de Paus zijn wil te kennen gegeven, dat de benoeming van Van Ranst ten uitvoer zou worden gelegd. De staatssecretaris was dus wel verplicht aan de Congregatie van de Propaganda op te dragen de formaliteiten, voor de benoeming van een apostolisch vicaris vereischt, te vervullen. Hoe ongaarne ook, de Congregatie moest nu aan kardinaal Olivieri, met de verzending der breven belast, verzoeken voor Van Ranst de benoemingsbreve gereed te maken. De secretaris der Congregatie kon toch niet nalaten, tegelijk met zijn schrijven aan kardinaal Olivieri, een schrijven te richten aan den staatssecretaris, waarin hij nogmaals allerdringendst verzocht alle moeite te willen doen, om het dreigend gevaar voor de katholieke Kerk in het vicariaat van 's-Hertogenbosch af te wenden.

Lercari gaf dit schrijven door aan den Paus, maar het had niet de gewenschte uitwerking. Deze handhaafde zijn eenmaal ingenomen standpunt, gaf bevel de breve gereed te maken en hem in handen te stellen. Nogmaals werd van velerlei zijde pressie uitgeoefend op Van Ranst, maar deze bleef onverzettelijk. Hij meende niet alleen aan zijn eigen eer, maar ook aan die van zijn orde verschuldigd te zijn het aangeboden ambt te aanvaarden. In zijn onverzettelijkheid werd hij nog gestijfd door verscheidene brieven van den provinciaal der dominicanen in Antwerpen, die hem hoop gaven, dat de Staten-Generaal weldra toestemming zouden geven om zijn ambt uit te oefenen²²⁾.

En zoo brak dan eindelijk de dag aan, dat het fatale moest gebeuren: op Zondag 19 Januari 1727 werd op bevel van den Paus zelve de benoemingsbreve aan Van Ranst gezonden door den kardinaal-staatssecretaris²³⁾. Het eenige — maar het was in de gegeven omstandig-

²¹⁾ l.c., vol. 58, f. 138, Congr. part. van 23 Jan. 1727.

²²⁾ l.c., vol. 58, f. 138. ²³⁾ l.c., vol. 58, f. 139.

heden reeds van veel belang — dat Lercari bij Van Ranst had kunnen bereiken, was, dat deze beloofd had van de overhandigde breve geen gebruik te zullen maken, alvorens hij de zekerheid had, dat de Staten-Generaal zich niet meer tegen zijn benoeming verzetten.

Men kan zich de verontwaardiging voorstellen van den Brusselschen nuntius, toen hij door de Propaganda op de hoogte werd gesteld van den stand van zaken. Dat was nu werkelijk moedwillig een schisma uitlokken en een geheel vicariaat met 130 bloeiende parochies, om een dwaze voorliefde voor een bepaald persoon, laten verloren gaan voor de katholieke Kerk²⁴⁾.

Wij voelen zijn verontwaardiging nog natrillen in zijn brief aan den Paus. Een brief zooals Benedictus XIII er weinige zal ontvangen hebben. Onbevreesd voor de gevolgen, die zijn handelwijze voor hem persoonlijk zou kunnen hebben, wijst hij den Heiligen Vader met groote vrijmoedigheid en in krachtige termen op het onverantwoordelijke van de gedane benoeming²⁵⁾.

Het mocht niet baten. Benedictus, in onbegrijpelijke stijfhoofdigheid, bleek ontoegankelijk voor goeden raad²⁶⁾. Rustig legde hij het protest van zijn bekwamen en deskundigen nuntius naast zich neer.

Het eenige antwoord van Zijne Heiligheid was, dat hij aan Van Ranst verlof gaf zich op reis te begeven naar Vlaanderen, waardoor ook het laatste vleugje hoop van den staatssecretaris vervloog, die door het vertrek van Van Ranst te verschuiven nog had willen trachten een andere wending aan de zaak te geven²⁷⁾.

Onder de kardinalen, die deel uitmaakten van de Congregatie der Propaganda, was men het er over eens, dat het geen zin had nogmaals een onderhoud met den Paus aan te vragen. Een verder aandringen kon de zaak slechts nog meer bederven. Eén middel had men echter nog in handen om nog wat te remmen en dat middel zou men gebruiken ook. De Congregatie moest aan Van Ranst, ook na de overhandiging van de breve, nog de noodige volmachten verleenen, om het bestuur over het

²⁴⁾ I.c., vol. 58, f. 245 vo. Congreg. part. van 6 Febr. 1727.

²⁵⁾ I.c., vol. 58, f. 306-308 vo. Schrijven van den nuntius aan den Paus. Brussel d.d. 7 Febr. 1727 (copie).

²⁶⁾ Ook de diplomaten der vreemde mogendheden, die in Rome verbleven, beschrijven ons Benedictus XIII als een vasthoudend en eigenzinnig man. Een hunner (Kaunitz) schreef eens, dat Benedictus aan de rechten der Kerk niet alleen uit heiligen ijver zou vasthouden, maar ook, omdat hij meende deze zoo goed als iemand te kennen. Cfr. Von Pastor, XV, p. 478.

²⁷⁾ Arch. di P. F., I.c., vol. 58, f. 277 vo. Congr. part. van 30 Juni 1727.

hem opgedragen vicariaat uit te oefenen. Het plan der kardinalen was nu, voorloopig geen enkele volmacht te geven, waardoor hij tijdelijk althans onschadelijk werd gemaakt.

De Paus had aan Van Ranst zelf overgelaten den datum van zijn vertrek vast te stellen. Na eenig beraad besloot hij op 22 Maart af te reizen. Vóór zijn vertrek ontbood de staatssecretaris den nieuwbenoemden vicaris bij zich. Het onderhoud kenmerkte zich niet — men kon het verwachten — door een hartelijken en vriendschappelijken toon. Lercari diende aan 's Pausen favoriet zulk een ernstige berisping toe en werkte in die mate op zijn gemoed, dat Van Ranst onder eede beloofde de breve niet aan den nuntius ter hand te stellen, als de regeering der Republiek bleef bij haar besluit hem niet als vicaris toe te laten²⁸⁾.

Voordat Van Ranst op 19 Mei 1727 te Brussel aankwam, was de nuntius reeds op de hoogte gebracht van den afgelegden eed. Deze ontving den apostolischen vicaris met groote welwillendheid en verklaarde, om een mogelijk misverstand te voorkomen, dat hij niets had tegen hem persoonlijk en hem gaarne alle hulp wilde verleen, om zoo wel bij het Oostenrijksch gouvernement als bij de Staten-Generaal de vereischte admissie te bekomen.

Zichtbaar voldaan over deze hartelijke ontvangst ging Van Ranst over tot een vertrouwelijk gesprek met zijn gastheer. Hij liet den nuntius de brieven lezen, waaruit hij meende te kunnen bewijzen, dat zijn zaak er hoopvol voorstond. Het fundament, waarop hij al zijn hoop baseerde, bleek al heel zwak te zijn. Het was niets anders dan een soort van aanbeveling van de magistraat van Antwerpen, die bestemd was voor den hoogschout van 's-Hertogenbosch. Het document behelsde niets anders als dat pater van Ranst geboren was uit een achtenswaardige familie, een vreedzaam, geleerd en voorzichtig man was, en dat men hem niet als regulier moest beschouwen, aangezien zijn ambt van vicaris hem onttrok aan alle ondergeschiktheid aan zijn reguliere oversten.

Hoewel de nuntius heel goed inzag, dat deze aanbeveling absoluut nutteloos zou zijn voor het beoogde doel, gaf hij hem toch verlof het langs dien weg te probeeren. Profiteerend van de goede stemming, waarin zijn gast verkeerde, verbond hij aan die permissie vier voorwaarden, die Van Ranst beloofde nauwkeurig te onderhouden :

1e. Zoolang hij niet zeker was van de admissie door de Staten-Generaal, zou hij, zonder verlof van den nuntius, geen verzoek richten tot

²⁸⁾ ibidem. \

het Oostenrijksch gouvernement om het placet te ontvangen voor zijn benoemingsbreve.

2e. Hij zou op geen enkele wijze zijn rechtsmacht trachten uit te oefenen in het vicariaat van 's-Hertogenbosch, noch daar als toekomstig vicaris gaan rondreizen.

3e. Alle middelen, die hij wilde gebruiken om de toestemming van de Staten-Generaal te verkrijgen, zou hij eerst in scriptis mededeelen aan den nuntius.

4e. Mocht het hem niet gelukken de gewenschte admissie van de regeering der Republiek te ontvangen, dan zou hij — krachtens den in Rome afgelegden eed — uit eigen beweging ontheffing vragen van de opgedragen waardigheid.

Zeer tevreden over de gestelde voorwaarden vertrok Van Ranst naar Antwerpen om verder voor zijn zaak te werken. De nuntius kon voorloopig gerust zijn. Al was men met dit alles geen stap verder gekomen tot een definitieve oplossing van het geschil met de Republiek, het meest onmiddellijke gevaar was in elk geval afgewend. Plotseling nam de zaak echter een wending, die den nuntius en de Congregatie van de Propaganda van veel zorgen bevrijdde. Van Ranst werd overvallen door een doodelijke ziekte en 31 Mei 1727 scheidde hij uit dit leven²⁹⁾.

Wij hebben in het voorgaande gezien onder welke omstandigheden deze eerste benoeming in Rome tot stand was gekomen en welke strubbelingen zij bij de kerkelijke instanties te weeg had gebracht. Vanzelf rijst de vraag: Hoe stonden de Staten-Generaal tegenover deze benoeming?

Uit de bewaard gebleven documenten blijkt niets over hun houding. Van Keppel zond geen missive en de Staten-Generaal namen eigener beweging ook geen Resolutie. Toch waren zij waarschijnlijk wel op de hoogte van de in Rome gedane benoeming. In het archief-Fagel berust nog een brief van den bekenden Jansenistischen pastoor Willem van Dalennoort³⁰⁾, waarin hij aan Fagel meldt: „Ik krijg berigt, dat de

²⁹⁾ l.c., vol. 58, f. 278-278 vo. Zie ook schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 30 Mei en 6 Juni 1727, l.c., vol. 58, f. 356-357 vo., 354-354 vo.

³⁰⁾ Willem van Dalennoort was pastoor van de Jansenistische kerk in het Juffrouw Ida-sstraatje te 's-Gravenhage. Met Van Erckel en Van Heussen behoorde hij tot de

Dominikaner monnik, aangesteld tot Vicaris van den Bosch, genaamt P. Ranse (sic) op reys is na Nederland" ³¹⁾).

Waarom namen zij dan geen Resolutie, waardoor zij hun houding tegenover den nieuwen vicaris bepaalden? Wij kunnen hier slechts gissen. Het is heel goed mogelijk, dat een Resolutie wel in hun voornemen lag, maar dat de spoedig na zijn aankomst in Antwerpen gevolgde dood van Van Ranst die Resolutie overbodig heeft gemaakt. Dat die Resolutie afwijzend zou zijn geweest, daarover is geen twijfel mogelijk. Monniken werden zelfs als gewoon parochiegeestelijken niet geduld op het grondgebied van de Republiek; vrij recente Resoluties hadden dit speciaal voor de generaliteitslanden nog weer opnieuw vastgesteld ³²⁾). Het was dus absoluut ondenkbaar, dat de Staten-Generaal bij officieel besluit zouden toelaten, dat een monnik in de generaliteitslanden als apostolisch vicaris zou optreden.

De nuntius gaf dus blijk van een volkomen juist inzicht in den toestand, als hij herhaaldelijk aan de hoogste kerkelijke autoriteiten in Rome schreef, dat Van Ranst zelfs geen schijn van kans maakte ooit door de Staten-Generaal geadmitteerd te worden.

II

Bijna een jaar was er nu reeds verloopen sedert den dood van Pieter Govaerts en nog was er zelfs niet één poging gewaagd, om met de Staten-Generaal tot een vergelijk te komen. Alle arbeid, door den nuntius en in Rome verricht, had slechts tot doel gehad een aperte vergissing van den Paus te herstellen. Over één zaak waren allen — zoowel de nuntius als de kardinalen van de Propaganda — het onder tusschen eens geworden. Wilde men ooit tot overeenstemming geraken met de regeering van de Republiek, dan moest men in elk geval met een candidaat komen, die geboren onderdaan van dien Staat was. Reeds geruimen tijd vóór den dood van Van Ranst was men in Rome tot dat

meest strijdvaardige Jansenistische priesters uit die dagen. Naar ons uit het archief-Heinsius en ook uit het archief-Fagel bleek, was hij in voortdurend contact met deze leidende staatslieden, die aan zijn adviezen groote waarde hechtten.

Hoe zijn proposities dikwijls door de regeering der Republiek in een Resolutie werden omgezet, zal uit het vervolg van deze studie blijken.

³¹⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Schrijven van Willem van Dalennoort uit Den Haag d.d. 7 April 1727.

³²⁾ Zie hierboven pp. 38 vlgg.

inzicht gekomen en had men daarom aan den nuntius een nieuwe lijst van candidaten gevraagd en ditmaal stelde men als uitdrukkelijken eisch, dat het wereldpriesters en onderdanen van de Republiek moesten zijn ³³⁾).

Met bekwamen spoed had de nuntius aan die opdracht voldaan en een drietal namen opgegeven ³⁴⁾: Deurelinx, pastoor van Wessem, Van Exel, plebaan van Antwerpen, beiden geboren onderdanen van de Republiek, en tenslotte Sanguessa, van wien vóór de benoeming van Van Ranst reeds sprake was geweest.

Het meest voelde de nuntius voor Deurelinx, niet alleen omdat deze hem nog beter geschikt leek dan Van Exel, wien het eenigszins aan voldoende handigheid en beschaving ontbrak, maar ook omdat deze Deurelinx door Van Keppel zelf was voorgesteld aan den Franschen gezant in Den Haag ³⁵⁾.

Deze beide eerste candidaten geraakten voorloopig echter op den achtergrond, doordat de Paus liet weten, dat Hem de benoeming van Sanguessa niet onaangenaam zou zijn. De Congregatie van de Propaganda noch de nuntius hadden bezwaren tegen diens benoeming, mits het hem gelukte de admissie van de Staten-Generaal te verkrijgen. Over zijn kansen om die admissie te verwerven, liepen de meeningen zeer uiteen. Sanguessa zelf was dienaangaande hoopvol gestemd. Baron van Keppel zou sommige katholieken uit de Meierij aangespoord hebben hem als vicaris te vragen. Fagel zou gezegd hebben, dat hij, als Sanguessa benoemd werd, het mogelijk zou maken, dat deze zijn ambt rustig kon uitoefenen ³⁶⁾. Veel indruk maakten die argumenten niet, het waren te zeer oncontroleerbare beweringen.

Daartegenover stond het zekere feit, dat Pesters, die doorgaans goed was ingelicht, ten eerste betwijfelde, of de Staten-Generaal zich bij een eventuele benoeming van Sanguessa zouden neerleggen. Hij meende zeker te weten, dat de Hoogmogenden zouden vasthouden aan de herhaaldelijk hernieuwde Resolutie, waarbij reguleren niet alleen van alle kerkelijke ambten werden uitgesloten, maar hun zelfs het betreden van Staatsch gebied werd verboden. Zoo zeer was hij daarvan overtuigd, dat hij niet eens geprobeerd had voor zijn vriend, Mgr. Spinosa, een

³³⁾ Reeds in de Congreg. part. van 3 Januari 1727 was besloten, dat de nuntius in diep geheim een candidaat zou voorstellen, die seculier priester was en geboortig uit het vicariaat van 's-Hertogenbosch, Arch. di P. F., l.c., vol. 58, f. 64 vo.

³⁴⁾ Bij schrijven van 25 April 1727.

³⁵⁾ l.c., vol. 58, f. 280 vo. ³⁶⁾ l.c., vol. 58, f. 281-282.

capucijn, de admissie der Staten-Generaal te verkrijgen³⁷⁾).

Liet de Paus zich ook thans weer leiden door persoonlijke sympathieën voor een bepaalden candidaat, de Congregatie van de Propaganda lette slechts op het belang van de Kerk. En dat belang eischte in de eerste plaats een snelle afdoening van de hangende kwestie. Hoe langer de vacature duurde, des te grooter werd het gevaar, dat de Jansenisten zich meester zouden maken van het vicariaat van 's-Hertogenbosch. Het was daarom zeer juist gezien van de Propaganda, dat zij aan haar secretaris opdroeg aan den staatssecretaris te verzoeken den Paus voor te stellen Sanguessa te benoemen, maar er tevens op te wijzen, dat de mogelijkheid volstrekt niet uitgesloten was, dat de Staten-Generaal dezen candidaat de admissie zouden weigeren. De staatssecretaris zou daarom tevens aan den Paus voor den nuntius in Brussel de volmacht moeten vragen, om, voor het geval dat Sanguessa niet mocht slagen in Den Haag, Deurelinx in diens plaats te mogen voorstellen.

Lercari willigde dit verzoek slechts gedeeltelijk in. Hij wist te goed, hoe zeer de Paus geporteerd was voor Sanguessa, om den naam van Deurelinx in verband met de vacature in 's-Hertogenbosch ook maar te durven noemen. Het verzoek om Sanguessa te benoemen bracht hij echter nog denzelfden dag (30 Juni 1727) aan den Paus over en deze hechtte onmiddellijk zijn goedkeuring aan de gedane keuze³⁸⁾.

Om aan den nuntius tijd te geven Sanguessa's admissie in Den Haag te bewerken, werd de verzending van de benoemingsbreve uitgesteld tot 19 Augustus, toen men een schrijven van den nuntius ontving, waarin deze goede hoop gaf, dat de regeering zich tenslotte bij de gedane benoeming zou neerleggen, ondanks de herhaalde verzekeringen van de gezanten van Frankrijk en Portugal, De Fénelon en Mendoça, alsmede van resident Pesters, dat nooit een vicaris zou geduld worden, die niet onderdaan van den Staat en seculier priester was. Voorzichtigheidshalve had de Congregatie den nuntius erop gewezen, dat hij deze breve niet aan Sanguessa moest ter hand stellen, alvorens al de moeilijkheden met de Republiek waren opgelost³⁹⁾.

Hoe wijs deze voorzorgsmaatregel was, zou de naaste toekomst leeren. Weldra immers moest Sanguessa, die zichzelf ook veel moeite had ge-

³⁷⁾ I.c., vol. 58, f. 283. De nuntius had dit reeds gemeld in zijn schrijven van 13 Dec. 1726, I.c., vol. 58, f. 126-128.

³⁸⁾ I.c., vol. 58, f. 381-383, Congreg. part. van 5 October 1727.

³⁹⁾ I.c., vol. 58, f. 384. Het schrijven van den nuntius is uit Brussel d.d. 25 Juli

geven om de admissie der Staten-Generaal te verwerven, aan de Propaganda melden, dat zijn vrienden en bemiddelaars in Den Haag de toekomst heel donker inzagen. Hun bemoeiingen waren vruchteloos gebleven. Wat hem echter alle hoop ontnam, was een brief van den gezant van Portugal, die schreef, dat de Staten-Generaal niet alleen in geen geval den bisschop van Roermond zouden admitteeren, maar ook met een zekere bitterheid hadden gezegd, dat Rome hen trachtte uit te schakelen, terwijl Rome toch heel goed wist dat zij heer en meester waren in hun eigen gebied. Wilde Rome zich niet voegen naar hun wenschen, zoo waarschuwden de Hoogmogenden, dan zou het vicariaat van 's-Hertogenbosch groot gevaar looplen Jansenistisch te worden⁴⁰⁾.

Reeds lang voordat de Portugeesche gezant deze jobstijding aan Sanguessa zond, hadden de Staten-Generaal hun standpunt tegenover de benoeming van dien bisschop tot vicaris van 's-Hertogenbosch bepaald. Door Cramer, den substituut van den hoogschout in 's-Hertogenbosch, ingelicht over de door Rome gedane vicarisbenoeming, besloten zij bij Secrete Resolutie van 28 Juli 1727, dat Sanguessa niet zou worden geadmitteerd⁴¹⁾.

Deze Secrete Resolutie schijnt, geheel tegen de gewoonte dier dagen, werkelijk „secreet” te zijn gebleven. Daardoor was het mogelijk dat èn de nuntius èn Sanguessa nog wekenlang na dit besluit hun pogingen, om met de Republiek tot een vergelijk te komen, hebben voortgezet.

Sanguessa had heel eerlijk de mislukking van zijn zaak aan den nuntius gemeld, die weer op zijn beurt de Propaganda ervan in kennis stelde. De nuntius drong er op aan, dat Rome hem nu met bekwamen spoed de opdracht zou geven voor een van de beide andere, reeds vroeger opgegeven candidaten, Deurelinx en Van Exel, te gaan werken⁴²⁾.

De Congregatie van de Propaganda besloot in haar zitting van 5 October 1727 met een uitvoerig schrijven den staatssecretaris van alles op de hoogte te stellen, hem tevens verzoekend ook den Paus in te lichten over den stand van zaken. Hij zou tevens aan Zijne Heiligheid de noodige volmachten moeten vragen voor den nuntius in Brussel,

1727, l.c., vol. 58, f. 403-404.

⁴⁰⁾ l.c., vol. 58, f. 384 vo.-385. Zie hierover het schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 12 Sept. 1727, waarbij hij copieën voegt van de berichten van den Franschen en Portugeeschen gezant aan Sanguessa, l.c., vol. 58, f. 416 vlgg.

⁴¹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 28 Juli 1727. ⁴²⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 58, f. 385.

opdat deze voor de admissie van Deurelinx mocht gaan werken en — voor het geval Deurelinx van Oostenrijksche zijde niet werd aanvaard — voor een anderen candidaat — ter keuze van den nuntius — die èn bij de Oostenrijksche regeering èn bij de Staten-Generaal persona grata was.

De Paus zag den ernst van de zaak in en keurde goed, dat Spinelli moeite zou doen om voor Deurelinx de admissie der Staten-Generaal te verkrijgen. Op het tweede deel van het verzoek, om den nuntius de volmacht te geven een anderen geschikten candidaat te kiezen, als hij voor Deurelinx onoverkomelijke moeilijkheden zou ontmoeten, ging Zijne Heiligheid echter niet in. Ook wilde hij, nog steeds zeer geporteerd voor den bisschop van Roermond, dat men aan Sanguessa een redelijken termijn zou stellen, gedurende welken hij nog alle middelen kon aanwenden om zich door de Staten-Generaal te doen erkennen⁴³⁾. Was die termijn verstreken zonder dat het beoogde doel was bereikt, dan mocht men de breve voor Deurelinx gereed maken.

De staatssecretaris schreef in dien geest aan den nuntius in Brussel en deze gaf aan Sanguessa nog heel de maand November om zijn admissie bij de Hoogmogenden te bewerken⁴⁴⁾. Tezelfder tijd ging er een brief van de Congregatie der Propaganda naar Spinelli, waarin de wensch werd uitgesproken, dat de nuntius alles zou doen wat in zijn vermogen was, om de bezwaren, die men van Oostenrijksche zijde tegen Deurelinx had, te overwinnen, desnoods, als hem dat opportuum leek, met de hulp van Maria Christina, de aartshertogin-gouvernante. Mocht hij daarin niet slagen, dan zou hij een anderen candidaat moeten kiezen en de zaak zoo voorstellen, dat de Paus ten slotte zijn approbatie niet zou kunnen weigeren. Bleek het onmogelijk een persoon te vinden, die zoowel aan de Republiek als aan Oostenrijk aangenaam was, dan vernam men gaarne van den nuntius, of hij een dismembratie van het vicariaat nuttig oordeelde, een verdeeling in twee districten, waarbij men het gedeelte, dat op Oostenrijksch gebied lag, zou geven aan den bisschop van Roermond en aan Deurelinx het gedeelte, dat tot de Republiek behoorde⁴⁵⁾.

De nuntius vond, dat men wel wat al te veel aandacht schonk aan die enkele parochies, die op Oostenrijksch gebied lagen. Misschien

⁴³⁾ l.c., vol. 58, f. 441. Congr. part. van 1 Dec. 1727.

⁴⁴⁾ l.c., vol. 58, f. 441. Zie ook schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 31 Oct. 1727, l.c., vol. 58, f. 464.

⁴⁵⁾ l.c., vol. 58, f. 442.

slaagde hij er nog wel in voor Deurelinx ook van de Oostenrijksche regeering het placet te verkrijgen. Mocht dit niet het geval zijn, dan stonden er nog genoeg wegen open om voor die parochies, samen niet meer dan één dekenaat, in de zielzorg te voorzien. Alle aandacht moest gevestigd zijn op het Staatsch gedeelte van het vicariaat; dat was verreweg het belangrijkste en daar dreigden ernstige gevaren voor de Kerk⁴⁶⁾.

Het was nu verder wachten tot de termijn, aan Sanguessa gesteld, verstreken was. Vóór dien tijd kon de nuntius weinig ten voordeele van Deurelinx ondernemen. Zelfs niet bij de Oostenrijksche regeering, aangezien, om het placet te vragen voor de breve van Deurelinx, die breve eerst in handen van den nuntius moest zijn. Sanguessa deed ondertusschen nog al zijn best om zijn zaak tot een goed einde te brengen. Het mocht echter niet baten. Zijn secretaris, Leonard Moonen, dien hij naar Den Haag gezonden had om de situatie eens heel nauwkeurig op te nemen, kon hem niets anders berichten, als dat er voor hem niet de minste kans bestond ooit geadmitteerd te worden. Hij wees er Sanguessa op, dat de stemming onder de leden van de Staten-Generaal nog geheel dezelfde was, als de Portugeesche gezant in zijn somberen brief ze schilderde. Ook nu nog dreigen de Hoogmogenden het vicariaat van 's-Hertogenbosch aan den Jansenistischen bisschop van Utrecht op te dragen, als Rome zich niet naar hun wenschen wil schikken⁴⁷⁾.

Toen was Sanguessa eindelijk overtuigd van de onmogelijkheid om in Den Haag zijn doel te bereiken. De hem gestelde termijn was trouwens verstreken. Bij schrijven van 6 December 1727 berichtte hij aan den nuntius, dat hij afzag van de waardigheid, die hij — volgens zijn zeggen — nooit had gevraagd of nagestreefd⁴⁸⁾.

⁴⁶⁾ I.c., vol. 58, f. 442 vo. Zie ook schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 31 Oct. 1727, I.c., vol. 58, f. 474-475 vo.

⁴⁷⁾ Habets, Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond, Roermond 1890, II, p. 549.

⁴⁸⁾ C'est avec bien de plaisir, que sous l'approbation du St. Siège, je renonce à la nomination faite en ma faveur à cette dignité par sa Sainteté motu proprio, sans l'avoir jamais ambitionnée ou sollicitée. Je vous supplie donc, de me dispenser de cette charge, voyant que ma personne ne peut être utile à ces âmes, et d'en pourvoir un autre plus capable et plus digne que moi au gré et contentement de la Hollande (Habets, I.c., pp. 549-550).

III

Voor de tweede maal had Rome de vlag moeten strijken voor de Republiek. Dat deze dubbele mislukking het prestige van het Roomsche Hof niet verhoogde, zag de nuntius maar al te goed in. Hem trof echter geen schuld. Reeds meermalen had hij gewaarschuwd: men moest in Rome zich niet uitspreken voor een bepaalden candidaat of diens benoeming publiceeren, voordat men absoluut zeker was van de houding van de Staten-Generaal⁴⁹). Men sloeg echter geen acht op de adviezen van den man, die het weten kon.

Nadat Sanguessa's benoeming definitief van de baan was, werd Deurelinx aangewezen en ook nu weer bleef die benoeming niet geheim.

Het was waar, de nuntius had hoopvolle berichten gezonden over de goede kansen, die deze candidaat maakte om de admissie in de Republiek te verwerven, maar zekerheid had men toch niet. Het was dus niet verstandig Deurelinx' benoeming niet strikt geheim te houden. En spoedig genoeg was men in de Republiek op de hoogte van de gedane benoeming. Alleen reeds het feit, dat Rome iemand benoemd had zonder hun voorafgaande toestemming, was voldoende om de Staten-Generaal ongunstig te stemmen tegenover de gedane nominatie.

Weldra ondervond de nuntius, dat het met de benoeming van Deurelinx niet zoo vlot zou gaan, als hij wel verwacht had. De Portugeesche gezant meldde, dat de kansen slecht stonden. Volgens hem waren de Staten-Generaal tegen Deurelinx, omdat deze candidaat aan den Franschen en Portugeeschen gezant gesuggereerd was door den hoogschout van 's-Hertogenbosch, baron van Keppel⁵⁰). Die belangstelling en welwillendheid van den hoogschout vertrouwden zij volstrekt niet. Zij twijfelden er sterk aan, of hier geen omkooprij in het spel was. En thans stonden zij zeer afwijzend tegenover dergelijke infame practijken. Nog onlangs immers, bij Resolutie van 18 Nov. 1727, die wij boven reeds vermeldde, hadden de Staten-Generaal streng verboden buiten de recognitiegelden iets van de katholieken aan te nemen.

Of het vermoeden van de Staten-Generaal juist was? — wie zal het zeggen! Met de gegevens, waarover wij op het oogenblik beschikken, is deze vraag niet met zekerheid te beantwoorden⁵¹). Eigenaardig is wel,

⁴⁹) Arch. di P. F., l.c., vol. 58, f. 385.

⁵⁰) l.c., vol. 59, f. 40, Congreg. part. van 16 Febr. 1728.

⁵¹) Het archief-Van Keppel is gedeponereerd bij den Hoogen Raad van Adel te

dat later Van Keppel zelf adviseerde aan Fagel zich niet neer te leggen bij de keuze door Rome gedaan, ook al was men overtuigd, dat de inlichtingen over Deurelinx verstrekt juist waren⁵²). Had Van Keppel misschien gehoord van den twijfel, dien de Staten-Generaal hadden uitgesproken ten aanzien van zijn eerlijkheid en wilde hij door dit schrijven het bewijs leveren, dat hij persoonlijk niet geïnteresseerd was bij de admissie van Deurelinx?

Hoe het ook zij, indruk maakte het verstrekte advies wel op den griffier. Reeds een week later bracht Fagel in de vergadering van de Staten-Generaal de benoeming van Deurelinx ter sprake⁵³). Welke meening Fagel daar heeft voorgestaan, vermeldt de laconieke Resolutie niet, maar de documenten uit het archief-Fagel maken het zeer waarschijnlijk (zoo wij hier niet van een zekerheid mogen spreken), dat de op 23 Januari 1728 genomen Resolutie, waarbij Deurelinx werd uitgesloten en aan baron van Keppel de namen van vier andere priesters werden opgegeven, waaruit hij er een mocht voorstellen voor het ambt van vicaris, het werk is geweest van den invloedrijken griffier.

In het archief-Fagel immers vinden wij verschillende brieven en memories van Van Dalennoort, waarin hij Fagel van advies dient in verband met de vicarisbenoeming in 's-Hertogenbosch. Zeer opvallend is nu, dat de vier namen, die aan Van Keppel worden opgegeven, alle door Van Dalennoort waren gesuggereerd⁵⁴). Een treffender bewijs van den invloed van Fagel — en indirect van de Jansenisten — op de houding van de Staten-Generaal is wel moeilijk denkbaar.

De Resolutie motiveert de weigering om Deurelinx te aanvaarden al heel vaag: „reflexie gemaect sijnde op seckere informaties van een andere kant ingekomen, raeckende de gemelde Deurelinx”⁵⁵). Het archief-

's-Gravenhage. Daarin berusten echter geen documenten, die op de vicariskwestie betrekking hebben.

⁵²) Arch. Fagel, no. 5140: Schrijven van Van Keppel uit Den Haag d.d. 16 Jan. 1728: „Je veux croire, que les informations, qu'on a données à l'Etat des principes, mœurs et conduite du Sr. Deurelinx sont fidèles, que pourtant il ne conviendrait pas d'acquiescer à la disposition, que la Cour de Rome a fait de sa personne pour être Vicaire à la Mayerie de Bois le Duc”.

⁵³) Secrete Resol. St. Gen. 23 Januari 1728.

⁵⁴) Arch. Fagel, no. 5140. Het zijn alle niet ondertekende en niet gedateerde lijsten met soms hier en daar een korte opmerking over de meerdere of mindere geschiktheid der opgegeven kandidaten. Men krijgt den indruk, dat Van Dalennoort deze lijsten ter gelegenheid van een mondeling onderhoud aan Fagel heeft overhandigd.

⁵⁵) De vier kandidaten, uit welke gekozen mocht worden, waren: Sigmans, pastoor

Fagel licht ons daarover niet nader in. Gelukkig echter legt de nuntius ons de zaak uit. De Staten-Generaal hadden als reden tot de weigering opgegeven: „ch'egli habbia (non si sa quando nè in qual' occasione) in una sua predica parlato con poco rispetto de Stati in materia di religione” ⁵⁶).

Dat was natuurlijk een voorwendsel, de nuntius begreep het maar al te goed. De eigenlijke reden, de nuntius doorzag hun bedoeling wel, was, dat zij zich niet wilden neerleggen bij de beslissing van Rome en het benoemingsrecht voor zich zelf opeischten.

IV

De strijd nam hiermede een ander aspect aan en kwam als het ware in een tweede phase. In de eerste had men voorwaarden gesteld, waaraan de te benoemen candidaat moest voldoen en voorafgaande goedkeuring van de benoeming geëischt, alvorens de nieuwe vicaris zijn functie mocht uitoefenen. Daarmede kon Rome, zij het ook zeer ongaarne, ten slotte toch vrede hebben.

Het benoemingsrecht laten aan de Staten-Generaal, zooals nu werd geëischt, daarin kon en mocht Rome niet toestemmen.

Het eigenaardige van het geval was niet, dat de regeering van een land de bisschoppen wilde benoemen — dat was bij de concordaten herhaaldelijk toegestaan — maar wel, dat hier een protestantsche overheid dat nominatierecht opeischte. Hier stonden twee partijen tegenover elkaar, die de zaak principieel uit een geheel verschillend standpunt bekeken.

De Staten-Generaal, die — het is wel zeker — onder invloed van de Jansenisten zich beriepen op de bul van 1559 en die meenden nog een gunst te bewijzen aan het Roomsche Hof door een lijst van vier op te geven en niet zelf een candidaat te benoemen. Aan den anderen kant Rome, dat — het sprak vanzelf — aan een protestantsche regeering de keuze van een candidaat niet kon overlaten.

Dat het hier een zuiver principieele kwestie betrof, blijkt wel uit de mededeeling van den nuntius, dat hij tegen Sigmans, dien hij een zeer achterswaardig man noemt, geen practische bezwaren zou hebben, als

te Gestel, landdeken van Kempenland; Van der Putten, rector van het klooster te Ommel, landdeken van Peelland; Van Rijckevorsel, pastoor te Loon op Zand, landdeken van Geertruidenberg; Van Ceulen, pastoor te Heusden, landdeken van het kwartier van Heusden.

⁵⁶) Arch. di P. F., l.c., vol. 59, f. 127, Congreg. part. van 1 Maart 1728.

deze principieele bezwaren niet aanwezig waren⁵⁷⁾.

Het verste, waartoe Rome wilde gaan, was, dat de H. Stoel succesievelijk verschillende kandidaten aan Den Haag zou voorstellen, totdat de Staten-Generaal hun fiat gaven voor een bepaalden candidaat, ofwel dat de aanwijzing van den candidaat zou geschieden noch door Rome noch door de Republiek, maar wel door de bemiddelaars tusschen beiden, in casu de gezanten van Frankrijk en Portugal. Het voorstel van den Portugeeschen gezant, dat nog verder tegemoet kwam aan de pretenties van Den Haag, n.l. dat Rome een lijst zou overleggen, waaruit de Staten-Generaal zouden kiezen, werd door de Congregatie van de Propaganda absoluut afgekeurd. Zij wilde geen ketters als arbiters bij een zuiver kerkelijke benoeming⁵⁸⁾.

Het stond dus vast: uit die lijst van vier zou Rome niet kiezen. Er zat dus niets anders op dan ondanks de Resolutie van 23 Januari 1728 toch de admissie trachten te verkrijgen voor een candidaat buiten deze lijst.

Twee kandidaten leken den nuntius geschikt, Van der Lee, pastoor in Den Haag, maar geboortig uit 's-Hertogenbosch en Van der Asdonck, pastoor te Oirschot. Moest hij zelf kiezen, dan zou hij het meest voelen voor Van der Lee. Deze immers kende in Den Haag veel invloedrijke personen en had zelfs toegang in de hoogste regeeringskringen; bovendien werd dan de schijn weggenomen, alsof de keuze beperkt moest blijven tot priesters uit het vicariaat van 's-Hertogenbosch.

Hoopvol stond de zaak er niet voor. De nuntius wist het maar al te goed. Hij troostte zich echter met de gedachte, dat langzamerhand de storm wat zou bedaren. Vooral als Fagel, die reeds op ver gevorderden leeftijd was, van het tooneel verdween, zouden de katholieken, zegt Spinelli, van een aartsvijand bevrijd zijn en de grootste hinderpaal met de regeering zijn weggenomen⁵⁹⁾.

Het lot zou al beter te dragen zijn, schrijft Spinelli aan de Propaganda, als de Staten-Generaal hem verlof wilden geven tijdens de vicarisvacature de jurisdictie in 's-Hertogenbosch uit te oefenen. Inderdaad was dit een oplossing, die het mogelijk maakte, althans eenigermate in het bestuur van het vicariaat te voorzien en tenminste de grootste nadeelen van de langdurige vacature weg te nemen. Hij zou dan de jurisdictie

⁵⁷⁾ l.c., vol. 59, f. 128.

⁵⁸⁾ l.c., vol. 59, f. 170. Congr. part. van 21 Maart 1729.

⁵⁹⁾ l.c., vol. 59, f. 129 vo., Congreg. part. van 1 Maart 1728.

van de kapelaans, die slechts voor een bepaalden tijd geaprobeerd waren, kunnen verlengen en de opengevallen pastoors- en kapelaansplaatsen aanvullen. Feitelijk had hij dit reeds gedaan sedert den dood van Govaerts, maar in het geheim. Verscheidene pastoorsplaatsen waren sindsdien vacant gekomen en steeds had de nuntius daarvoor een opvolger aangewezen. De Staten-Generaal schenen zich niet de vraag te stellen, van wien die nieuwe pastoors de zending ontvangen hadden. Zij begrepen daardoor ook niet, welk machtig wapen zij in handen hadden om Rome tot toegeven te dwingen. Als zij alle zendingen van priesters door den nuntius ongeldig verklaarden, konden de openvallende plaatsen in het vicariaat niet meer worden aangevuld en weldra zou de priesternood er zoo groot zijn, dat Rome zich wel zou moeten schikken naar de wenschen van de regeering der Republiek.

Zou de nuntius zelf eenige hoop gekoesterd hebben, dat de Staten-Generaal aan zijn wensch zouden voldoen? Van den scherpzinnigen Spinelli kunnen wij het nauwelijks veronderstellen. Hij wist te goed, hoe afkeerig zij waren van inmenging in binnenlandsche zaken door buitenlandsche instanties. Wij vernemen dan ook niet, dat hij door zijn bemiddelaars een desbetreffend verzoek aan de Staten-Generaal heeft laten doen. Het zou trouwens een groote blunder geweest zijn. Hij zou zelf de regeering attent gemaakt hebben op een middel om Rome tot toegeven te dwingen, dat tot nu toe aan hun aandacht ontsnapt was en waarop misschien nooit hun aandacht zou vallen. Steeds weer immers bleek ons — tijdens het onderzoek — hoe weinig inzicht de protestantsche overheid in Den Haag had in de organisatie van de katholieke Kerk. Waarschijnlijk zouden de Staten-Generaal dan ook niet op het idee gekomen zijn de jurisdictiebrieven, door den nuntius aan nieuwbenoemde priesters verstrekt, voor ongeldig te verklaren, als Cramer hun niet handig daarover had ingelicht ⁶⁰⁾.

Een monnik uit Postel, zoo rapporteert Cramer aan de Staten-Generaal, was bij hem geweest en had hem gevraagd, om in de plaats van den overleden pastoor van Oerle aldaar pastoor te mogen zijn. Uit de papieren, die de monnik overlegde, bleek dat hij zijn rechtsmacht had gekregen van den nuntius in Brussel. Cramer had met die „zending” geen genoegen genomen, aangezien hij twijfelde, of het wel de bedoeling was van de Hoogmogenden, priesters met een dergelijke zen-

⁶⁰⁾ Arch. St. Gen., no. 5095 : Missive van Cramer uit 's-Hertogenbosch d.d. 20 Oct. 1728.

ding als dienstdoend geestelijke in de Meierij toe te laten. Hij vraagt daarom aan de Hoogmogenden nauwkeurige instructies.

Het antwoord der Staten-Generaal lag geheel voor de hand. Als zij priesters met een dergelijke zending admitteerden, maakten zij het voor Rome mogelijk, de zaak op de lange baan te schuiven, wat geenszins met hun wenschen strookte. Bovendien konden zij niet minder afwijzend staan tegenover het bestuur van dezen Italiaanschen nuntius dan zij afkeerig waren van een vicaris-niet-onderdaan.

Zij lieten dus aan Cramer weten, dat hij volkomen correct gehandeld had en dat het de bedoeling van de Hoogmogenden was, dat hij geen geestelijken mocht admitteeren, vóór er een vicaris in 's-Hertogenbosch was aangesteld ⁶¹⁾. Zeker is wel, dat de Staten-Generaal hierbij geen ander oogmerk hadden, dan Rome te dwingen een vicaris te kiezen uit de lijst van vier bij Resolutie van 23 Januari 1728 opgemaakt.

Of er van de zijde van Cramer nog minder edele beweegredenen een rol hebben gespeeld, kunnen wij met de gegevens, die ons ter beschikking staan, niet uitmaken ⁶²⁾. De nuntius beweerde het. Hij meent, dat Cramer gehandeld heeft onder pressie van Van Keppel en dat hun eenige doel was spoedig een vicaris te hebben, om des te eerder een belangrijk bedrag aan recognitie-geld binnen te halen ⁶³⁾.

Hoe het ook zij, de genomen maatregel zou op den duur zeer zeker een ernstige hinderpaal zijn voor een geregelde zielzorg in het vicariaat, aangezien de pastoors- en kapelaansplaatsen, die open vielen, thans niet meer aangevuld konden worden. En dat zij Rome tot de uiterste toegevendheid zouden dwingen, mochten de Staten-Generaal met recht verwachten.

Voorloopig was alle hoop van den nuntius gevestigd op Van der Lee, aan wien hij opdracht gaf allen invloed, waarover hij in regeeringskringen in Den Haag beschikte, aan te wenden om voor zichzelf de admissie als vicaris van 's-Hertogenbosch te bewerken. Door tegenwerking van Van Keppel, zijn persoonlijk vijand, slaagde hij echter niet ⁶⁴⁾. Ook de Portugeesche gezant, die Van der Lee's pogingen ondersteund had, kon niets anders aan den nuntius melden, dan dat

⁶¹⁾ Resol. St. Gen. 22 Oct. 1728.

⁶²⁾ Zooals wij boven reeds opmerkten bevat het archief-Van Keppel geen documenten, die op de vicariskwestie betrekking hebben.

⁶³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 59, f. 164 vo. Zie ook schrijven van den nuntius uit Brussel, d.d. 17 Dec. 1728 (niet gefolieerd).

⁶⁴⁾ l.c., vol. 59, f. 194, Congreg. part. van 30 Jan. 1730.

al zijn bemoeiingen vruchteloos waren geweest. In een onderhoud met Fagel had deze laatste gezegd, dat hij in naam van de Hoogmogenden kon verklaren, dat aan Van der Lee, dien hij een „uomo assai violente e di una condotta poco regolare” noemde, nooit de admissie zou gegeven worden ⁶⁵).

V

Na deze mislukking volgde de nuntius weer zijn gewone tactiek. Nu Van der Lee geen kans maakte, probeerde hij het met den tweeden door Rome geautoriseerden candidaat, Gisbert van der Asdonck. En ditmaal had hij eindelijk succes.

Fagel ging erop in en vroeg inlichtingen over dezen nieuwen candidaat. De substituut van den hoogschout in 's-Hertogenbosch, Cramer, gaf een uiterst waardeerend getuigenis over Van der Asdonck ⁶⁶). Ook Van Keppel was zeer ingenomen met dezen candidaat en dat was een feit van veel gewicht ⁶⁷). Aan het advies van den hoogschout hechtten de Staten-Generaal niet alleen nu, maar ook, zooals ons bij het verder onderzoek bleek, bij alle vicarisbenoemingen in de 18de eeuw heel veel waarde.

Veel haast maakte men in Den Haag nochtans niet met de zaak. Eerst op 19 November 1729 werd bij Secrete Resolutie bepaald, „dat aan den hoogschout der Stad en Meyery van 's-Hertogenbosch kennisse sal werden gegeven van den voorslagh, die gedaen is van Sisbert van der Asdonck; dat om het goed getuygenisse, dat van den selven gegeven werd, hy by wege van conniventie sal mogen toelaten, dat hy aangesteld wordende tot Vicaris, daervoor door de Roomsgesinden sal mogen werden aengenomen ende erkent” ⁶⁸).

Had de Resolutie zich tot het bovenstaande bepaald, dan had de Bossche vicariskwestie eindelijk tot het verleden behoord. Het was echter een toelating op voorwaarden, waarvan er sommige voor Rome onaannemelijk waren.

⁶⁵) ibidem.

⁶⁶) Arch. Fagel, no. 5140: Schrijven van Cramer uit 's-Hertogenbosch d.d. 23 Juli 1729: „En attendant je puis vous assurer, que le Curé d'Oorschot Sibert van der Asdonck natif de Gemert, agé de 67 ans, me paroît être le meilleur sujet d'homme, qu'on sauroit trouver pour Vicaire, d'autant que je le connois bon sujet et bien intentionné pour le Gouvernement, d'humeur fort paisible et d'une vie sans reproche, toujours n'ai je jamais entendu parler de lui qu'avec éloge”.

⁶⁷) Arch. di P. F., l.c., vol. 59, f. 194 vo.

⁶⁸) Secrete Resol. St. Gen. 19 Nov. 1729.

De Hoogmogenden stelden namelijk de volgende zes condities :

1. „dat hy niet sal mogen voeren den titul van Pauselycken Vicaris, maar blootelyck den titul van Vicaris, of van Vicaris in het Bisdom van 's-Hertogenbosch ;
2. dat hy alleen gedooft sal werden by provisie en soo langh sigh wel komt te gedragen ende uyterlijck voor den tijd van drie jaren, welke verstreecken sijnde hy sigh aen gemelde Hoogschout sal moeten adresseeren, om te verneemen of hy by conniventie langer gedooft sal kunnen werden ;
3. dat hy gedurende het waarnemen van het voorschreve Vicariaet sijn domicilium en verblijf sal moeten houden onder het district van den Staet ;
4. dat hy tot vervulling van de openstaende of openvallende statien sal aenstellen personen van een goed leven en vreedsaem gedrag, onderdanen van den Staet sijnde; dat geen Jesuiten ofte munnicken daertoe sal mogen employeren ende dat alle sendingen, die van buyten 's lands gedaen soudén mogen werden sal tegengaen en weeren, als mede dat soo veel als hem doenlijck sal sijn, sal beletten, dat geen munnicken ofte andere geordende priesters of Jesuiten, dienst komen te doen, of sacramenten komen te administreren op de plaetsen daer pastoren sijn ;
5. dat hy ten opsigte van de verschillen onder de Roomsgeinden in swang gaende alle mogelycke bescheydentheyd sal gebruycken om sooveel mogelyck de rust en de eenigheyd te bewaren ende specialijck te beletten, dat de een de ander door onbehoorlycke vervolgingen niet kome te verongelycken nogte te beledigen ;
6. dat hy niets sal doen, nogh toelaten, dat met syne kennisse gedaen werde ietwes, dat tot nadeel van den Staet ofte de Regeeringe van dien directelijck ofte indirectelijck soude mogen strecken, sonder te reverendeeren eenige bevelen, die daer tegen soudén mogen aenlopen.”

Deze voorwaarden zijn werkelijk zeer merkwaardig. Zij zijn een onomstootelijk bewijs van den invloed, dien de pamfletliteratuur en de persoonlijke adviezen der Jansenisten op de regeering der Republiek hebben uitgeoefend. Wie zich onze uiteenzetting herinnert van de wenschen en waarschuwingen uit de blauwboekjes der Jansenisten, zal in deze voorwaarden een kort maar juist resumé ervan vinden. Herhaaldelijk was er door hen de aandacht op gevestigd, dat de „pauselijke emissionarissen”, rechtstreeks door Rome gezonden, gevaarlijk waren voor de veiligheid van den Staat ; nu verboden de Staten-Generaal den

titel van pauselijk vicaris te dragen. Wij geven graag toe, dat het nog niet was wat de Jansenisten bedoelden, maar de schijn was toch gered.

De vicaris zou een inboorling moeten zijn, wonend op het grondgebied van den Staat, hier „bemaagschapt en gegoed”, hadden de pamfletten verkondigd; de Resolutie neemt deze voorwaarde nagenoeg letterlijk over. Vooral tegen Jezuiten en andere monniken hadden de pamfletten gewaarschuwd; de Hoogmogenden sluiten hen met klem uit van de bediening van elk geestelijk ambt.

De aan Rome trouw gebleven katholieken waren voorgesteld als staatsgevaarlijk, aangezien zij 's Pausen bevelen zouden stellen boven die van de burgerlijke overheid; de laatste voorwaarde weerspiegelt de bezorgdheid van de regeering in dit opzicht.

De Jansenisten hadden herhaaldelijk geklaagd over onderdrukking door de katholieken: de vijfde voorwaarde tracht in dit euvel te voorzien.

Van één voorwaarde — de tweede — vindt men de voorgeschiedenis niet in de pamfletliteratuur. Het archief-Fagel stelde ons echter in staat ook van dit artikel den oorsprong te achterhalen. Ook deze tweede voorwaarde was geen uitvinding van de regeering of van Fagel, maar bleek, evenals al de andere, van Jansenistisch maaksel te zijn. In genoemd archief vonden wij een niet ondertekende noch gedateerde memorie van de hand van den bekenden Van Dalennoort, waarin hij o.a. in overweging geeft om den te benoemen vicaris te verplichten, zich elke drie of vijf jaren aan de Hoogmogenden te presentereen om de vernieuwing zijner admissie te verzoeken. Het voordeel van een dergelijke voorwaarde was, dat men dan den vicaris geheel in handen had. „Dit sceint niet ondienstig soude wesen om den geadmitteerde Vicaris binnen de palen der gematigtheid te houden en om hem steeds het afweiren der monnicken te bevelen”⁶⁹).

De groote vraag èn voor Van der Asdonck èn voor de Staten-Generaal was nu, wat Rome zou doen. Met bekwamen spoed had de nuntius de gewichtige tijding van Van der Asdonck's admissie en de voorwaarden daaraan verbonden aan de Propaganda gerapporteerd. Groot bezwaar had de nuntius vooral tegen de tweede voorwaarde: de admissie voor slechts drie jaren. Een geestelijke, die zich zelf respecteert, meent Spinelli, kan het ambt onder een dergelijke voorwaarde niet aanvaarden. En wie zoo dwaas zou zijn het toch te probeeren, zou spoedig genoeg tot de ondervinding komen, dat het hem ten eenenmale aan gezag zou

⁶⁹) Arch. Fagel, no. 5140.

ontbreken, aangezien zijn onderdanen zouden weten, dat het na drie jaren waarschijnlijk met zijn macht gedaan zou zijn. Daarbij kwam nog de mogelijkheid, dat het geval zich zou kunnen voordoen, dat na drie jaren de Staten-Generaal de admissie niet zouden hernieuwen, terwijl de vicaris voor het Oostenrijksch gedeelte geadmitteerd bleef! Bovendien was het in hooge mate tegen het prestige van den H. Stoel, dat men, alleen op bevel van deze protestantsche overheid, een dergelijk gewichtig ambt slechts voor drie jaren zou opdragen ⁷⁰⁾).

De Congregatie van de Propaganda verklaarde in haar vergadering van 30 Januari 1730 de bezwaren van den nuntius volkomen te onderschrijven. Ook zij vond de tweede voorwaarde absoluut onaannemelijk. Maar wat te doen? Men wist er in Rome blijkbaar geen raad mee en liet de zaak voorloopig rusten. Eerst in de vergadering van 6 October 1730 kwam de kwestie opnieuw ter sprake. Nieuwe gezichtspunten werden er echter niet geopend. Hoe men de zaak ook beschouwde, de tweede voorwaarde bleef een onoverkomelijk bezwaar.

Ondertusschen had Van Dalennoort er Fagel op gewezen, dat er in 's-Hertogenbosch maar niets gebeurde. Christiaan Coppens, pastoor van Woensel, was bij hem geweest en argeloos had hij hem gevraagd, waarom de zaak van den vicaris in de Meierij geen voortgang had. Coppens had toen geantwoord, dat het een geldzaak was. Dezen Coppens, die een neef was van Van der Asdonck, zou Fagel goed kunnen gebruiken om pressie uit te oefenen op Van der Asdonck, meende Van Dalennoort. Coppens immers was de regeering goed gezind. In een conflict met Govaerts over het pastoraat te Woensel had hij een beroep gedaan op de burgerlijke overheid en nu juist had hij het proces gewonnen voor den Raad van State ⁷¹⁾).

Evenals in zoo vele andere gevallen volgde Fagel den raad van zijn Jansenistischen adviseur getrouw op en liet door Coppens aan Van der Asdonck mededeelen, dat hij zeer verwonderd was niets meer over de gedane benoeming te vernemen.

Van der Asdonck kon, wilde hij Fagel niet al te zeer stooten, hierop het antwoord niet schuldig blijven. Van der Asdonck echter was ziek of wendde het voor, en wel in die mate, dat hij door een ander moest laten schrijven. Hij licht Fagel echter volledig in over de redenen

⁷⁰⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 59, f. 195-196 vo., Congreg. part. van 30 Jan. 1730. Zie ook het schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 9 Dec. 1729 (niet gefolieerd).

⁷¹⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Schrijven van Willem van Dalennoort uit Den Haag d.d. 2 Mei 1730.

waarom hij de benoeming nog niet kon aannemen. Van twee kanten kwamen de moeilijkheden: de nuntius verbood hem de gestelde voorwaarden te onderschrijven, terwijl Van Keppel twee duizend gulden recognitiegeld vroeg, wat verre zijn financieele draagkracht te boven ging ⁷²⁾).

Fagel wilde aan deze Bossche vicariskwestie een einde maken en door twee krasse maatregelen ruimde hij de beide bezwaren, die Van der Asdonck had opgegeven, uit den weg. Bij Resolutie van 19 Juli 1730 ⁷³⁾ verboden de Staten-Generaal de recognitiegelden en bij Resolutie van 1 November 1730 ⁷⁴⁾ werd op voorstel van Fagel de tweede voorwaarde, het groote struikelblok, eenigszins gewijzigd. De toelating zou niet meer zijn voor drie jaren, maar „tot haer Hoogh Mogende kennelijck wederseggen toe”.

Dat was een handige zet van Fagel. Als Rome nog bezwaar zou maken tegen deze conditie, kon hij antwoorden, dat de Staten-Generaal zich geconformeerd hadden aan de benoemingsbul, die den duur der benoeming op dezelfde wijze limiteerde: „ad nostrum et S. Sedis beneplacitum”.

Nadat deze Resoluties genomen waren, ontbood Fagel in het begin van November Van der Asdonck naar Den Haag. Hij wees er hem met nadruk op, dat het nu tijd was deze zaak te beëindigen, temeer daar de voorwaarden gewijzigd waren. Bleef men te Rome, ook na deze tegemoetkoming van de zijde der Republiek, nog weigeren, dan zou de regeering tot krasse maatregelen overgaan. Een allerstrengste vervolging zou zij gaan instellen tegen alle priesters in het vicariaat van 's-Hertogenbosch, die eenigerlei volmacht van den nuntius in Brussel hadden ontvangen.

Van der Asdonck, verrast en geïntimideerd door de bedreigingen van Fagel, onderteevende — zonder eerst het advies van den nuntius of zelfs van den Portugeeschen gezant in Den Haag te vragen — de zes voorwaarden. Nadat het fatale gebeurd was, realiseerde hij zich eerst goed, wat hij gedaan had. Hij zag toen heel goed in, dat hij ernstig gefaald had, en was er zoo ongerust over, dat hij — zonder eerst naar Oirschot terug te keeren — rechtstreeks van Den Haag naar Brussel reisde, om den nuntius van het gebeurde in kennis te stellen. Spinelli moest natuurlijk Van der Asdonck's gedrag afkeuren. Trouwens deze zelf verklaarde zich schuldig en vroeg den nuntius vergiffenis. Toch had Spinelli genoeg menschenkennis om in te zien, dat hier meer zwakheid dan boos-

⁷²⁾ Arch. Fagel, no. 5140: Schrijven van J. van Thabor (?) uit Oirschot d.d. 11 Mei 1730.

⁷³⁾ Resol. St. Gen. 19 Juli 1730. ⁷⁴⁾ Secrete Resol. St. Gen. 1 Nov. 1730.

heid in het spel was geweest. Hij schrijft dan ook naar Rome, dat hij gaarne als waarheid aanneemt, wat Van der Asdonck beweerde: „che i discorsi del Fagel l'avean talmente confuso e sorpreso, ch'egli medesimo non sapeva quel, che si fosse fatto”.

Ondanks dit betreurenswaardige feit was de nuntius van meening, dat Van der Asdonck benoemd moest worden. Hij is de beste aartspriester van het heele vicariaat en niemand anders is voldoende geschikt voor het ambt van vicaris ⁷⁵⁾.

In Rome oordeelde men eveneens, dat men voor het oogenblik niet beter kon doen, dan zich bij het gebeurde neerleggen en nadat Van der Asdonck aan den Paus vergiffenis had gevraagd voor de betoonde zwakheid ⁷⁶⁾, werd in Februari 1731 de benoemingsbreve opgesteld en aan den nuntius ter overhandiging aan den nieuwen vicaris gezonden.

Eindelijk, na vijf jaren van onafgebroken strijd, behoorde deze Bossche vicariskwestie tot het verleden ⁷⁷⁾. Wij zeggen deze vicariskwestie, want heel de 18de eeuw door, zooals wij hierna zullen uiteenzetten, heeft die felle strijd tusschen de Republiek en Rome zich bij elke vicarisbenoeming herhaald.

⁷⁵⁾ Arch. di P. F., vol. 59, f. 360-364 vo., Congreg. part. van 15 Dec. 1730. Zie ook het schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 10 Nov. 1730 (niet genummerd).

⁷⁶⁾ l.c., vol. 60, f. 1 vo.

⁷⁷⁾ Het gedeelte van het vicariaat, dat onder den keizer behoorde, werd, op verzoek van den nuntius, onder de jurisdictie van kardinaal d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, gesteld (l.c., ibidem).

DERDE HOOFDSTUK

HET TWEEDE CONFLICT

1742—1745

Rome kon tevreden zijn over den uitslag van den strijd. Al waren de voorwaarden, waarop de admissie was verleend niet geheel volgens de wenschen van de Curie, het essentieele was bereikt: de Kerk, niet de Staat had den vicaris benoemd. Een schaduw over de vreugde der overwinning wierp echter de gedachte, dat het geen vrede was, dien men geteekend had, doch slechts een wapenstilstand. De Resolutie van 1726, die zoo pertinent verklaarde, dat met de vicarisbenoemingen in 's-Hertogenbosch staatsbelangen gemoeid waren, ontnam alle hoop, dat in de toekomst de Republiek nog ooit belangeloos toeschouwer zou zijn. Geen enkele overeenkomst was er getroffen, iedere partij handhaafde haar ware of vermeende rechten. Onvermijdelijk moest daarom een volgende vacature weer aanleiding geven tot eenzelfde meningsverschil en conflict.

Ongetwijfeld was het om die reden een nadeel, dat de nieuwbenoemde vicaris, Gisbert van der Asdonck, reeds een man op jaren was ¹⁾. Volgens menschelijke berekening moest men vreezen, dat men binnen korten tijd weer voor een vacature zou staan en de strijd opnieuw zou beginnen. Wat gevreesd werd, gebeurde inderdaad. Reeds in 1742 ²⁾ moest de nuntius den dood van Gisbert van der Asdonck aan Rome melden.

Wij kunnen veilig aannemen — hoewel de bewaard gebleven documenten ons daarover niet inlichten — dat de Curie met bezorgdheid de naaste toekomst heeft tegemoet gezien. Het was immers niet denkbaar, dat de Staten-Generaal ditmaal aan Rome de vrije hand zouden laten. De motieven, die hen in 1726 hadden aangezet om in te grijpen, hadden in 1742 nog niets van hun beteekenis verloren. Terugkeer naar den ouden toestand van vóór 1726, toen de regeering zich niet bemoeide

¹⁾ Gisbert van der Asdonck was in 1664 te Gemert geboren.

²⁾ De vicaris stierf op 26 Mei 1742.

met de benoeming van den apostolischen vicaris van 's-Hertogenbosch, maar den titularis ook niet toeliet op het grondgebied van de Republiek, was niet mogelijk. De Resolutie van 27 April 1726, waarbij zij haar vasten wil had uitgesproken, om erkend te zijn bij de aanstaande vicarisbenoeming, en het plakkaat van 1730 over de admissie van de Roomsche priesters hadden die periode voor goed afgesloten.

In de Meierij schenen de Staten-Generaal openlijk het begin van een nieuwen en beteren tijd te willen aankondigen. Honderd jaar lang was de 14de September, de dag van het overgaan van 's-Hertogenbosch in Staatsche handen, als bede- en feestdag gevierd. Predikatie, klokkengeklui, feestmaaltijden op het stadhuis en kanongebulder op de wallen riepen ieder jaar dezen dag in het geheugen terug. Na 1730 bespaarden den katholieken deze vernedering: voor hen immers was het de herinnering aan het begin van een tijdperk van grievende miskennen.

Voortaan weigerden de Staten buskruit voor de kanonnen, de stad liet de klokken niet meer luiden en het volgende jaar werd ook de predikatie afgeschaft en mochten de winkels geopend blijven.

Tegenover deze tegemoetkoming stond echter van de zijde der regeering een zich steeds sterker bemoeien met zuiver kerkelijke aangelegenheden. Eigenmachtig bepaalden de Staten-Generaal, dat vijf kerken voldoende waren voor de stad 's-Hertogenbosch; geheel op eigen gezag verplaatsten zij pastoor Van Engelen van zijn kerk in de Putstraat, die gesloten werd, naar de kerk op het Hinthamereinde. Zelfs in het dagelijksch leven der katholieken begonnen zij regelend — en wel tot in kleine bijzonderheden — op te treden ³⁾.

Uitgesloten was het dus, dat de regeering zich afzijdig zou houden bij een vicarisbenoeming.

De nuntius in Brussel, Luca Melchior Tempy, merkte dan ook zeer

³⁾ Hezenmans, 's-Hertogenbosch van 1629-1798. 's-Hertogenbosch [1899] p. 377: „Werden de Katholieken vroeger vervolgd, zij konden toen tenminste hun eigen aangelegenheden regelen; thans nu de Staten hen in zekeren zin erkenden, begonnen zij zich in al hun zaken te mengen. Zoo werden de doodmalen door hun besluit van 2 Mei 1731 verboden op boete van f 100.— omdat er te veel volk bijeen kwam; alleen de bloedverwanten en die het bewind der begrafenis hadden, mochten ter maaltijd komen. De leden der schuttersgilden mochten elkaar niet meer bij eede beloven „goed Roomsch” te blijven of Bourgondische kruisen in hun vaandels voeren, zooals van ouds geschiedde en in het algemeen werd het getal verordeningen tegen de Katholieken zoo groot, zij daalden zoo af tot de kleinste bijzonderheden, dat het moeilijk is daarvan een denkbeeld te vormen.”

terecht aan de Congregatie der Propaganda op, toen hij verslag uitbracht over zijn pogingen, om voor den overleden Gisbert van der Asdonck een opvolger te vinden, dat de te benoemen candidaat niet alleen een vroom, geleerd en voorzichtig man moest zijn, maar ook, en niet op de laatste plaats, een geziene persoonlijkheid bij de regeering ⁴⁾).

Vooraanstaande geestelijken uit het vicariaat werden gepolst en weldra had de nuntius een lange lijst van kandidaten, die geschikt geoordeeld werden. Na geheim overleg met den deken van 's-Hertogenbosch, pater de Neve O.P., werden uit deze lijst drie kandidaten gekozen, die aan Rome ter benoeming zouden worden voorgedragen ⁵⁾).

De eerste plaats verwierf Joannes van der Lee, pastoor te 's-Gravenhage, op de tweede en de derde plaats kwamen respectievelijk Ignatius van Doorn, pastoor te Oisterwijk en Gerardus van der Leen, pastoor te Deurne.

Zoowel de nuntius als de aartsbisshop van Mechelen, kardinaal d'Alsace, drongen zeer aan op de benoeming van Van der Lee. Wel woonde deze niet in het vicariaat zelf, maar dat was eerder een voordan een nadeel. Als pastoor in Den Haag had hij zich zeer gezien gemaakt, ook bij andersdenkenden, en had hij zelfs toegang tot de hoogste regeeringskringen weten te verkrijgen. Zijn relaties zouden van onschatbaar nut kunnen zijn voor de katholieke Kerk in de Meierij ⁶⁾). Wel was het bij de vorige vacature niet gelukt, voor hem de admissie der Staten-Generaal te verkrijgen, maar dat was uitsluitend te wijten geweest aan de intriges van den machtigen hoogschout van 's-Hertogenbosch, baron van Keppel. Diens tegenwerking was ditmaal niet te vreezen, want Van Keppel was intusschen gestorven ⁷⁾).

In Rome ging men onmiddellijk en volkomen accoord met de zienswijze van den nuntius en reeds in Juli werd de benoemingsbul aan Van der Lee gezonden ⁸⁾). Ook in Rome hechtte men groote waarde aan het verblijf van den nieuwen vicaris in Den Haag. In een persoonlijk schrijven aan Van der Lee wijst kardinaal Valenti, de prefect van de Congregatie der Propaganda, nog eens uitdrukkelijk op de groote voordelen van het feit, dat Van der Lee zijn residentie heeft in de plaats, waar ook de regeering zetelt. Slechts uiterste noodzaak mag een reden

⁴⁾ Tempi was internuntius te Brussel van 21 April 1736 tot Februari 1744. Zie Lils Karttunen, *Les nonciatures apostoliques permanentes de 1650 à 1800*, Genève 1912, s.v.

⁵⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 278. Congr. part. van 12 Juli 1742.

⁶⁾ Schutjes, o.c., II, p. 153, noot 1.

⁷⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 278. ⁸⁾ l.c., vol. 61, f. 290.

zijn om van woonplaats te veranderen ⁹⁾).

De gekozene zelf was met zijn benoeming maar weinig ingenomen; een rustig pastoraat in Den Haag was inderdaad heel wat aangeneramer dan het onzekere ambt van apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch. Bovendien wist Van der Lee uit eigen ervaring, wat een moeite en zorgen het nog zou kosten de vereischte admissie van de Staten-Generaal te verkrijgen. Als die admissie ooit verkregen werd, want een vorige maal waren al zijn pogingen te vergeefs geweest!

Maar Rome had gesproken en dat was voor hem voldoende, om over alle bezwaren heen te stappen. Hij onderwierp zich aan de beslissing van zijn geestelijke overheid en aanvaardde het hem opgedragen ambt. Zeer terecht vond hij het echter ongewenscht de benoeming te publiceren, alvorens eenige zekerheid was verkregen over de vereischte admissie der Staten-Generaal. Hij verzocht daarom den nuntius eerst den raadpensionaris, Anthonie van der Heim, en den griffier der Staten-Generaal, François Fagel, te polsen. Tempi gaf toen aan zijn zaakbezorger in Den Haag, De Roy ¹⁰⁾, opdracht zijn voelhorens eens uit te steken.

Aanvankelijk waren Van der Heim en Fagel maar weinig ingenomen met de gedane keuze; later echter, nadat zij persoonlijk met Van der Lee kennis gemaakt hadden, verklaarden zij tegen diens benoeming niet het minste bezwaar te hebben ¹¹⁾. Twee hooge regeeringspersonen waren hiermede gewonnen en het is volkomen begrijpelijk, dat en de nuntius en Van der Lee over deze verklaring zich ten zeerste verheugden. Toch overschatten zij in hooge mate de waarde van dit eerste succes. Anthonie van der Heim was een man zonder kracht en energie, wiens invloed op de Staten-Generaal zeer gering was ¹²⁾. François Fagel daarentegen was wel een krachtfiguur, en bij de overige verwickelingen had hij — zooals wij hierboven zagen — een allesbeslissende rol gespeeld. Oppervlakkig oordeelend kon men zeggen: Fagel gewonnen — alles gewonnen. Men hield er dan echter geen rekening mede, dat François Fagel thans een stokoud man was en vele zaken moest overlaten aan zijn neef Hendrik Fagel, die hem als 2de griffier ter zijde stond. Hij schijnt zich ditmaal met de Bossche kwestie dan ook niet of slechts heel

⁹⁾ I.c., vol. 61, f. 282-283. Schrijven van kardinaal Valenti uit Rome Idib. Julii 1742.

¹⁰⁾ De Roy was een zoon van den directeur-generaal der vestingwerken in Holland. Hij zelf was advocaat in Den Haag.

¹¹⁾ I.c., vol. 61, f. 330. Congr. part. van 18 Nov. 1762.

¹²⁾ Blok, III, p. 442.

weinig bemoeid te hebben. In zijn archief vindt men er niet het minste spoor van.

Het was noodzakelijk dit oogenschijnlijk groot diplomatiek succes van den nuntius tot de juiste proporties terug te brengen, daar anders de totale mislukking van de candidatuur-Van der Lee al te zeer zou bevreemden.

Was men na de eerste gunstige berichten uit Den Haag in Brussel en in Rome hoopvol gestemd, de teleurstellingen lieten niet lang op zich wachten. Hoe De Roy ook werkte en confereerde, de Staten-Generaal weigerden pertinent een besluit te nemen, alvorens den hoogschout van 's-Hertogenbosch, Reinhard Burchard Rutger van Rechteren, die voor geruimen tijd afwezig zou zijn, geraadpleegd te hebben¹³⁾. Een standpunt dat alleszins te begrijpen was. Van Rechteren immers was zelf gedeputeerde ter generaliteit — en een invloedrijk gedeputeerde! Het was niet mogelijk een collega, dien men ambtshalve moest hooren, eenvoudig te passeeren. Daarbij kwam nog, dat Van Rechteren de meest deskundige was voor de Bossche vicariskwestie. Bij de vorige vacature had hij als afgevaardigde ter Staten-Generaal geheel de reeks van verwickelingen gevolgd, en thans, als hoogschout van 's-Hertogenbosch, had hij behalve een jarenlange ervaring ook nog het archief van zijn voorganger ter beschikking, om waardevolle adviezen uit te brengen.

Zoo bleef deze zaak nog maandenlang slepen, zonder dat men een stap nader kwam tot de oplossing. De nuntius werd tenslotte ongeduldig en om de Staten-Generaal te verplichten, weer aandacht te schenken aan de vicariskwestie, adviseerde hij Van der Lee aan de dekens van het vicariaat te gelasten, een supplek te zijnen gunste in te dienen¹⁴⁾. Niet alleen zouden aldus de Hoogmogenden herinnerd worden aan de nog altijd onafgedane zaak, maar ook — en dat was van groot belang — werd daardoor de suspicie weggenomen, dat Van der Lee door Rome was opgedrongen aan de priesters van het Bossche vicariaat.

Deze toeleeg slaagde echter niet. Wel werd — volgens de gewoonte dier dagen — de supplek onmiddellijk in behandeling genomen, maar de Hoogmogenden lieten zich niet verlokken tot een besluit. Men bleef erbij, dat de hoogschout eerst zijn rapport moest uitbrengen¹⁵⁾. De laconieke Resolutie licht ons niet nader in over de redenen van dit uitstel. Uit de mondelinge besprekingen, die De Roy na afloop der ver-

¹³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 383. Congr. part. van 25 Juli 1743.

¹⁴⁾ l.c., vol. 61, f. 332. Congr. part. van 18 Nov. 1742.

¹⁵⁾ Resol. St. Gen. 28 Febr. 1743.

gadering had met de Statenleden, blijkt echter, dat de Staten-Generaal eerst en vooral wilden weten, waarom de priesters van de Meierij juist Van der Lee wilden benoemd zien, een priester buiten hun eigen vicariaat¹⁶⁾.

Van Rechteren maakte echter weinig haast met zijn onderzoek in de Meierij en het rapport daarover aan de Staten-Generaal. Eerst op 8 Juni 1743 zond hij zijn verslag in¹⁷⁾. Het was een uitvoerig relaas. Klaarblijkelijk hield de hoogschout er rekening mede, dat vele afgevaardigden, aangezien zij tijdens de vorige vacature nog niet ter generaliteit waren gedeputeerd, heel weinig wisten van de procedures, die men toen had gevolgd. Breedvoerig zet hij daarom de geschiedenis der vroegere verwickelingen uiteen, er den nadruk op leggend, dat bij het vorige conflict de Staten-Generaal geen genoeg genomen hadden met de beperking van de keuze tot één persoon, zooals Rome wilde, maar geëischt hadden, dat de dekens meerdere kandidaten zouden voordragen, uit wie de regeering volgens eigen goeddunken een keuze zou doen.

Dit moest Van Rechteren wel naar voren brengen, om te bewijzen, dat hij geheel in de lijn der traditie was gebleven, door ook nu de dekens te sommeeren, hem een lijst van geschikte kandidaten over te leggen. Tevergeefs had hij echter op de executie van zijn bevel gewacht en een herhaalde — en nu schriftelijke — sommatie had geen ander resultaat gehad, dan dat een afgevaardigde van den clerus veertien dagen uitstel had gevraagd. Zoodra de lijst in zijn bezit is, schrijft hij, zal hij de Hoogmogenden er van in kennis stellen „en te gelijk daarby voegen deszelfs advis hoedanig by hem geoordeelt word, dat ten meesten nutte en dienst van den Lande tot het admitteren van een vicaris souw kunnen en mogen te worden geprocedeert”.

Wat konden de Staten-Generaal anders doen dan in hun Resolutie vastleggen, dat zij goedkeurden, wat de hoogschout tot nu toe in conformiteit met vroegere Resoluties had gedaan en verder wachten op nader bericht?¹⁸⁾ Zeker is, dat Van Rechteren's plan nu reeds vaststond. Van der Lee moest in elk geval geweerd worden en verder zou hij trachten uit de verlegenheid, waarin de katholieken in de Meierij thans verkeerden, zooveel mogelijk geld te slaan. Van der Lee was voor die vurige manipulaties een te gevaarlijk persoon. Pastoor in Den

¹⁶⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 383. Congr. part. van 25 Juli 1743.

¹⁷⁾ Arch. St. Gen., no. 5158: Missive van Van Rechteren uit 's-Hertogenbosch d.d. 8 Juni 1743.

¹⁸⁾ Res. St. Gen. 8 Juni 1743.

Haag en bevriend met regeeringskringen!

Het viel hem dus wel heel erg tegen, toen eindelijk op 7 Juni 1743, den dag zelf, waarop hij zijn voorloopig bericht aan de Staten-Generaal had ingezonden, de dekens een kandidatenlijst overlegden met als nummer één Van der Lee, terwijl Van Doorn en Van der Leen respectievelijk de tweede en derde plaats innamen ¹⁹⁾).

Onmiddellijk valt het op, dat de voorgedragen kandidaten dezelfde zijn, als die door den nuntius aan Rome waren aanbevolen. Een gemakkelijk te verklaren feit! Rome en de nuntius keurden deze *démarche* van de dekens niet goed; van den anderen kant had Van Rechteren, op de feiten vooruitlopend en zijn toekomstplannen reeds als werkelijkheid voorstellend, hun verzekerd, dat de Staten-Generaal bij *Secrete Resolutie* hadden vastgesteld, dat er in het geheel geen vicaris zou worden toegelaten, als de gevraagde lijst niet werd overgelegd ²⁰⁾). Wijkend voor de pressie van den hoogschout en van den anderen kant Rome niet al te zeer willend ontstemmen, was het gekozen middel de eenig mogelijke oplossing.

Toch had deze slimme zet van het decanale corps geen succes. Van Rechteren nam geen genoegen met het aanbevolen drietal en Rome voelde zich zeer gekrenkt door dit eigenmachtig optreden van de dekens. Zelfs pater de Neve, anders een zeer geziene persoonlijkheid bij den nuntius, slaagde er niet in met een beroep op „*force majeure*” deze zaak goed te praten ²¹⁾). Het Utrechtsche schisma had het vertrouwen van Rome in den clerus der Republiek voor langen tijd geschokt. En achter een betrekkelijk onschuldig feit, als het aanbieden van deze kandidatenlijst, zocht men in Rome onmiddellijk de geheime bedoeling om op slink-sche wijze zich de rechten van een kapittel aan te matigen.

Ondertusschen hadden den nuntius de geruchten bereikt, die Van Rechteren uitstrooide over de *Secrete Resolutie*, waarover wij boven reeds spraken. Hoewel ook *Tempi* zich geen zekerheid wist te verschaffen over het al of niet bestaan van deze *Resolutie*, begreep hij zeer goed, dat het doel van de machinaties van Van Rechteren in de eerste plaats was Van der Lee's benoeming te verhinderen ²²⁾).

In het begin schijnt de hoogschout nog al wat gevoeld te hebben voor den tweeden candidaat, Ignatius van Doorn. Ook dat wist de nuntius en daarom gaf hij bij voorbaat aan Van Doorn het strikte ver-

¹⁹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 383. Congr. part. van 25 Juli 1743. ²⁰⁾ *ibidem*.

²¹⁾ l.c., vol. 61, f. 382 vo. Schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 21 Juni 1743.

²²⁾ l.c., vol. 61, f. 383 vo. Congr. part. van 25 Juli 1743.

bod een eventueele benoeming door de Staten-Generaal te aanvaarden²³⁾. Van Rechteren incasseerde dan ook een pertinente weigering, toen hij den Oisterwijkschen pastoor dienaangaande eens liet polsen²⁴⁾. Weldra kreeg de hebzuchtige hoogschout echter een prachtige kans om het tweede deel van zijn program, geld te slaan uit de Bossche vicariskwestie, ten uitvoer te brengen. De zusters van pastoor Strick uit Heesch bleken bereid Van Rechteren een douceurtje te bezorgen van 3600 gulden, mits hij de admissie wist te bewerken van genoemden pastoor²⁵⁾. Het spreekt vanzelf, dat de hoogschout zich deze kans niet wilde laten ontgaan en van nu af vast besloten was dezen Franciscus Strick door de Staten-Generaal tot vicaris te doen benoemen.

Er moest nu zoo gemanoeuvreed worden, dat er in regeeringskringen niet alleen niets uitlekte over deze omkooprij, maar zelfs geen aanleiding werd gegeven tot eenige suspicie. Van onschatbare waarde was voor hem in deze omstandigheden, dat hij in 's-Hertogenbosch kon rekenen op de medewerking van zijn handigen substituut Otto Juin. Trouw stond deze hem ter zijde en met groote listigheid wist Juin heel het decanale corps om den tuin te leiden en dienstbaar te maken aan de plannen van den hoogschout. Eerst werd aan de dekens de lijst van drie, als onvoldoende, teruggegeven; daarna werden zij, met uitzondering van pater de Neve, opgeroepen voor een bespreking in de pastorie van den kortgeleden overleden plebaan Simon van Wijdeven. Op die bijeenkomst wist Juin de dekens handig uit te hooren over geschikte candidaten en hen ook den naam van Franciscus Strick te doen noemen. Gaarne had hij dit alles schriftelijk bevestigd gezien, maar zoover durfde de vergadering niet te gaan, zij waagde zich niet aan een tweede botsing met Rome. Wel beloofden de dekens erover te schrijven aan den nuntius en binnen veertien dagen aan den substituut het antwoord uit Brussel mede te deelen²⁶⁾.

Het behoeft verder geen betoog, dat de nuntius in het geheel niet te spreken was over deze nieuwe *démarche* van de dekens en zoo wordt het verklaarbaar, dat die veertien dagen maanden werden en Van Rechteren in Januari 1744 nog altijd wachtte op bericht.

Van Rechteren werd tenslotte het wachten moe. Sedert Juni 1743

²³⁾ I.c., vol. 61, f. 384.

²⁴⁾ Arch. St. Gen., no. 7396: *Secrete missive* van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 13 Jan. 1744.

²⁵⁾ Arch. di P. F., I.c., vol. 127, f. 354.

²⁶⁾ Zie de reeds geciteerde *missive* van Van Rechteren van 13 Jan. 1744.

hadden de Staten-Generaal niets meer gehoord over de Bossche kwestie en de hoogschout meende, dat hij niet langer met zijn rapport mocht wachten, waarom hij aan de Hoogmogenden een relaas gaf van hetgeen door hem sedert het indienen van de vorige missive met betrekking tot de benoemingskwestie was gedaan ²⁷⁾).

In zijn verslag weet hij handig aan te toonen, hoe de eerste lijst van drie kandidaten geen ander doel had als Van der Lee geadmitteerd te krijgen. Van Doorn immers had, toen Van Rechteren hem gepolst had over een eventuele benoeming, zich krachtig daartegen verzet; bovendien was deze pastoor ongeschikt voor het ambt, aangezien hij bij de Jezuïeten gestudeerd heeft. Van der Leen, pastoor van Deurne, woont in een uithoek van het vicariaat, veel te ver van het centrum verwijderd. De toeleg was dus duidelijk: „den tweeden niet willende en den derden mede soo ver afgeleegen sijnde. U Hoog Mog. als gehouden soudensijn den eerst op de nominatie gestelde te admitteeren, namentlijk Johannes van der Lee”. Tegen dezen laatste heeft Van Rechteren echter groote bezwaren. Van der Lee woont buiten de Meierij en dus niet onder rechtstreeksch gezag van de generaliteit. Zijn ver afgelegen residentie zou bovendien veel lasten en kosten veroorzaken aan de katholieken van het Bossche vicariaat, aangezien er kostbare reizen noodig zouden zijn en voor Van der Lee, om zijn visitatie te houden, en voor de dekens, om rapport uit te brengen aan den vicaris. En dat alles zou verhaald worden op de toch reeds arme bevolking van de Meierij.

Dat was nog niet eens het grootste bezwaar! Veel erger is nog, dat een man als Van der Lee, talentvol en invloedrijk, in Den Haag woont. Hij zou er tronen quasi als een pauselijk ambassadeur en in contact treden met de gezanten der Roomsche mogendheden. Ongetwijfeld zal hij door dezen dan gesteund worden moreel en financieel, om voor een goed deel „de plakkaten van den lande tegen de Roomschegezinden gemaneert en nog te emanieren te ondermynen en illusoir te maaken”.

Het request van de dekens is misleidend, meent Van Rechteren, waar het den indruk wil vestigen, alsof Van der Lee a.h.w. bij acclamatie benoemd zou zijn door geestelijkheid en leeken van het vicariaat. De waarheid is, dat pater de Neve, die zich het bestuur ad interim heeft aangematigd, een nominatie heeft opgemaakt volgens eigen smaak en fantasie. Zoowel indertijd deken Wijdevan van 's-Hertogenbosch als na diens dood de andere dekens uit de Meierij hebben op zijn verzoek

²⁷⁾ Bedoeld is de missive van 13 Jan. 1744.

wel zes pastoors opgegeven als geschikt voor het vicarisambt. Zij wilden hem echter geen verlof geven, om deze aan de Staten-Generaal voor te dragen, zonder daartoe eerst door den nuntius geautoriseerd te zijn. Hij wacht echter nog steeds op antwoord en bij navrage is hem gebleken, dat de dekens zich in het geheel niet meer met deze zaak mogen inlaten, aangezien Van der Lee reeds door Rome benoemd is.

De Hoogmogenden zouden op een gemakkelijke wijze een snelle afdoening van de hangende kwestie kunnen bereiken door ofwel Van der Lee positief uit te sluiten, ofwel door zelf een vicaris aan te stellen, zooals bij de laatste vacature gebeurd is. Rome zal in het begin zeker tegenstribbelen, maar evenals in 1730, zal op den duur de pauselijke aanstelling wel volgen²⁸⁾.

Hij geeft aan de Staten-Generaal bovendien in overweging, of het niet wenschelijk zou zijn in een Resolutie voor alle tijden vast te leggen, dat voortaan de Staten-Generaal den vicaris van 's-Hertogenbosch zullen benoemen, terwijl aan de katholieken slechts de vrijheid wordt gelaten, bezwaren tegen den benoemde in te brengen, indien er op diens leer en leven aanmerkingen zijn te maken.

Op 18 Januari werd deze belangrijke missive in de Staten-Generaal behandeld en won Van Rechteren zijn pleit glansrijk. Van der Lee werd voor „uitgesloten" verklaard en — wat erger was — voor de toekomst werd bepaald, „dat niemand regt heeft tot de nominatie van een vicaris in de Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, sodanigh dat haer Hoog Mogende gehouden souden wesen daer uyt te kiezen" ²⁹⁾.

Met deze Resolutie gingen de Staten-Generaal nu heel wat verder dan hun voorgangers uit het tijdperk 1726-1731. Wel hadden dezen een kandidatenlijst samengesteld, waaraan Rome gebonden zou zijn bij de keuze, nooit echter hadden zij in een Resolutie het nominatierecht van Rome expliciet ontkend.

Van deze Secrete Resolutie schijnt voorloopig weinig uitgelekt te zijn, want de nuntius, die anders spoedig genoeg op de hoogte was van wat er in Den Haag voorviel, maakt er in zijn brieven aan de Congregatie van de Propaganda geen melding van. Maar ook zonder kennis te hebben van dit noodlottige besluit, was het Tempi wel duidelijk, dat men in zooverre aan den wensch der Republiek moest tegemoet komen, dat de dekens bij wijze van supplek, niet als nominatie, een aantal kandidaten

²⁸⁾ Hier stelt Van Rechteren de zaken wel wat scheef voor. Van der Asdonck was niet eigenmachtig door de Staten-Generaal benoemd. Alleen de voorwaarden werden hem opgedrongen. ²⁹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 18 Jan. 1744.

ter benoeming zouden moeten voordragen aan de Staten-Generaal³⁰⁾).

Schoorvoetend was hij tot deze concessie overgegaan, vooral onder pressie van den aartsbisschop van Mechelen, die met zijn nuchteren kijk op de werkelijkheid maar al te goed begreep, dat het beter was deze concessie te doen dan het gevaar te loopen, dat de Staten-Generaal zelf iemand benoemden. In dat geval, zoo had D'Alsace gewaarschuwd, zou een schisma niet uitgesloten zijn, als de benoemde vermetel genoeg zou zijn om zijn ambt — ook tegen het verbod van Rome in — te aanvaarden³¹⁾.

Door lang dralen van De Roy, die liever viva voce de kandidaten wilde voorstellen dan de suppliek indienen³²⁾, had Van Rechteren gelegenheid ook deze poging om tot een vergelijk te komen, te doen mislukken. Van Rechteren immers was zeker op de hoogte van dit plan om een suppliek in te zenden. Wist hij het niet van Juin — de dekens waren nog al loslippig! — dan heeft hij het zonder twijfel in Den Haag vernomen. De Roy immers had er reeds met verschillende Statenleden over gesproken.

Dat verklaart ons, waarom hij plotseling zoo ijverig werd om de Staten-Generaal in te lichten. Reeds 17 Februari was hij met zijn volgend rapport gereed³³⁾. Hij meldt daarin aan de Hoogmogenden, hoe de Resolutie van 18 Januari l.l., waarbij Van der Lee werd uitgesloten, heilzaam heeft gewerkt. Sedert dien immers was er reeds een gevolmachtigde van de Bossche clergé bij hem geweest in Den Haag om hem te verzoeken, een kandidatenlijst samen te stellen uit de priesters, die indertijd door de dekens in de bespreking met Juin als bekwaam voor het vicarisambt waren genoemd. Zes personen werden toen geschikt geoordeeld: Franciscus Strick, pastoor te Heesch, Gerardus van der Leen, pastoor te Deurne, Martinus van Litsenborgh, pastoor te Hilvarenbeek, Ignatius van Doorn, pastoor te Oisterwijk, Silvester Idelet, pastoor te Schijndel en Petrus van Helmond, pastoor te Oirschot. Tegen twee van de opgegeven kandidaten heeft hij bij een vorige missive reeds zijn

³⁰⁾ Voorgedragen mochten worden: Van Litsenborgh, Van den Bogaert, Van Helmond, Van Doorn, Van der Leen. Opmerkelijk is, dat Strick niet tot de uitverkorenen behoorde.

³¹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 406. Congr. part. van 27 Febr. 1744.

³²⁾ l.c., vol. 61, f. 459-459 vo. Schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 28 Febr. 1744.

³³⁾ Arch. St. Gen., no. 7396: Secrete missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 17 Febr. 1744.

bezwaren uiteengezet; verder is Idelet ongeschikt wegens „Jezuïtsche studien” en stijfhoofdigheid, en is Petrus van Helmond nog te jong. Over de twee resteerende candidaten heeft hij zich daarom speciaal laten inlichten. Handig bewaart Van Rechteren nu verder het stilzwijgen over Van Litsenborgh, om de goede rapporten over Strick alleen in het licht te stellen. Strick is „een man van goed leven, moderaat, vreedzaam en bequaam om het voors. vicariaat te bedienen”.

Hij geeft daarom Hoogmogenden in overweging, hem, als hoogschout, te autoriseeren bedoelden pastoor Strick toe te laten als vicaris van 's-Hertogenbosch op dezelfde voorwaarden als de overleden Van der Asdonck.

Ook nu weer waren de Staten-Generaal hun collega ter wille en hechtten hun fiat aan zijn advies. Bij Resolutie van 18 Februari 1744 werd Strick geadmitteerd als vicaris van de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, echter op eenigszins gewijzigde voorwaarden³⁴⁾.

Niets had Rome zoozeer gevreesd als een eigenmachtige benoeming door de Staten-Generaal en dat was nu gebeurd! Men begrijpt dan ook de consternatie van den nuntius, toen op 25 Februari de auditeur der nuntiatuur kwam melden, dat een zekere Pastoor Strick antichambreerde, om zijn opwachting bij hem te maken en mede te deelen, dat hij door de Staten-Generaal benoemd was tot apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch. Door deze even onverwachte als noodlottige tijding zag zich de nuntius voor zulk een moeilijk probleem geplaatst, dat hij niet wist, hoe in deze omstandigheid te handelen. Hij weigerde Strick in gehoor te ontvangen en liet den pseudo-vicaris vertrekken zooals hij gekomen was³⁵⁾.

Zeer donker zag Tempi de toekomst in, zelfs het gevaar van een schisma leek hem niet denkbeeldig meer. Gelukkig kon D'Alsace hem eenigszins gerust stellen. Ook bij hem had Strick een bezoek gebracht met dezelfde bedoeling. In het onderhoud, dat hij hem had toegestaan, had hij hem ernstig gewezen op de ongeldigheid van de benoeming. Het gevaar voor een schisma lijkt D'Alsace niet acuut. Strick heeft op hem den indruk gemaakt van een goedig man, zonder ambities. De kardinaal verwacht dan ook niet, dat Strick gevaarlijke stappen zal doen³⁶⁾.

³⁴⁾ Secrete Resol. St. Gen. van 18 Febr. 1744.

³⁵⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 61, f. 459 vo.: Schrijven van den nuntius uit Brussel d.d. 28 Febr. 1744.

³⁶⁾ l.c., vol. 61: Copie van een niet gedateerd schrijven van kardinaal d'Alsace aan den nuntius te Brussel (niet gefolieerd).

Eenige weken later werd de nuntius van zijn post in Brussel ontheven en bleef de auditeur Pietro Paolo Testa, ad interim met de nuntiatuur belast, met de hopeloos in de war geloopen zaak zitten. In zijn rapporten aan de Congregatie der Propaganda toont hij zich hevig verontwaardigd niet alleen over Strick, dien hij sterk verdenkt het ambt van vicaris te hebben geambieerd, maar ook over de dekens en geheel de clergé van het Bossche vicariaat. Door hun gevaarlijke intimiteit met den onderschout hebben zij alles bedorven. Lichtgeloovig zijn zij en onberaden, babbelachtig en onvoorzichtig! Waren zij niet zoo loslippig geweest, dan zou Van Rechteren het niet hebben kunnen voorstellen aan de Staten-Generaal, alsof Strick bij acclamatie door heel de clergé benoemd was ³⁷⁾.

Met die vruchteloze lamentatie kwam men echter geen stap verder tot de oplossing, die nochtans, ook volgens het rapport van Testa, geen langer uitstel kon lijden. Dr. Lelieveldt, een Leuvensch hoogleeraar, maar Bosschenaar van geboorte en uitnemend op de hoogte van den toestand in de Meierij, had den auditeur verontrustende mededeelingen gedaan over de noodlottige gevolgen, van de langdurige vacature in het vicariaat ³⁸⁾. Door het ontbreken van een vicaris kunnen de opengevallen pastoorsplaatsen niet worden aangevuld en zijn vele kerken gesloten. Lange en slechte wegen hebben de geloovigen af te leggen, om in een andere parochie aan hun godsdienstplichten te voldoen. Treuriger nog is de toestand van de zieken, die niet vervoerd kunnen worden naar een naburige kerk en niet bezocht door een buurtpastoor, tenzij met groot gevaar voor dien pastoor van gearresteerd te worden en met een hooge boete gestraft. Nog grooter afmetingen zal de geestelijke nood aannemen, als de hoogschout zijn bedreiging ten uitvoer legt, dat hij alle kerken zal sluiten, waar na den dood van den pastoor slechts een kapelaan de pastorale bediening uitoefent. Met een beroep op de Resolutie van 1730 zal hij vele kapelaans, wien slechts voor een bepaalden tijd jurisdictie was verleend door den vicaris, uit hun bediening kunnen ontzetten, aangezien bedoelde Resolutie slechts priesters duldt, die hun zending van den apostolischen vicaris van 's-Hertogenbosch hebben ontvangen. Onder het geloovige volk heerscht groote ontstemming over den langen duur van de vacature; ontevreden is het over de weinige eenheid onder de geestelijken, de naïveteit van de dekens, die zich door Juin lieten misleiden, en over allen, die in 's-Hertogenbosch of in Den Haag met zoo weinig succes als bemiddelaars optraden. Eenerzijds moet

³⁷⁾ I.c., vol. 61, f. 471. ³⁸⁾ I.c., vol. 61, f. 472-474 vo.

men als uitgesloten beschouwen, meende Dr. Lelieveld, dat de Staten-Generaal de genomen Resolutie zouden herroepen of wijzigen, terwijl anderzijds het voor Rome onmogelijk is aan een kettersche mogendheid de benoeming van een apostolisch vicaris over te laten. Ook al zouden er geen bezwaren bestaan tegen den persoon van Strick, dan nog mag Rome zich niet bij diens benoeming neerleggen. Het zou een al te gevaarlijk precedent zijn. Wie immers geeft de verzekering, dat er in de toekomst niet een onwaardige benoemd zou worden of een Jansenist, die het Bossche vicariaat, dat zich tot nu toe vrij heeft weten te houden van dwaling en schisma, met Jansenisme zou besmetten? Men kan er zeker van zijn, meent Lelieveld, dat de Jansenisten, die er op uit zijn om van iedere gelegenheid te profiteeren, een hun geboden kans niet onbenut zullen laten. Kruiperig onderdanig aan de kettersche overheid, zouden zij zich een benoeming van staatswege in 's-Hertogenbosch gaarne laten welgevallen. Betreurenswaardig vooral vond de Leuven-sche hoogleeraar de zwakheid van Strick, die op de eerste sommatie van Van Rechteren zich op weg had begeven naar Brussel, om de noodige volmachten aan den nuntius te vragen, in plaats van onmiddellijk en resoluut de opgedrongen waardigheid te weigeren, al was het ook ten koste van goed en leven.

Dit alles rapporteerde Testa aan de Propaganda. En die begreep den ernst van den toestand maar al te goed. Maar hoe hier hulp te brengen? Niemand weet het, ook Testa zelf niet — hij bekent het onomwonden³⁹⁾. Hij hoopt echter, dat de nieuwe nuntius, Ignazio Crivelli, die weldra in Brussel zal arriveeren, eenig licht kan brengen in deze duistere zaak. Het eerste, wat Crivelli zal moeten doen, is — langs een omweg, maar heel duidelijk — aan Strick laten weten, dat hij ervoor te zorgen heeft — zonder den nuntius of de dekens te compromitteren — zoowel den hoogschout als de Staten-Generaal te overtuigen, dat hij de benoeming onmogelijk kan acceptceeren.

Op 17 April 1744 kwam de nieuwe nuntius te Brussel aan. In den auditeur vond hij een raadsman, die volledig op de hoogte was van den toestand. In het begin werkte hij dan ook volgens het plan, dat de auditeur reeds aan Rome had voorgelegd. Hij dwong Strick voor de benoeming te bedanken en liet door De Roy en andere (niet genoemde) invloedrijke vrienden een beroep doen op de hulp zoowel van den hoogschout in Den Haag als van diens substituut in 's-Hertogenbosch, om de

³⁹⁾ I.c., vol. 61, f. 471-475 vo. Schrijven van Testa uit Brussel d.d. 27 Maart 1744.

abdicatie van Strick aanvaard te krijgen. De Hollandsche resident in Brussel, Van Kinschot, intervenieerde op verzoek van den nuntius bij gedeputeerden ter generaliteit. Alles te vergeefs! De Roy kon niets anders melden, dan dat alle pogingen vruchteloos waren geweest ⁴⁰⁾.

Wat nu? Men had slechts te kiezen: vasthouden aan zijn recht, maar het vicariaat bij gebrek aan priesters op den duur laten verloren gaan voor de Kerk, ofwel buigen voor de macht van de kettersche Republiek. Moeilijk was de keuze niet, nòch voor Crivelli, nòch voor het hoogste gezag in Rome. Hoe ongaarne de Curie ook afstand deed van decorum en recht, het geestelijk heil der onderdanen woog het zwaarst. Crivelli aarzelde dan ook niet, om in Rome voor te stellen Strick, zonder hem den titel van apostolisch vicaris te verleenen, het bestuur van het vicariaat op te dragen ⁴¹⁾. Harde noodzaak eischte dit.

Ook de Congregatie der Propaganda zag in, dat alle verder verzet vruchteloos was en schikte zich naar het advies van den nuntius.

Het is te begrijpen, dat Crivelli met loome beenen dezen weg der vernedering opging. Niet alleen bracht deze oplossing een slag toe aan het decorum van den H. Stoel, maar ook aan zijn eigen reputatie als diplomaat. Het lag dus voor de hand, dat hij niet al te haastig was met het gebruik van de hem verleende volmacht, om Strick als administrator aan te stellen. Verplichting daartoe bestond er trouwens niet, aangezien alles aan zijn oordeel was overgelaten. Door een lacune in het Propaganda-Archief zijn wij over het verdere verloop der verwikkelingen slechts zeer summier ingelicht. Wat wij ervan weten, danken wij voornamelijk aan een Relatio van kardinaal Spinelli uit het jaar 1760 ⁴²⁾. De missives van Crivelli aan de Propaganda schijnen trouwens niet heel duidelijk geweest te zijn. Spinelli althans, die nog wel beschikte over de nu ontbrekende archiefstukken, verklaart er niet in geslaagd te zijn uit de brieven van Crivelli op te maken, of aan Strick de administratie is verleend ⁴³⁾. Er waren redenen voor Crivelli, om niet al te duidelijk te zijn. Hij schijnt Rome eenigszins om den tuin geleid te hebben. Volgens het verslag van Spinelli, schreef de Brusselsche nuntius aan de Propaganda, dat hij — ondanks het wanhopige van den toestand — er toch in geslaagd was, zoowel de abdicatie van Strick, als de admissie van

⁴⁰⁾ I.c., vol. 61, f. 496-496 vo. Schrijven van Crivelli uit Brussel d.d. 5 Juni 1744.

⁴¹⁾ I.c., vol. 61, f. 500.

⁴²⁾ Er is een lacune van Juli 1744 tot 1748.

⁴³⁾ Arch. di P. F., I.c., vol. 127, f. 290. Vóór den dood van Van Litsenborgh was deze zaak reeds uitgelekt. (Zie p. 97).

Van Litsenborgh, den candidaat van Rome, bij de Staten-Generaal te bewerken. Volgens Spinelli zat die vork wel een beetje anders in den steel. Voor een belangrijke som, waarvan de laagste schatting nog zes duizend gulden bedroeg, had de nuntius Van Rechteren weten om te koopen, om de abdicatie van Strick te doen aannemen door de Staten-Generaal en voor de admissie van Van Litsenborgh bij dat zelfde college te gaan werken ⁴⁴⁾). Een heel eervol middel was het niet, maar snelwerkend en doeltreffend alleszins.

Het einde van den strijd kwam nu al heel spoedig. Strick herhaalde zijn verzoek aan den hoogschout om door zijn voorspraak van de benoeming tot vicaris ontheven te worden ⁴⁵⁾). Om niemand bij de Staten-Generaal te compromitteren, legde hij in zijn request er den nadruk op, dat hij geheel eigener beweging, zonder pressie van zijn geestelijke overheid, tot dit besluit gekomen is. De eenige reden, waarom hij van de opgedragen waardigheid wil ontslagen zijn, is de overtuiging van zijn eigen ongeschiktheid.

Van Rechteren zond het request, vergezeld van een ambtelijk advies, door aan de Staten-Generaal ⁴⁶⁾). Hij wijst erop, hoe groot „de verlegentheyd” is, waarin de katholieken in de Meierij zich bevinden. Steeds meer parochies geraken zonder priester, terwijl de nog aanwezige geestelijken buiten hun eigen parochie hun functie niet mogen uitoefenen.

Het zoete winstje, dat hij zonder gemoedsbezwaar van zijn — volgens eigen vroegere verklaringen — arme onderdanen had opgestreken, schijnt plotseling medelijden in zijn hart te hebben opgewekt met zijn katholieke ondergeschikten in de Meierij. In zijn missive althans bezweert hij de Staten-Generaal toch eindelijk eens deze zaak te regelen. Hij stelt daarom voor de abdicatie van Strick te aanvaarden en hem, hoogschout, te autoriseeren, Martinus van Litsenborgh, over wien hij zeer gunstige inlichtingen heeft gekregen, toe te laten als vicaris van de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch. Als de Hoogmogenden ingaan op zijn voorstel, krijgt de zaak definitief haar beslag, want Van Litsenborgh heeft zich bereid verklaard het ambt te aanvaarden.

Uit alles blijkt, dat Van Rechteren zijn voorstel zoo spoedig mogelijk en ongewijzigd in veilige haven wilde brengen. Opvallend is immers,

⁴⁴⁾ ibidem.

⁴⁵⁾ Schrijven van Franciscus Strick uit Heesch d.d. 13 Jan. 1745. Bijlage bij de missive van Van Rechteren van 26 Jan. 1745. (Zie volgende noot.)

⁴⁶⁾ Arch. St. Gen., no. 7396 : Secrete missive van Van Rechteren uit 's-Gravenhage d.d. 26 Jan. 1745.

dat de Staten-Generaal nog denzelfden dag, 26 Januari 1745, waarop de missive van Van Rechteren geschreven was, deze in behandeling namen. Hier had de hoogschout ongetwijfeld zijn persoonlijken invloed laten gelden. Bovendien was hij zelf ter vergadering aanwezig, wat bij de behandeling der twee vorige missiven niet het geval was geweest⁴⁷⁾. Voelde hij zich ditmaal niet zeker van zijn zaak, zoodat hij zijn persoonlijke aanwezigheid noodzakelijk oordeelde? Vreesde hij misschien, dat de eigenaardige wending, die hij zoo onverwacht aan de kwestie gaf, bij zijn collega's twijfel zou opwekken aan zijn integriteit? Wij weten het niet. Het was niet de gewoonte het gesprokene ter vergadering in de Resolutie op te nemen, terwijl van het particulier archief van Van Rechteren nagenoeg niets bewaard is⁴⁸⁾.

Hoe het ook zij, de hoogschout kon tevreden zijn over zijn dag. In hun Resolutie⁴⁹⁾ kwamen de Staten-Generaal aan al zijn wenschen tegemoet. Van Rechteren werd geautoriseerd, dat hij „om het goed getuygenisse dat gegeven werd van den gemelden M. van Litsenborgh, denzelven bij conniventie sal mogen toelaten, om als Vicaris te mogen fungeeren in de Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch op dezelve conditien als den overleeden Vicaris Van der Asdonck het zelve Vicariaat heeft waargenomen”.

In Rome heeft men, onjuist voorgelicht door den nuntius, de admissie van Van Litsenborgh waarschijnlijk beschouwd als een wijken voor het onloochenbare recht van de Kerk. In werkelijkheid was de overwinning van Rome van zeer twijfelachtig gehalte. Niets had de Republiek teruggenomen van de Resolutie, de „scherpe Resolutie”, waarin zij haar nominatierecht had vastgelegd. De admissie van den candidaat van Rome was niet meer dan een vriendelijk gebaar ten opzichte van een collega, geen tegemoetkoming aan, nog veel minder een wijken voor Rome.

Ook na deze tweede strijdperiode tusschen Kerk en Staat waren er geen principes prijs gegeven, elke partij bewaarde voor de toekomst haar eigen pretenties. Bij een volgende vacature zal dus de strijd opnieuw beginnen en men kan nu reeds verwachten, dat de Resolutie van 18 Januari 1744 de groote hinderpaal zal zijn voor het vinden van een compromis.

⁴⁷⁾ Zooals men weet gaat aan de Resoluties steeds de presentielijst vooraf.

⁴⁸⁾ Wat er van het Archief-Van Rechteren nog over is, berust bij W. C. Th. Baron van Ittersum te Heemse.

⁴⁹⁾ Secrete Res. St. Gen. 26 Jan. 1745.

VIERDE HOOFDSTUK

HET DERDE CONFLICT

1756-1763

I

Het is dus alleszins begrijpelijk, dat het vrij onverwacht overlijden van Martinus van Litsenborgh met groote droefheid door clerus en geloovigen van het apostolisch vicariaat van 's-Hertogenbosch werd vernomen. Niet alleen, omdat men in hem een voortreffelijk leidsman verloor, die „tranquille et dextere regebat”¹⁾, maar ook en vooral, omdat men bij ervaring wist tot welke groote moeilijkheden de benoeming van een nieuwen vicaris aanleiding gaf.

Had Rome, misleid door de berichten van Crivelli, in 1745 de toekomst hoopvol tegemoet gezien, des te grooter was de teleurstelling voor de Curie, toen weldra de ware toedracht van de zaak aan het licht kwam. Bij den dood van Van Litsenborgh heeft men zich dan ook niet ontveinsd, dat het vicariaat van 's-Hertogenbosch weer lange en bange jaren van strijd tegemoet ging.

Feitelijk stond de Kerk er slechter voor dan na den dood van Van der Asdonck in 1742. Sindsdien immers was het benoemingsrecht der Republiek vastgelegd in een Resolutie, en het was niet te verwachten, dat de Staten-Generaal gemakkelijk zouden te bewegen zijn, het eenmaal genomen besluit in te trekken.

Hoe dreigend de toestand er ook uitzag, toch ontbraken ook de lichtpunten niet. Waren de vorige conflicten beide gevallen in een stadhouderloos tijdperk, waarin de regenten oppermachtig waren, thans sprak Prinses Anna van Hannover, de gouvernante van den minderjarigen stadhouder Willem V, ook een woordje mee. Misschien wekt het ver-

¹⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., Stukken betreffende de benoeming van een apostolisch vicaris (1756-1763): Schrijven van Hoex aan den nuntius uit 's-Hertogenbosch d.d. 8 Jan. 1756.

wondering, maar een feit is het, dat de katholieken van de Meierij meer tegemoetkoming verwachtten van een Prins van Oranje dan van de Staten-Generaal. Een ervaring van meer dan een eeuw had hun geleerd, dat er in de Oranje's iets was blijven leven van de verdraagzaamheid van Willem den Zwijger. Om slechts enkele feiten te noemen: zooals men weet, bezaten de Oranje's in Staats-Brabant o.a. Grave met het land van Cuyk. Bij Resolutie der Staten-Generaal van 9 Dec. 1611 was bepaald, dat het pandschap van Grave en van den lande van Cuyk, zooals het huis van Oranje dat tot dusverre bezeten had, werd veranderd in een wettig eigendom onder voorwaarde, dat de souvereiniteit ervan aan de Hoogmogenden bleef²⁾. Door deze laatste bepaling was het den Oranje's niet mogelijk, er de plakken tegen de katholieken buiten werking te stellen en voor de eenvoudige geloovigen was het lot er dan ook niet beter te dragen dan elders³⁾. Wie echter wel de beschermende hand van de Oranjeprinsen voelden, waren de kloosterlingen. In het overige Brabant vervolgd en verjaagd, mochten zij in het land van Grave en Cuyk in rust en vrede wonen.

Prins Maurits verleende vrijstelling van het tolrecht voor den toevoer van bouwstoffen over de Maas bij den heropbouw van het kruisheerenklooster te St. Agatha in 1612 en als aandenken schonk hij een gebrandschilderd raam voor de kerk, waarop de Prins zelf in knielende houding was afgebeeld. Willem III vrijwaarde het klooster tegen overlast van Staatsche soldaten in den oorlog van 1672. Willem IV liet het door brand geteisterde klooster op kosten der domeinkas herstellen en hoogstwaarschijnlijk was het Prinses Anna's invloed, die de Staten-Generaal bewoog, terug te komen op het besluit van 1729, waarbij het aannemen van novicen werd verboden⁴⁾.

Niet anders was de houding der Oranje's tegenover het Franciscanessenklooster te Grave. Maurits liet toe, dat de zusters een gedeelte van het klooster bleven bewonen, Frederik Hendrik gaf verlof tot het aannemen van novicen. Onder het tweede stadhouderloos tijdperk werd het aanvaarden van novicen verboden en bijna was het klooster uitgestorven, toen Willem IV dat besluit ongedaan wist te maken⁵⁾.

²⁾ Zie hierover Wap, Geschiedenis van het Land en de Heeren van Cuyk, Utrecht 1858, pp. 167 vlgg.

³⁾ Opmerkelijk is wel, dat de „Officieren” het nooit gewaagd hebben in het Land van Cuyk recognities te vragen van de katholieken. Zie: Resol. St. Gen. 19 Juli 1730.

⁴⁾ Francino, De orde der Kruisheren in Nederland, [Rotterdam 1936], pp. 47 vlgg.

⁵⁾ Schutjes o.c., III, pp. 800 vlgg.

Natuurlijk zocht het katholieke volk een verklaring voor die tegemoetkomende houding der Oranje's en het vond die in een vrome legende⁶⁾. De eigenlijke verklaring gaven wij boven reeds: er was in de Oranje's iets blijven leven van de verdraagzaamheid van Willem den Zwijger.

Wel was Prinses Anna niet uit het huis van Oranje, maar mocht men niet met recht verwachten, dat de invloed van haar gemaal, die zich zeer verdraagzaam had getoond, gunstig op haar gewerkt had? Daarbij kwam nog, dat de toestand van de katholieken in haar eigen stamland Hannover vrijwel overeenkwam met dien van hun geloofsgenooten in de Generaliteitslanden. Ook daar had Rome de missiehiërarchie ingevoerd en het bestuur toevertrouwd aan een apostolisch vicaris⁷⁾. En zeer merkwaardig is wel, dat men in Rome de tolerantie in Hannover prees tegenover de onverdraagzaamheid der Republiek. In Hannover immers werd — naar kardinaal Spinelli, de prefect der Propaganda, verzekerde — de apostolisch vicaris in volle vrijheid door Rome benoemd en ongehinderd mocht hij er zijn ambt uitoefenen⁸⁾. Lag het daarom niet voor de hand te vertrouwen, dat de Prinses met dit voorbeeld voor oogen meer begrip zou toonen voor de rechtmatige wenschen der katholieken, dan de Staten-Generaal?

Zoo wordt het verklaarbaar, dat de nuntius, Gio. Battista Molinari, zich om hulp en voorspraak wendde tot de Gouvernante. En niet tevergeefs. Zij bleek volkomen tot medewerking bereid en herhaaldelijk heeft zij haar invloed laten gelden, om de vicariskwestie in een voor de katholieken gunstigen zin te beëindigen. Voor den nuntius was het moeilijk, persoonlijk met haar in contact te komen. Een groot bezwaar was dat niet, want een bemiddelaar vond hij in eigen omgeving. Het is een opvallend verschijnsel, dat op de residenten der Republiek in Brussel herhaaldelijk door den nuntius een beroep wordt gedaan, ofwel om juiste inlichtingen te krijgen, over wat er in Den Haag voorviel, ofwel om ten gunste van de katholieken in de Meierij te intercederen bij de Staten-Generaal. Bij het eerste conflict was Pestors de vraagbaak van Spinelli, bij het tweede verklaarde de Hollandsche resident, Van Kinschot, zich bereid als bemiddelaar op te treden in Den Haag, en thans in 1756 was het weer de resident in Brussel, de bekende dichter Willem van Haren, die van onschatbaar nut bleek voor de plannen van den nuntius.

⁶⁾ Deze legende vindt men bij Francino, o.c., p. 52.

⁷⁾ Zie hierover Metzler, o.c.

⁸⁾ Zie beneden p. 128.

Door hem immers liet hij een beroep doen op de voorspraak van Prinses Anna. Nu was het wel een zeer gelukkige omstandigheid, dat juist deze Hollandsche resident in zeer hoog aanzien stond bij de Gouvernante. Zijn bemoeiingen hadden dan ook het gewenschte resultaat. Op zijn verzoek drong zij meermalen bij de Staten-Generaal aan op een voor de katholieken aanvaardbare Resolutie ⁹⁾).

Jammer was het daarom in hooge mate, dat de invloed van de Prinses op de regeering der Republiek betrekkelijk gering was. Zooals men weet, was de Prinses geen krachtige figuur. Het ontbrak haar niet zoozeer aan doorzicht, maar „sens politique” miste zij geheel en, wat erger was, toewijding en ijver voor de staatszaken. Daarbij kwam dan nog, dat de staatslieden, wier samenwerking vereischt was voor een goeden gang van zaken, steeds verder van elkaar verwijderd raakten. Tusschen de Gouvernante en Bentinck, die de eerste plaats innam bij de Ridderschap van Holland en bijgevolg ook in de Gecommitteerde Raden, bleven de betrekkingen koel en zonder het noodige vertrouwen. De houding van Pieter Steyn, den raadpensionaris, bij de kwestie van de steunverleening aan Engeland in 1756 en de daarop gevolgde onderhandelingen had de Prinses in hooge mate ontstemd. Afkeer en diep wantrouwen van beide zijden maakten de betrekkingen tusschen hen steeds moeilijker. Ook Bentinck had het gedrag van Steyn afgekeurd en dat bedierf de uitstekende verstandhouding, die tot dan toe tusschen hen bestaan had.

Zoo ontbrak er alle samenwerking en onderling vertrouwen tusschen de drie personen, die den meesten invloed op de staatszaken uitoefenden ¹⁰⁾. De namen van Steyn en Bentinck worden bij de bemiddelingspogingen van de Prinses dan ook niet genoemd. Evenmin die van Johannes Hop, den thesaurier-generaal en een belangrijke persoonlijkheid in de Republiek. Hij was een heftig en driftig man, waardoor hij dikwijls in hevige botsing kwam met Steyn, Brunswijk en anderen. Prinses Anna vermeed hem zooveel mogelijk, bang als zij was voor zijn grofheid en drift ¹¹⁾. Uitgesloten was dus, dat de Gouvernante een beroep op hem zou doen, om te intervenieeren voor de katholieken der Meierij. Dat was zeer spijtig, want Hop had grooten invloed in de Staten-Generaal en hij juist was het groote struikelblok voor Rome. Steil vasthoudend aan zijn principe, dat de Staten-Generaal geen afstand mochten doen van

⁹⁾ Zie beneden pp. 102, 115, 120.

¹⁰⁾ Bussemaker, Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau, 4e S., T. III, pp. V vlgg.

¹¹⁾ Blok in N.B.W., sub voce.

het benoemingsrecht, wist hij door zijn groot overwicht op verschillende gedeputeerden zooveel pressie uit te oefenen, dat de nuntius machteloos stond tegenover zijn vastberaden tegenstand.

Wel hooren wij van een poging der Prinses om den griffier der Staten-Generaal, Hendrik Fagel, van de rechtmatigheid van de wenschen der katholieken te overtuigen¹²⁾. Deze Hendrik Fagel, sedert 1744 griffier, was echter een heel wat minder markante persoonlijkheid dan zijn oom, François Fagel, die in de eerste Bossche vicariskwestie zoo sterk de beslissingen der Staten-Generaal had beïnvloed. Wel werd hij in alle belangrijke zaken gehoord, dat bracht zijn functie mee, doch zijn invloed was gering.

Naast deze op den voorgrond tredende regeeringspersonen nam ook Brunswijk actief aan het staatsbestuur deel, maar achter de schermen, want het ambt van veldmaarschalk liet niet toe, zich ex officio met politiek bezig te houden. Niets gebeurde er, of hij was ervan op de hoogte. Er bestond tusschen hem en Bentinck een uitstekende verhouding en ook met Steyn stond hij op goeden voet¹³⁾. Dit maakt het begrijpelijk, dat de nuntius ook op Brunswijk een beroep deed, om mede te werken aan de beëindiging van de Bossche vicariskwestie.

Wat nu de verhouding betreft van de Prinses tot de verschillende gewesten: met Holland kon zij niet overweg; vooral heerschte er een hevige animositeit tusschen haar en de burgemeesters van Amsterdam, verbonden met de regenten van enkele andere steden. Overeenkomst was er niet te bereiken, tenzij de Prinses allen invloed op de benoeming der regenten liet varen. Ook de verhouding met de Friesche heeren, uitgezonderd Grovestins, was verkoeld. Daarom gaat Friesland voortaan samen met Holland in de oppositie, evenals Zeeland, waar zij ook niet machtig genoeg was, om de zaken naar haar zin te regelen¹⁴⁾.

Deze partijschappen in de Republiek kwamen ook in hooge mate tot uiting bij de onderhandelingen over de admissie van een nieuwen vicaris in 's-Hertogenbosch. Het werd een speculeeren op een gelegenheid, dat een van de gewesten niet vertegenwoordigd was en een partijgenoot den voorzitterszetel innam — men denke aan den grooten invloed van den president bij het trekken der „conclusie”! — om een beslissing in een voor Rome gunstigen of ongunstigen zin door te drijven.

¹²⁾ Zie beneden p. 120.

¹³⁾ Archives, T. III, p. XV; Nijhoff, De Hertog van Brunswijk, 's-Gravenhage 1889, p. 59.

¹⁴⁾ Archives, T. III, p. XII.

Deze verdeeldheid in de Staten-Generaal is karakteristiek voor het derde conflict. Voor zoover de bewaard gebleven documenten ons tot oordeelen in staat stellen, mogen wij zeggen, dat er zoowel in 1726 als in 1742 bij de Staten-Generaal volledige overeenstemming van inzicht heerschte omtrent de maatregelen, die met betrekking tot de Bossche vicariskwestie moesten genomen worden. Alles hing toen af van enkele invloedrijke personen: in het eerste conflict van François Fagel en in het tweede van den hoogschout van 's-Hertogenbosch, die blijkbaar zonder eenige oppositie hun voorstellen door de Hoogmogenden aanvaard zagen. Van Rechteren's invloed was sinds de vorige vicariskwestie echter sterk verminderd. Alleen het feit reeds, dat hij door zijn gewest niet meer was afgevaardigd ter generaliteit, was van groote beteekenis. Bovendien had hij onder de gedeputeerden ter Staten-Generaal — mogen wij den nuntius gelooven — vele vijanden. Of zij tot zijn persoonlijke vijanden behoorden, dan wel zakelijke tegenstanders waren, weten wij niet; vast staat echter, dat Johan Daniel d'Ablaing de Giessenburg en Willem Hendrik Pieck de Zoelen met tact en vasthoudendheid de voorstellen van Van Rechteren in de Staten-Generaal bestreden.

De eerste was een invloedrijk man in de provincie Utrecht. Hij was er president van de gewestelijke Staten, bekleedde in en namens dit gewest gewichtige ambten en bezat er vele heerlijkheden. Door dit alles was hij een man van veel invloed. Bij de omwenteling in 1747 in Utrecht was hij een der voormannen geweest. Geen blind bewonderaar was hij echter van de stadhouderlijke politiek, vooral niet tijdens het bewind van Anna. Nochtans stond hij bij haar in hooge gunst en wees zij hem met nog negen andere regenten aan als voogd over den minderjarigen Willem V¹⁵⁾. In de vicariskwestie hield hij — als gedeputeerde van Utrecht — trouw de zijde van de Prinses.

Wat De Giessenburg voor Utrecht was, beteekende Pieck de Zoelen voor Gelderland. Lid van de Ridderschap, gecommiteerde ter generaliteit, lid van de generaliteitsrekenkamer, ambtman van Beesd en Renooi, bezitter van vele heerlijkheden, was hij in zijn gewest een man van groot aanzien en invloed¹⁶⁾. Samen met De Giessenburg heeft hij geijverd voor een oplossing, waarmede Rome genoeg kon nemen.

¹⁵⁾ N.B.W., sub voce.

¹⁶⁾ ibidem.

De dood van Van Litsenborgh plaatste den nuntius dus voor een oude kwestie maar in sterk gewijzigde omstandigheden. Te begrijpen is het daarom, dat Molinari de oude methodes ongeschikt achtte voor den nieuwen tijd. Toch betwijfelen wij ten zeerste, of de nuntius zich op een nieuwen weg zou gewaagd hebben — of zelfs dien nieuwen weg zou gevonden hebben — als deskundigen hem dien niet gewezen hadden. Molinari immers was nog niet lang genoeg op zijn post in Brussel, om een juist inzicht te hebben in de moeilijkheden, die een vicarisbenoeming in de Meierij meebracht¹⁷⁾. En zeker ontbrak het hem aan voldoende kennis van de ingewikkelde staatsmachine en de eigenaardige partij-verhoudingen in de Republiek. Hij zocht dus adviseurs. Nu was daaraan gelukkig geen gebrek. Daar waren vooreerst de kardinalen d'Alsace en Spinelli. D'Alsace, sedert 1716 aartsbisschop van Mechelen, had tot tweemaal toe eenzelfde conflict meegemaakt en was daarin telkens als adviseur opgetreden. Wij begrijpen dan ook volkomen, dat Lambert Hoex, de plebaan van 's-Hertogenbosch, in zijn schrijven, waarmede hij den dood van Van Litsenborgh meldde, den nuntius voor raad en voorlichting naar D'Alsace verwees¹⁸⁾.

Spinelli, wien deze zaak als prefect der Propaganda toch bijzonder interesseerde, had indertijd als nuntius te Brussel persoonlijk den strijd van Rome tegen de Republiek geleid tijdens het eerste conflict. Zonder nadere verklaring lijkt het ons dan ook onverantwoordelijk, dat Molinari deze bij uitstek ervaren adviseurs niet raadpleegde.

Gelukkig ontbreekt die verklaring niet: de nuntius zelf heeft ze — zij het dan ook indirect — later, in zijn verslag aan de Propaganda, gegeven. In zijn archief vond hij, hoe Spinelli tijdens het eerste conflict een beroep had gedaan op de gezanten van Portugal en Frankrijk. Dien weg ging hij ook op. Hij wendde zich tot Pater Rodriguez, den eersten kapeiaan van de legatiekapel der Portugeesche ambassade in Den Haag, die onder vorige nuntii reeds goede diensten bewezen had aan de katholieken in de Republiek. Deze Pater Rodriguez bracht den nuntius in contact met Mr. Reinier Bernard Hoynck van Papendrecht, een bekend katholiek advocaat in 's-Gravenhage. Evenals dat bij zoo vele voorname families in de Republiek het geval was, had het geslacht Hoynck van Papen-

¹⁷⁾ Hij was 7 Dec. 1754 benoemd. Zie Liisi Karttunen, o.c., s.v.

¹⁸⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c.: Schrijven van Hoex aan den nuntius uit 's-Hertogenbosch d.d. 12 Jan. 1756 (Minuut).

drecht zich gesplitst in een katholieken en een protestantschen tak, en zoo is het te verklaren, dat deze katholieke advocaat familieleden had, die lid waren van de Staten van Holland en door hun relaties met gedeputeerden ter generaliteitsvergadering in hooge mate de plannen van den nuntius konden bevorderen¹⁹⁾.

Het was Hoynck van Papendrecht, die den nuntius wees op een nieuwe methode, aangepast aan de veranderde omstandigheden. Allerdringendst ontried hij Molinari, om den hoogschout door geld gunstig te stemmen. Dit zou, zoo schreef hij, de vijanden, die Van Rechteren thans in grooten getale onder de leden der Staten-Generaal telde, in die mate ontstemmen, dat men de kans liep in het geheel geen vicaris geadmitteerd te krijgen. In elk geval zou de candidaat, voor wien Van Rechteren omgekocht was, zeker niet geduld worden.

De Haagsche adviseur kwam met een ander plan voor den dag, een plan, dat naar zijn oordeel onfeilbaar tot het gewenschte doel zou leiden. De nuntius zou een vicaris benoemen, waarna deze vicaris een request zou opstellen om de vereischte admissie van de Staten-Generaal te verwerven. Met de indiening van dat request zou Hoynck van Papendrecht zich belasten. Hij zou er echter niet toe overgaan, voordat hij door zijn invloed en relaties zich van een meerderheid onder de afgevaardigden ter Staten-Generaal verzekerd had.

Molinari werd door dit voorstel voor een moeilijk dilemma gesteld: schikte hij zich naar de inzichten van Hoynck van Papendrecht, dan ontstemde hij in hooge mate den hoogschout en kon hij staat maken op diens hevige tegenwerking. Volgde hij daarentegen het gegeven advies niet op en trachtte hij door geld Van Rechteren voor zich te winnen, dan was het onheil evenmin te overzien. Al de vroegere vrienden in de Staten-Generaal zouden in verbitterde tegenstanders veranderen. Het was immers niet mogelijk die omkooprij geheim te houden. Zeker zou Van Rechteren voor zijn goede diensten een vrij groot bedrag eischen, zoodat velen onder de katholieken van de Meierij zouden moeten bijdragen. En zouden die allen het geheim bewaren? Bij de vorige benoeming was de zaak immers ook uitgelekt!²⁰⁾.

Vertrouwend op de categorische verklaring van den advocaat, dat alles zeker terecht zou komen, mits de nuntius den door hem aangewezen weg wilde bewandelen, aanvaardde Molinari het voorstel. De nuntius kon niet

¹⁹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 345; Algem. Nederl. Familieblad, VIII (1891), p. 75.

²⁰⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 346.

weten, dat Hoynck de komende moeilijkheden onderschatte en daarom was zijn optimisme in den brief aan de Propaganda volkomen gerechtvaardigd. Zonder zijn te volgen methode nader uiteen te zetten, stelde hij Rome gerust met de verzekering, dat binnen zeer korten tijd alle moeilijkheden zouden overwonnen zijn. In dit optimisme ligt ook de verklaring, waarom hij de adviezen van D'Alsace en Spinelli meende te kunnen ontberen.

Om een geschikt persoon te kunnen aanwijzen, had hij aan Hoex gevraagd, hem enkele kandidaten op te geven. Hoex echter, bevreesd voor de wraak van den hoogschout, wiens substituut hem op den dag zelf, waarop hij den dood van Van Litsenborgh meldde, gesommeerd had, alleen of samen met de landdekens een kandidatenlijst gereed te maken, waaruit de Staten-Generaal een keuze konden doen, waagde het niet aan de opdracht van den nuntius gevolg te geven. Hij vond het veiliger, dat Andreas Aerts, pastoor van St. Jacob in 's-Hertogenbosch, naar Brussel reisde, om met den nuntius overleg te plegen en hem van advies te dienen²¹⁾.

Die reis was echter overbodig, want de bekende Leuvensche hoogleeraar Lelieveldt had den nuntius reeds drie kandidaten, geschikt voor het vicarisambt, opgegeven: Petrus van Helmond, pastoor van Hilvarenbeek, Andreas Aerts, pastoor van St. Jacob in 's-Hertogenbosch, en Lambertus Hoex, over wien zoo juist sprake was²²⁾.

Na eenig beraad liet de nuntius zijn keuze vallen op pastoor Hoex, aan wien hij opdracht gaf een request op te stellen volgens het bijgevoegde concept. De nuntius zou voor de doorzending naar Hoynck van Papendrecht zorgen, die het tempore opportuno zou indienen bij de Staten-Generaal.

Het duurde tot in April, vóór Hoynck met zijn onderhandelingen in Den Haag gereed was. Toen kreeg Hoex bericht, dat het request zou worden ingediend en hij zich naar den hoogschout had te begeven, om hem kennis te geven, zoowel van zijn benoeming tot vicaris als van het indienen van zijn request bij de Staten-Generaal. Hij moest dan tevens de voorspraak inroepen van Van Rechteren, om van de Hoogmogenden een gunstige beschikking op zijn verzoek te verkrijgen²³⁾.

²¹⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c.: Schrijven van Hoex aan den nuntius, z.d. (Minuut).

²²⁾ ibidem: Schrijven van Hoex aan kardinaal d'Alsace uit 's-Hertogenbosch d.d. 19 Jan. 1756 (Minuut).

²³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 348 vo.

Geheel dit plan was vooraf in elkaar gezet door den nuntius, die op deze wijze een al te groote ontstemming van den hoogschout meende te voorkomen. Dit diplomatiek spel was echter al te doorzichtig voor een Van Rechteren en een Juin. De hoogschout was dien dag niet aanwezig, zoodat Hoex zijn opwachting bij Juin moest maken ²⁴). Juin ontving hem heel beleefd, maar toonde zich over dezen gang van zaken allesbehalve tevreden. Hij was ten eerste verwonderd over de mededeeling, die Hoex hem kwam doen, en wees erop, dat deze benoeming rechtstreeks in strijd was met de Resolutie der Staten-Generaal van 12 Januari 1756, waarbij aan den hoogschout de opdracht was gegeven eenige geschikte personen voor te dragen, waaruit de Hoogmogenden een vicaris zouden benoemen; in strijd ook met de Resolutie van 18 Februari 1744, waarbij de Staten-Generaal zich uitdrukkelijk het benoemingsrecht voor het Bossche vicariaat hadden gereserveerd. Juin gaf aan Hoex de weinig bemoedigende verzekering, dat het aanbieden van het request geen ander gevolg zou hebben, dan dat de Staten-Generaal ten eerste verontwaardigd zouden zijn over de inbreuk, die Rome door deze benoeming gemaakt had op de rechten van de Republiek. Hij gaf Hoex in overweging, indien mogelijk, de indiening van het request nog te voorkomen en zich te houden aan het bevel hem vroeger gegeven, om een lijst van geschikte kandidaten aan den hoogschout ter hand te stellen.

Hoex liet zich echter niet van de wijs brengen. Ingelicht over de kansen die het voorstel maakte bij de Staten-Generaal, liet hij zich niet intimideeren en antwoordde eenvoudig, dat hem de bevoegdheid ontbrak, om de gevraagde lijst over te leggen. Hoex moet zich wel sterk gevoeld hebben, want Juin noemde zijn houding „weinig submis en decent”.

In Den Haag verliep de zaak niet zoo vlot, als Hoyne van Papendrecht wel verwacht had. Hij had het request, door den nuntius geredigeerd, eenigszins gewijzigd door er aan toe te voegen, dat Hoex door de kerkelijke overheid tot vicaris was benoemd ²⁵).

Over dezen passus waren enkele leden van de Staten-Generaal zeer verontwaardigd. Zij beweerden, dat men het request alleen reeds om de

²⁴) Het nu volgende relaas over het bezoek van Hoex aan Juin ontleenen wij aan de missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 20 April 1756. Arch. St. Gen., no. 5210.

²⁵) Arch. St. Gen., no. 7722: Request van Hoex d.d. 6 April 1756. Na de wijziging luidde het request: „... dat den suppliant door zyne geestelyke overigheid zijnde aangesteld, echter niet bevoegd is, de voorschreeve bedieninge te aanvaarden, sonder U Hooch Mogende praealable en speciale admissie...”

gewraakte uitdrukking moest verwerpen, aangezien dit in strijd was met de plakaten van den lande. Hoex had zelfs, althans volgens hen, gehandeld tegen den eed, dien hij bij zijn admissie als pastoor van St. Jan had afgelegd. Toen immers had hij plechtig beloofd geen benoeming, decreten of bevelen van Rome of zijn ministers te aanvaarden²⁶⁾.

De afgevaardigden ter Staten-Generaal die de zaak van den nuntius gunstig gezind waren, wisten te bewerken, dat het request niet direct werd afgewezen, maar dat het commissoriaal werd gemaakt — om den geijkten term van dien tijd te gebruiken — d.w.z. in handen gesteld van de gedeputeerden tot de zaken van de Meierij. Daar was het voorloopig veilig ondergebracht, want de voorzitter van die commissie, Pieck de Zoelen, was, zooals wij zagen, op de hand van den nuntius²⁷⁾.

Eenige dagen later moest de voorzitter van deze commissie voor enkele dagen naar Arnhem, om daar den landdag van Gelderland voor te zitten. Van zijn afwezigheid maakten de Staten-Generaal gebruik, om het request door te zenden naar den Raad van State, die het weer op zijn beurt aan Van Rechteren voor advies liet toekomen²⁸⁾. Van Rechteren had nog steeds niet voldaan aan de opdracht, hem bij Resolutie van 12 Januari 1756 verstrekt, om eenige kandidaten geschikt voor het vicarisambt op te geven. Deze aanschrijving van den Raad van State bracht hem zijn verplichting weer te binnen en hij haastte zich nu, om aan de reeds te lang uitgestelde opdracht te voldoen.

In een uitvoerige missive van 20 April 1756 gaf hij aan de Staten-Generaal verslag over zijn bemoeiingen in deze zaak en trachtte tevens zijn langdurig uitstel te rechtvaardigen. Onmiddellijk na het ontvangen van de lastgeving vanwege de Staten-Generaal had hij, toevallig in 's-Hertogenbosch zijnde, Lambert Hoex bij zich ontboden. Deze Hoex was immers, meende Van Rechteren, als landdeken van de stad, de voornaamste persoonlijkheid onder den clerus en zou dus ook wel met de leiding van het vicariaat tijdens de vacature belast zijn. Hij had hem bevolen enkele bekwame personen, geschikt voor het vicarisambt, op te geven, maar Hoex had het geweigerd, voorwendend, dat hij daartoe niet gemachtigd was. Hij zou er echter over schrijven naar Rome²⁹⁾. Het

²⁶⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 348 vo.

²⁷⁾ Resol. St. Gen. 21 April 1756.

²⁸⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 349-349 vo.

²⁹⁾ Nog verscheidene malen was Hoex over dezelfde aangelegenheid geïnterpelleerd. Zelfs op straat hielden Van Rechteren en Juin hem staande en mopperden, dat de be-

antwoord van Rome bleef echter uit en daarom had Van Rechteren bij zijn vertrek uit 's-Hertogenbosch, om in Deventer den landdag van Overijsel voor te zitten, aan Juin het bevel gegeven, zelf een lijst van geschikte personen op te stellen.

Even voordat Van Rechteren uit Deventer vertrok, ontving hij een schrijven van zijn substituut, waarin deze hem meldde, dat tot zijn groote verwondering Hoex bij hem was gekomen, niet om de gevraagde lijst in te leveren, maar om mede te deelen, dat hij zelf door Rome tot vicaris was benoemd en een gunstig advies van den hoogschout kwam vragen.

Wij hebben boven reeds vermeld, hoe Juin ontstemd was. Van Rechteren was het niet minder. Hij wijst er de Staten-Generaal op, hoe hier door Rome is gehandeld in strijd met de Resolutie van 18 Februari 1744, waarbij de Staten-Generaal uitdrukkelijk vaststelden, dat het benoemingsrecht hun alleen competeerde. In elk geval lijkt hem, na het voorgevallene, Hoex totaal ongeschikt om als vicaris te worden ge-admitteerd: hij heeft zich „te dependent en te stout voor het hof van Rome getoond om als een nuttig subject voor den staet tot het Vicariaet te worden voorgesteld”. Daarom heeft hij zich door anderen dan Hoex laten voorlichten en na deze adviezen te hebben ingewonnen is hij nu in staat een lijst van zes candidaten over te leggen³⁰⁾.

Op 21 April 1756 werd dit schrijven van den hoogschout behandeld in de vergadering van de Staten-Generaal. De gedeputeerden die de zaak van Hoex gunstig gezind waren, merkten op, zeer verwonderd te zijn, dat Hoex, op wien toch verder geen aanmerkingen te maken waren, niet op deze lijst voorkwam. Zij vonden het niet meer dan billijk, dat Hoex op de eerste plaats gezet zou worden. De tegenstanders kwamen weer terug op de oude moeilijkheid, dat Hoex door de geestelijke overheid was benoemd, wat tegen het plakkaat van 1730 was en beleedigend voor het gezag van de Republiek. De andere partij wierp hiertegen terecht op, dat bij de admissie van een aartspriester in Holland steeds een gelijkkluidend request werd ingediend, zonder dat daarop door de Staten ooit een aanmerking werd gemaakt. Pieter Steyn, de raadpensio-

slissing van Rome zoo lang uitbleef. 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c.: Schrijven van Hoex aan den nuntius uit 's-Hertogenbosch d.d. 7 Febr. 1756 (Minuut).

³⁰⁾ De voorgedragen candidaten waren: 1. Gerardus van der Leen, pastoor te Deurne; 2. Franciscus Strick, landdeken en pastoor te Heesch; 3. Andries Aerts, pastoor van de parochie St. Jacob te 's-Hertogenbosch; 4. Johannes van den Broek, pastoor te Berchem; 5. Franciscus van de Ven, pastoor te Aerle-Rixtel; 6. Henricus van de Mosselaer, pastoor te St. Michielsgestel.

naris, die bij de Bossche vicariskwestie verder geen rol speelde, bevestigde de bewering van de voorstanders van Hoex ³¹⁾). Een eindresultaat werd niet bereikt en weer werd de zaak in handen gesteld van Pieck de Zoelen c.s. ³²⁾).

Zoo kwam men niet verder, de nuntius begreep het maar al te goed. Hij maakte zich bovendien zeer ongerust over de machinaties van Van Rechteren, die beoogden, in plaats van Hoex een anderen candidaat te doen benoemen. Vooral was de nuntius bevreesd, dat de tegenstanders zouden gebruik maken van de eventueele afwezigheid van enkele goedgezinde afgevaardigden, om een beslissing te nemen ten nadeele van Hoex. Hij schreef erover aan Rodriguez en Hoyneck van Papendrecht, er op wijzend, dat hij gaarne bereid was de aanstootgevende passage uit het request weg te laten en een nieuw verzoekschrift in te dienen. De Giessenburg en Pieck de Zoelen keurden dit plan sterk af. Het zou het gevaar met zich medebrengen, dat men van die gelegenheid in de Staten-Generaal gebruik maakte, om een anderen candidaat te benoemen ³³⁾).

Molinari drong er daarna op aan, dat men zich tot de Prinses-Gouvernante zou wenden en haar uiteenzetten, hoe onredelijk de oppositie van Van Rechteren tegenover Hoex was. Het eenige, dat de hoogschout tegen Hoex kon aanvoeren, was, dat deze hem gepasseerd had door zich rechtstreeks tot de Staten-Generaal te wenden. Molinari meent, dat over het legale of illegale van deze handelswijze niet Van Rechteren maar de Staten-Generaal hebben te oordeelen. Wat de uitdrukking betreft, dat Hoex benoemd is door de geestelijke overheid, zou men de Prinses er op moeten wijzen, dat Hoex toch zich zelf niet kon benoemen en aangezien er een kerkelijke overheid ontbrak in het vicariaat van 's-Hertogenbosch zelf, moest de benoeming noodzakelijkerwijze geschieden door een instantie buiten de Republiek.

De Prinses, aan wie de zaak werd voorgelegd, was verstandig genoeg, om de juistheid van deze redeneering in te zien en zij beloofde al haar invloed aan te wenden, om een afdoening van deze kwestie in een voor Hoex gunstigen zin te bevorderen ³⁴⁾).

Nog op een ander invloedrijk persoon liet Molinari een beroep doen. Door generaal Cornabé ³⁵⁾), zijn intiemen vriend, stelde hij zich in ver-

³¹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 350. ³²⁾ Resol. St. Gen. 21 April 1756.

³³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 351-351 vo.

³⁴⁾ l.c., vol. 127, f. 352.

³⁵⁾ Franciscus Cornabé, Zwitser van geboorte, was sedert 1749 generaal-majoor der infanterie en commandant van Willemstad en De Klundert.

binding met den hertog van Brunswijk-Wolfenbützel. Om Cornabé in staat te stellen met kennis van zaken te spreken, stelde Molinari een memorie op over de verwickelingen, die er bij vroegere vacatures geweest waren. Brunswijk bleek volkomen bereid tot medewerking. Hij sprak erover met de Prinses, alsook met verschillende afgevaardigden ter Staten-Generaal, zoowel voor- als tegenstanders. Typeerend voor zijn goed inzicht in de bedoelingen van den hoogschout is, hetgeen hij opmerkte over Van Rechteren. Hij begreep wel, zeide hij, waarom die al weer naar 's-Hertogenbosch was: „peut-être pour tâcher de s'engraisser la patte, mais j'espère qu'on tienne ferme". De tegenstanders, met wie Brunswijk onderhandelde, wezen ook hem op de onoverkomelijke moeilijkheid van die buitenlandsche kerkelijke overheid. Brunswijk merkte op, dat er met wat goeden wil wel een oplossing te vinden was en beval hun Hoex als den meest geschikten candidaat krachtig aan ³⁶⁾.

Juin praatte ondertusschen in 's-Hertogenbosch maar voortdurend over het benoemingsrecht van de Staten-Generaal als opvolgers van de hertogen van Brabant en deed al zijn best, om een van de geestelijken uit het vicariaat over te halen, een eventueele benoeming door de Staten-Generaal aan te nemen. Er was echter veel veranderd sedert den tijd van Spinelli. Had deze in voortdurende ongerustheid verkeerd, dat een van de priesters uit de Meierij zich door de Staten-Generaal zou laten misbruiken, om de rol van een pseudo-vicaris te spelen, Molinari — hij schrijft het zelf naar Rome — was zeker van hun volkomen onderwerping en trouw aan den H. Stoel.

Voor Hoex werd het echter een zeer vervelende toestand en het is alleszins begrijpelijk, dat hij weer begon te denken aan het middel, dat bij een vorige gelegenheid zoo vlug en zoo krachtig gewerkt had. Hij had vernomen, dat Van Rechteren weldra naar 's-Hertogenbosch zou komen. Er was dus een gunstige gelegenheid, om met den gouden handschoen te werken. Hij wist echter te goed, hoezeer de nuntius afkeerig was van dat middel, om het zonder diens toestemming te durven aanwenden. Van Helmond werd naar Brussel gezonden, om den nuntius over het plan te polsen. Succes had hij niet. Molinari keurde het voorstel van Hoex ten sterkste af. Wel gaf hij Hoex den raad, zich bij Van Rechteren te vervoegen en zijn voorspraak in te roepen. Ook mocht hij wel voorzichtig laten doorschemeren, dat de katholieken niet ondankbaar zouden zijn, als Van Rechteren de zaak tot een goed einde wist te brengen.

³⁶⁾ Arch. di P. F., vol. 127, f. 352 vo.-353.

Hoex voerde de orders van den nuntius stipt uit. Hij ging op audiëntie bij Van Rechteren en werd hoffelijk ontvangen. Op zijn verzoek kreeg hij echter geen ander antwoord, dan dat hij in deze zaak niets meer ten gunste van hem kon doen, aangezien zij niet meer in zijn handen was³⁷⁾.

Intusschen was Van Rechteren ingelicht, waarschijnlijk door Hop, over de stappen, die Brunswijk ten gunste van Hoex gedaan had. Vreezend, dat de zaak een voor hem ongunstige wending zou nemen, zette hij zich aan het werk, om aan de Staten-Generaal in een uitvoerige memorie alle bezwaren, die er tegen de benoeming van Hoex waren aan te voeren, nog eens uitvoerig en scherp uiteen te zetten³⁸⁾.

III

In deze memorie geeft hij een uitvoerig overzicht, niet alleen van de geschiedenis van 's-Hertogenbosch sedert den Munsterschen vrede, maar ook en vooral van de moeilijkheden, waartoe de vicaris-benoemingen in de 18de eeuw aanleiding gaven en de houding, die de regeering der Republiek tot dan toe tegen de pretenties van Rome had aangenomen. Een droge opsomming van de namen der bisschoppen en vicarissen van 's-Hertogenbosch, van missiven en resoluties! Welsprekender wordt hij, als hij de beschuldigingen van corruptie, tegen hem ingebracht, gaat weerleggen. Van Rechteren wist, dat tot in de kringen der Staten-Generaal was doorgedrongen, hoe er bij de vorige benoeming met geld was gewerkt. Zonder de zaak bij den naam te noemen, wijst hij als vuige laster af het motief, dat Rome opgaf, waarom indertijd de benoeming van Strick niet werd geconfirmeerd: dat de aanwijzing door de Staten-Generaal door simonie zou verkregen zijn.

Nadat hij zich, althans naar zijn meening, gezuiverd had van den blaam, die op zijn integriteit als ambtenaar geworpen was, richtte hij zijn zwaarste geschut tegen de candidatuur van Hoex. Hoex is ongeschikt voor het vicarisambt om practische en om principieele redenen. Vooreerst om practische redenen: Hoex heeft reeds bewezen geen nuttig subject te zijn voor den Staat. Zooals Hoogmogenden wisten, waren er gedurende de bestuursperiode van Van Litsenborgh nog al strubbelingen en moeilijkheden geweest. Na den dood van den vicaris is het hem echter gebleken, dat niet Van Litsenborgh daaraan schuld droeg maar wel Hoex.

³⁷⁾ I.c., vol. 127, f. 353-353 vo.

³⁸⁾ Arch. St. Gen., no. 7397: Secrete missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 2 Juni 1756.

Rome immers had bewerkt, dat Van Litsenborgh onder curateele werd gesteld van Hoex, zooals Van der Asdonck indertijd trouw aan den leiband van pater de Neve had moeten loopen. Terwille van de rust in de Meierij moest hij een benoeming van Hoex dus ten sterkste ontraden. Ernstiger was echter nog het principiele bezwaar: Hoex immers had het nominatierecht der Staten-Generaal ontkend. Dat was wel de hoogste troef, die Van Rechteren tegen hem kon uit spelen. Hij wist, hoe gevoelig de Staten-Generaal waren voor het miskennen van wat zij als hun souveriniteitsrechten beschouwden. Juin, zijn substituut, had er Hoex op gewezen, hoe bij de oprichting van het bisdom 's-Hertogenbosch aan den koning van Spanje het recht was toegekend, den bisschop van het nieuwe diocees te benoemen. Hoe de koningen van Spanje dat recht zonder eenige onderbreking hadden uitgeoefend, zoolang 's-Hertogenbosch onder hun gezag was gebleven, en hoe dat recht heden ten dage in Oostenrijksch Brabant nog in observantie is. Op den man af had hij Hoex gevraagd, of hij dan niet aannam, dat aan de Hoogmogenden, als hertogen van Brabant, het recht toekwam, om, zonder voorstel van wie ook af te wachten, iemand tot vicaris te benoemen. Hoex had toegegeven, dat dit recht vóór het overgaan van 's-Hertogenbosch aan de Republiek, aan de hertogen van Brabant toekwam en nog zou toekomen, als 's-Hertogenbosch onder de hertogen gebleven was. Vrijmoedig echter had hij als zijn meening te kennen gegeven, dat de Paus niet kàn toelaten, dat een protestantsche sovereign het nominatierecht voor een geestelijk ambt uitoefent. Juin had nog getracht hem tot een ander inzicht te brengen, door hem in „seer serieuze termen” erop te wijzen, dat een dergelijke stelling in strijd was „met de souveraine macht en volstreckte hooge autoriteit van de Staten-Generaal”, in strijd ook met den eerbied aan de Hoogmogenden verschuldigd. Hoex had dus, zoo concludeert Van Rechteren, grootelijks misdaan tegen het plakkaat van 1730 en tegen den eed, bij zijn admissie afgelegd, waarbij hij beloofde: „niet te sullen doen of toelaten dat met sijn kennisse gedaen werde yetwes dat tot nadeel van den staet off regeringe van dien directelijck off indirectelijck soude mogen strecken, sonder te reverenderen eenige bevelen die daertegen soudén aenloopen” ³⁹⁾.

³⁹⁾ Bij het lezen van de missives van Van Rechteren krijgt men den indruk, dat hij nu eens het nominatierecht grondt op de bul van 1559, dan weer dat recht, afgezien van elke vroegere overeenkomst met den H. Stoel, beschouwt als behoorend tot de souveriniteitsrechten van de Staten-Generaal.

Bij de Staten-Generaal vinden wij eenzelfde verschijnsel. Sommigen — met Hop als

Bij de bespreking van de missive van Van Rechteren in de Staten-Generaal waren een aantal leden hevig verontwaardigd over de hautaine wijze, waarop Hoex het nominatierecht zou ontkend hebben ⁴⁰⁾). De hoogschout had dus niet tevergeefs gespeculeerd op de gevoeligheden van de Hoogmogenden. Er schijnen harde woorden gezegd te zijn aan het adres van den door Rome benoemden candidaat. De partijgangers van den nuntius hielden echter hun hoofd koel en wisten een noodlottige Resolutie te voorkomen. Ook nu weer ging de missive naar de commissie voor de zaken der Meierij ⁴¹⁾). Toch schijnt dit voorval een eenigszins pijnlijken indruk gemaakt te hebben, ook op de partijgangers van den nuntius. Er kwamen tenminste verontrustende berichten uit Den Haag van zijn vrienden en agenten.

IV.

De nuntius, door zijn agenten in Den Haag ingelicht over de beschuldigingen, door Van Rechteren aan het adres van Hoex geuit, vond de zaak van te veel gewicht om deze stilzwijgend voorbij te gaan. Op zijn voorstel kwam Hoyneck van Papendrecht naar de Meierij en stelde een onderzoek in. Nadat hij Hoex had geïnterpelleerd, liet hij dezen een verklaring opstellen, waarin hij de beschuldigingen op zijn priesterlijke eer ontkende. In Den Haag teruggekeerd, legde hij dit document over aan de commissie voor de Meierij ⁴²⁾).

leider — baseerden de aanspraken der Republiek op de bekende bul. Hop immers verwees voortdurend naar de bul van 1559, „waarbij de hertogen zich de benoeming pure et simpliciter hadden gereserveert” en merkte tegenover De Roy op: „dat Rome zichzelf de gevolgen moet imputeren” (‘s-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c.: Schrijven van De Roy uit Den Haag d.d. 11 Mei 1758).

Andere gedeputeerden ter generaliteit schijnen de bul buiten beschouwing gelaten te hebben. Wij leiden dit af uit een concept-brief van Aerts aan den Paus, waarin hij beweert, dat de Staten-Generaal het nominatierecht opeischen als „dominus supremus”.

Hoex meende zelf — het blijkt uit een „Memorie” van hem, die nog berust in het Archief van het bisdom ‘s-Hertogenbosch — dat de Staten-Generaal het beneden hun waardigheid achtten een beroep te doen op de bul van Paulus IV: „ja selfs souden zy het voor sig te slecht achten en tegen hunnen character te wesen, sulks te doen. Juyn heeft dus die fynigheit te vergeefs uitgevonden”. Eerder denkt hij, dat de Staten-Generaal aldus redeneeren: „Wij zijn de souverainen van de Vereenigde Nederlanden, aan geen Paus of geestelijkheid gebonden en uit hoofde van die macht, kiezen wij een vicaris naar ons welbehagen”.

⁴⁰⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 354 vo. ⁴¹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 3 Juni 1756.

⁴²⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 354 vo.

Nog was de nuntius niet tevreden. Om aan zijn vrienden onder de afgevaardigden ter Staten-Generaal de verdediging van Hoex gemakkelijker te maken, stelde hij een uitvoerige memorie op, waarin hij de bezwaren, die men tegen Hoex had ingebracht, scherp formuleert en met een overvloed van bewijzen tracht te weerleggen. ⁴³⁾

Naar uit de gesprekken van Juin, zoowel met Hoex als met anderen, bleek, had de hoogschout vooral twee bezwaren tegen de admissie van Hoex: 1°. Hoex had in zijn request aan de Staten-Generaal geschreven, dat hij door de kerkelijke overheid benoemd was tot vicaris van 's-Hertogenbosch en 2°. Hoex had zich — met voorbijgaan van den hoogschout — rechtstreeks tot de Staten-Generaal gewend.

In zijn memorie geeft de nuntius toe, dat Hoex inderdaad door hem benoemd is. Hij meent echter, dat een dergelijke benoeming niet in strijd is met de Resoluties der Staten-Generaal en daarom geen reden kan zijn, om aan Hoex de admissie te weigeren. Immers, waar de Hoogmogenden oogluikend de uitoefening van den Roomschen godsdienst toelaten, bestaat er geen twijfel, dat zij — eveneens oogluikend — alles willen tolereeren, wat noodig is om dien godsdienst te kunnen uitoefenen. Welnu, zooals het in alle godsdiensten regel is, dat niemand een kerkelijke functie kan bekleeden, tenzij daartoe alvorens te zijn aangesteld door de kerkelijke overheid, zoo moeten ook zij, die in de Roomsche Kerk een ambt willen uitoefenen, door de overheid van die Kerk worden benoemd. En dit wordt niet alleen door de Roomsche-Katholieken noodig geoordeeld, om de kerkelijke tucht te handhaven, maar ook de Staten-Generaal zelf hebben die noodzakelijkheid erkend in hun Resolutie van 19 Juli 1730, toen zij bepaalden, dat aan priesters in het vicariaat van 's-Hertogenbosch de admissie niet mocht worden verleend, tenzij voorzien van een wettige zending van den vicaris. Hieruit volgt, aldus de nuntius, dat ook de Staten als noodzakelijk beschouwen, dat voor het bekleeden van een ambt in de Roomsche Kerk een wettige zending van de kerkelijke overheid vereischt is. Die kerkelijke overheid voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch is de vicaris-generaal. Nu deze vicaris is gestorven, spreekt het toch vanzelf, meent de nuntius, dat er een nieuwe moet worden aangesteld — en wel door de kerkelijke instantie, die daartoe gemachtigd is. Niemand anders echter heeft het recht tot die benoeming als de nuntius te Brussel. Alleen de door hem

⁴³⁾ I.c., vol. 127, f. 377-400: *Memoria deserviens ad demonstrandum per D. Lambertum Hoex nihil esse peractum, quod adversaretur resolutioni Altipotentium.*

benoemde vicaris heeft het recht aan de Staten-Generaal de vereischte admissie te vragen, om zijn ambt te mogen uitoefenen. Zonder die voorafgaande benoeming mag dus niemand een dergelijk verzoek tot de Hoogmogenden richten.

Was deze aanwijzing niet vereischt, dan zouden daaruit vele moeilijkheden voortkomen. In dat geval immers zou iedereen zich aan de Staten kunnen voorstellen, om als vicaris toegelaten te worden. Zelfs iemand van een anderen godsdienst zou zich voor deze toelating kunnen aanbieden, wat toch zeker niet de bedoeling is van de Hoogmogenden, die, aangezien zij goedgeunstig hebben willen toestaan, dat de katholieken van 's-Hertogenbosch in het geestelijke door een vicaris bestuurd zouden worden, toch zeker ook gewild hebben, dat deze vicaris iemand zou zijn, die als zoodanig door de katholieken kan worden aanvaard.

Nu beweert Jun wel, dat een dergelijke aanstelling in strijd is met de Resoluties der Staten-Generaal, maar geheel ten onrechte. Immers, zooals reeds werd aangetoond, kan niemand door de katholieken als vicaris worden aanvaard, tenzij door de competente kerkelijke overheid — in casu den nuntius van Brussel — benoemd. Laten de Staten-Generaal dus toe, dat er in 's-Hertogenbosch een vicaris is, dan tolereeren zij stilzwijgend ook, dat deze vicaris door den Brusselschen nuntius wordt aangesteld. Bovendien bestaat er geen enkele Resolutie der Staten-Generaal, waardoor een dergelijke benoeming door den nuntius wordt verboden. De eenige verklaring, die de priesters vóór hun admissie moeten afleggen, is die, welke bedoeld is in de Resolutie van 19 Juli 1730, waarin echter van de vicarisbenoeming geen sprake is⁴⁴). Van de Bossche vicarissen wordt vóór de admissie een dergelijke verklaring geëischt, zooals blijkt uit de Resolutie van 26 Januari 1745, waarbij de hoogschout gemachtigd werd tot het toelaten van den vicaris Martinus van Litsenborgh, zonder dat er eenig bezwaar werd gemaakt tegen

⁴⁴) De verklaring, die de priesters moesten onderteekenen, voordat hun de acte van admissie werd verleend, luidde: „dat sy sijn wereltlycke priesters, en niet gehooren onder eenigh ordre van munnicken, ende dat sy niet sullen doen noch toelaten, dat met haare kennisse gedaan worde ytwes, dat tot nadeel van den Staat of de regeeringe van dien directellyck of indirectellyck soude mogen strecken, sonder te reverendeeren eenige beveelen, die daartegen soudon mogen aanloopen, ende dat sy na haar uytterste vermogen de leden van haare gemeenschap sullen vermaanen tot gehoorsaamheydt aan de Staaten en Magistraaten, als aan haar wettige overighijdt; sig onderwerpende by de voorschreve haare verklaaringh en onderteekeningh, in cas van contraventie aan de straffe gestatueert tegen de perturbateurs van de publicque rust.”

diens benoeming door den nuntius. Want, hoewel het vierde punt der verklaring, waarop de vicaris wordt geadmitteerd, o.a. eischt, dat hij alle zendingen uit het buitenland zal tegengaan, volgt hieruit niet, dat de benoeming van den vicaris zelf door den nuntius verboden is. De verklaring immers ziet alleen op den tijd, dat de vicaris zijn functie uitoefent, en verplicht hem geen inmenging te dulden van den nuntius bij het verleenen van zendingsbrieven aan de priesters, voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch bestemd. ⁴⁵⁾

Een zwakke plek in de politiek der Staten-Generaal ten opzichte van de katholieken was, dat zij niet consequent waren. Zeer terecht wijst de nuntius dan ook op de Resolutie van 12 Maart 1731, waarbij bepaald werd, dat de priesters in het markiezaat van Bergen op Zoom en in de baronie van Breda van den bisschop van Antwerpen, in Staats-Vlaanderen van den bisschop van Gent en in het land van Luik ⁴⁶⁾ van den bisschop van Roermond hun zendingsbrief moeten ontvangen, terwijl de Hoogmogenden zich op geenerlei wijze bemoeien met de benoeming van de bisschoppen zelve. Zij laten die benoeming geschieden volgens de regels en het gebruik in de Roomsche Kerk in zwang, en eischen van die bisschoppen slechts — naast de verklaring dat zij zich onderwerpen aan de Resoluties — de belofte, dat zij alleen gehoorzame priesters zullen benoemen voor de vaceerende plaatsen, niet toelatend, dat de nuntius van Brussel of andere gevolmachtigden van Rome zich met die benoeming zullen bemoeien. Waarom een uitzonderingstoestand scheppen voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch?

Zelfs in Holland, waar de plakkaten tegen bevelen aan katholieken, gegeven door kerkelijke instanties buiten de Republiek, strenger zijn dan in de generaliteitslanden, wordt de aartspriester, die in zijn gebied toch ongeveer dezelfde functies uitoefent als de vicaris in 's-Hertogenbosch, door den nuntius in Brussel benoemd. Deze aartspriester legt zijn benoe-

⁴⁵⁾ Het vierde artikel der verklaring, waarop de vicarissen sedert Van der Asdonck geadmitteerd werden, luidde: „dat hy tot vervulling van de openstaende of openvallende statien sal aenstellen personen van een goed leven en vreedsaem gedrag, onderdanen van den Staet sijnde; dat geen Jesuiten ofte munnicken daertoe sal mogen employeren ende dat alle sendingen, die van buyten 's lands gedaen soudén mogen werden sal tegengaan en weeren, alsmede dat soo veel als hem doenlijck sal sijn, sal beletten, dat geen munnicken ofte andere geordende priesters of Jesuiten dienst komen te doen of sacramenten komen te administreren op de plaetsen, daer pastoren sijn.”

⁴⁶⁾ Met het land van Luik wordt hier bedoeld, het gebied dat vroeger kerkelijk ressorteerde onder het bisdom Luik, o.a. Cuyk, Grave, Nijmegen.

mingsbreve over aan den raadpensionaris en, indien hij binnen veertien dagen geen bericht heeft gekregen van eventueele bezwaren der Gecommitteerde Raden van Holland tegen zijn benoeming, mag hij zijn functie uitoefenen. Hoewel er voor de generaliteitslanden een dergelijk decreet niet bestaat, heeft Hoex vrijwillig den hierboven beschreven weg gevolgd. Door den nuntius tot vicaris benoemd, oefende hij zijn ambt niet uit, maar vroeg daartoe eerst verlof aan de Hoogmogenden. Uit al het voorgaande blijkt toch wel heel duidelijk, dat de benoeming van Hoex door de kerkelijke overheid niet in strijd is met de decreten en Resoluties der Staten-Generaal.

Even willen wij het betoog van den nuntius onderbreken om enkele kantteekeningen te zetten bij dit eerste deel van zijn „deductie”. Hoe streng logisch zijn redeneeringen ook schijnen opgezet, toch lijkt ons zijn betoog mislukt. Volkomen terecht merkte de nuntius op, dat het in de katholieke Kerk regel is, dat de bisschoppen door de kerkelijke overheid worden benoemd. Door de concordaten waren op dezen regel echter tal van uitzonderingen toegestaan ⁴⁷⁾. En de Staten-Generaal beweerden, dat ook voor de Republiek die regel niet gold, aangezien de bul van 1559 het nominatierecht aan den souverein had toegekend. Een groot deel van het betoog van den nuntius ging dus langs de kwestie heen. Nog op een ander zwak punt in het betoog moeten wij wijzen. Als de nuntius beweert, dat er geen Resolutie bestaat, die de benoeming van den Bosschen vicaris door de kerkelijke overheid verbiedt, dan schijnt hij de bekende Resolutie van 18 Januari 1744 te beschouwen als een geval op zich, dat de benoeming van toen aan zich trok, maar niet in het algemeen benoemingen door Rome verbodt. Uit de voorgeschiedenis van deze Resolutie blijkt echter duidelijk, dat het de bedoeling der Staten-Generaal was, het benoemingsrecht ook voor de toekomst in een Resolutie vast te leggen.

Nog zwakker wordt zijn betoog in het tweede deel van de memorie, waar hij de bewering van Juin gaat weerleggen, dat de Staten-Generaal — als opvolgers van de hertogen van Brabant — en niet de nuntius den vicaris moeten aanstellen.

Het doet verder niets ter zake, meent de nuntius, dat Juin beweert, dat de Staten-Generaal — als opvolgers van de hertogen van Brabant — een vicaris moeten aanstellen. Wij kunnen immers niet veronderstellen, dat de Staten, die den katholieken godsdienst slechts oogluikend toelaten, in hun kwaliteit van hertogen van Brabant kerkelijke bestuur-

⁴⁷⁾ Zie pp. 23 vlgg.

ders zouden willen benoemen. In elk geval hebben zij zich tot nu toe nooit daarmee bemoeid, noch ooit zelf een vicaris of eenvoudig Roomsche priester aangesteld!

Het is ons volkomen onverklaarbaar, hoe de nuntius een dergelijke bewering durfde neerschrijven. Wij willen gaarne aannemen, dat hij niet wist, hoe in 1741 de Staten-Generaal eigenmachtig een pastoor in 's-Hertogenbosch naar een andere parochie hadden overgeplaatst. ⁴⁸⁾ Misschien kon hij ook niet weten, hoe in 1751 de vicaris van 's-Hertogenbosch van de Hoogmogenden strikt bevel kreeg, om eenige priesters uit zijn vicariaat ter beschikking te stellen van den bisschop van Gent, die aan de Staten-Generaal had gevraagd in Staats-Vlaanderen enkele wereldpriesters, niet onderdanen van de Republiek, te mogen benoemen, aangezien het getal zijner priesters, geboren in de Republiek, niet toereikend bleek om alle opengevallen plaatsen aan te vullen. ⁴⁹⁾ Weten kon en moest de nuntius echter — hij had zijn archief slechts te raadplegen — dat de Staten-Generaal in 1744, geheel buiten Rome om, Franciscus Strick tot vicaris van 's-Hertogenbosch hadden benoemd. En dat hem de Resolutie van 18 Februari 1744 volkomen bekend was, blijkt uit het vervolg van zijn memorie, waar hij één der bepalingen van deze Resolutie, die hij in zijn betoog wel kon gebruiken, citeert. Meende hij misschien, dat de Staten-Generaal hun Resolutie van 18 Februari 1744 hadden teruggenomen, alleen door het feit, dat zij ten slotte Strick's verzoek om ontheffing van het opgedragen ambt inwilligden? Het is haast niet denkbaar, aangezien de nuntius heel goed wist, hoe zijn voorganger alleen door de omkoopbaarheid van Van Rechteren zoowel Strick geëxcuseerd als Van Litsenborgh geadmitteerd had gezien door de Staten-Generaal. Hoe het ook zij, wij kunnen niet anders dan versteld staan over de verbijsterende oppervlakkigheid, waarmede hij dit voornaamste argument zijner tegenstanders behandelde. Slechts één opmerking, die hij in dit verband maakt, vinden wij van eenige beteekenis. Hij wijst erop, hoe de Staten-Generaal zelfs ten opzichte van de protestantsche predikanten in de Meierij het benoemingsrecht niet voor zich opeischen, maar slechts voorschrijven, zooals uit de reeds meermalen geciteerde Resolutie van 19 Juli 1730 blijkt, dat zij naast hun kerkelijke aanstelling ook een acte van admissie van den Raad van State bezitten. Zouden de Staten-Generaal, die de benoeming der bedienaren van hun eigen godsdienst vrij laten, zich willen mengen in de aanstelling van de priesters

⁴⁸⁾ Zie p. 73. ⁴⁹⁾ Resol. St. Gen. 20 Juli 1750 en 12 Maart 1751.

der Roomsche Kerk, die zij slechts oogluikend dulden? — vraagt de nuntius.

Al ontkent hij dus pertinent het nominatierecht der Staten-Generaal, toch wil hij daardoor niet beweren, dat deze zich onvoorwaardelijk moeten neerleggen bij de door de kerkelijke overheid gedane benoeming. Gaarne erkent hij, dat de Staten-Generaal het jus approbandi en improbandi bezitten. Indien de Hoogmogenden bezwaren hebben tegen den persoon van den nieuwbenoemden vicaris, dan moet de kerkelijke overheid een anderen candidaat aanstellen, die zich opnieuw tot de Staten-Generaal moet wenden om de admissie te vragen. Daarom ook heeft die kerkelijke overheid den voornoemden Hoex slechts een benoemingsbrief gezonden, zonder hem verdere volmachten of instructies te geven. Die benoeming beteekent dan ook niets anders, als dat Hoex zich tot de Staten-Generaal mag wenden voor de vereischte admissie. De woorden zelf van den benoemingsbrief geven duidelijk aan, dat de aanstelling eerst van kracht wordt, als de Hoogmogenden toelating verleenen het ambt van vicaris uit te oefenen: „ut interim ea peragere valeat, quae praemittenda sunt, ut collati muneris liberum exercitium obtineat”.⁵⁰⁾

Dat was alles, wat de nuntius tot weerlegging van het eerste bezwaar tegen Hoex' admissie wist aan te voeren. Van Rechteren had echter nog een tweede bezwaar tegen den door Rome benoemden vicaris — en in zijn oogen waarschijnlijk het grootste. Hoex had — met voorbijgaan van den hoogschout — zich met zijn request rechtstreeks tot de Staten-Generaal gewend. Het viel den nuntius niet moeilijk aan te toonen, dat dit meer een persoonlijke grief was dan een principieel bezwaar. Zeer terecht merkt de nuntius op, dat het niet de hoogschout van 's-Hertogenbosch is, die moet beslissen, of een vicaris zal worden toegelaten, doch de Staten-Generaal. Dit blijkt niet alleen uit den aard der zaak zelve, maar ook uit de Resoluties ter gelegenheid van vroegere vicarisbenoemingen genomen. Uit de Resolutie van 18 Februari 1744, waarbij de hoogschout werd gemachtigd Franciscus Strick toe te laten als vicaris van 's-Hertogenbosch; het volgt eveneens uit de Resolutie van 26 Jan.

⁵⁰⁾ In den benoemingsbrief voor Hoex had de nuntius geschreven: „Singularis animi tui dotes, zelus et doctrina, quibus caeteros hujus Majoratus dioecesis Buscoducensis pastores antecellis, post maturas considerationes jure merito Nos determinarunt ut vacantem hunc Vicariatum in persona D. V. collocaremus, ea freti fiducia, quod D. V. munus huiusmodi caeteris melius adimplebit. Sciat igitur D. V. se esse a Nobis constitutum in Vicarium Buscoducensem, prout constituimus, ut interim ea peragere valeat, quae praemittenda sunt, ut collati muneris liberum exercitium obtineat.”

1745, die den hoogschout opnieuw machtigde tot de admissie van Martinus van Litsenborgh. Hieruit blijkt duidelijk, dat de hoogschout uit zich zelf niet de bevoegdheid bezit een vicaris toe te laten, maar dat hij daartoe voor ieder speciaal geval door de Staten moet geautoriseerd worden. En die machtiging, bij de bovenvermelde Resoluties verleend, was geen algemeene volmacht, maar was beperkt tot de admissie van een met name genoemden candidaat.

Ook uit de Resolutie van 12 Januari 1756, die aan den hoogschout de opdracht gaf eenige geschikte kandidaten voor het vicarisambt aan de Staten-Generaal op te geven, kan geenszins bewezen worden, dat het Hoex niet vrijstond zich rechtstreeks tot de Staten-Generaal te wenden. Gaarne geeft de nuntius echter de verzekering, dat Hoex, indien deze Resolutie hem bekend ware geweest, zich eerst tot den hoogschout zou hebben gewend.

Mochten de Hoogmogenden echter oordeelen, dat niet zij, maar wel de hoogschout den vicaris moet admitteeren, dan zou dit nog geen bezwaar zijn dezen hoogschout alsnog te machtigen, aan Hoex de vereischte acte van admissie te verleen.

Afschriften van deze memorie liet Hoyneck van Papendrecht uitdeelen aan alle gedeputeerden tot de zaken van de Meierij, zoowel voor- als tegenstanders. Naar de nuntius beweert, zouden zij toegegeven hebben, dat deze „apologie” de overweging waard was. Ook de hoogschout en zijn substituut wisten zich inzage te verschaffen van het bewuste document. Volgens den nuntius wisten zij er niets tegen in te brengen: tenminste voor zoover men weet, voegt hij er voorzichtig bij.

Ons lijkt het echter heel onwaarschijnlijk, dat deze memorie van den nuntius eenigen indruk zou gemaakt hebben. Niet alleen kwamen er te veel onjuistheden in voor, maar ook ontbrak het aan een stringente weerlegging van het voornaamste argument, dat de tegenstanders gebruikten om het nominatierecht der Staten-Generaal te bewijzen. De nuntius was er niet in geslaagd, op afdoende wijze aan te toonen, dat de Staten-Generaal zich ten onrechte op de bul van 1559 beriepen.

V.

Nog altijd was men er niet in geslaagd een meerderheid te vormen in de Staten-Generaal. Minstens één provincie moest nog voor de zaak der katholieken gewonnen worden. Nu scheen Friesland de admissie van Hoex tegen te werken, niet zoozeer om principieele bezwaren als wel

om persoonlijke redenen van één zijner gedeputeerden.⁵¹⁾ Deze Friese afgevaardigde, Wybrand van Itsma, was vroeger schout geweest in Kempenland en meende het aan zijn verleden verplicht te zijn, voor Van Rechteren, zijn vroegeren collega, partij te kiezen. De oude vriendschapsbanden bleken sterker dan de overredingskracht van Hoyneck van Papendrecht.

Het toeval wilde echter, dat deze Van Itsma zeer bevriend was met Willem van Haren. Dat Van Haren in deze Bossche vicariskwestie aan zijn zijde stond, wist de nuntius reeds lang. Toch had hij nog geen beroep gedaan op de hulp van dezen medestander. Er waren aan een eventuele interventiepoging van Van Haren ook gevaren verbonden. De Van Haren's telden in invloedrijke regeeringskringen niet weinige tegenstanders. Zoo stonden zij op zeer slechten voet met de burgemeesters van Amsterdam en met Brunswijk⁵²⁾. Voeg daarbij de vrees van den nuntius, dat Onno Zwier van Haren, dien hij „uomo di molto spiritu” noemt, al te onbesuisd zou te werk gaan, „prendendo le cose con molto fuoco” — dan wordt het volkomen verklaarbaar, dat hij een zich toespitsen der tegenstellingen vreesde, als de hulp der Van Haren's werd ingeroepen.⁵³⁾

De kans om door Van Haren's bemiddeling de stem van Friesland te winnen leek den nuntius echter te schoon om ze ongebruikt te laten. Nog om een andere reden was Willem van Haren een niet te onderschatten kracht. Vroeger reeds wezen wij er op, hoe deze Hollandsche resident, zeer in aanzien bij het stadhouderlijk hof, hetzij door persoonlijk contact, hetzij door bemiddeling van zijn broer Onno Zwier van Haren, de Prinses zou kunnen beïnvloeden.

Dit alles bracht den nuntius er toe zich in verbinding te stellen met Van Haren. Verscheidene malen had hij met hem een mondeling onderhoud. Hij zette hem uiteen, hoe Rome, naast de zorg voor het zuiver bewaren van het geloof, steeds als voorname taak had beschouwd, de katholieken in de Republiek aan te sporen tot volledige gehoorzaamheid en onwankelbare trouw aan de regeering van het land. Hij kon zich daarom moeilijk indenken, dat men nu zoo vele trouwe onderdanen wilde

⁵¹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 355 vo.

⁵²⁾ De nuntius spreekt over den afgevaardigde van Friesland. Hij schijnt te veronderstellen, dat ieder gewest slechts één afgevaardigde naar de Staten-Generaal zond. Dat is natuurlijk een vergissing.

⁵³⁾ Colenbrander, *De Patriottentijd*, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden, 's-Gravenhage 1897, I, p. 66. ⁵⁴⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 365.

berooven van den troost van den godsdienst, dien zij als den waren erkenden. En dat alleen om het feit, dat de regeering de admissie weigerde van een vicaris, als diens benoeming geschied was op de in de katholieke Kerk vereischte wijze.

Van Haren bleek met de Prinses reeds over de Bossche vicariskwestie gesproken te hebben. Zij had zich toen wel bereid verklaard, mede te werken tot een voor de katholieken aannemelijke oplossing, maar zij scheen wat vooringenomen tegen Hoex. Van Haren zou er in elk geval over schrijven aan de Prinses. ⁵⁵⁾

In een volgend onderhoud vernam de nuntius, dat uit het antwoord der Prinses kon worden afgeleid, dat de tegenstanders Hoex hadden voorgesteld als iemand, die zich gemakkelijk tot overtreding der Resoluties en wetten liet overhalen. Die moeilijkheid kon de nuntius al heel gemakkelijk wegnemen. Het was volstrekt niet de bedoeling, Hoex te handhaven tegen den wensch van de Staten-Generaal in en Rome was gaarne bereid een anderen candidaat te benoemen, als er tegen Hoex bezwaar werd gemaakt. Van Haren echter gaf er de voorkeur aan, bij zijn eerstvolgend bezoek aan de Meierij zelf een onderzoek in te stellen naar de beschuldigingen, die tegen Hoex waren ingebracht ⁵⁶⁾.

Hoex, door den nuntius ingelicht, meldde zich *motu proprio* bij Van Haren aan en had met hem een langdurig onderhoud. Na afloop was de meening van Van Haren over Hoex totaal gewijzigd. Hoex had een buitengewoon goeden indruk op hem gemaakt en Van Haren liet niet na dit aan de Prinses te melden. Volgens zijn overtuiging, zoo schreef hij, was Hoex de meest geschikte candidaat en te verkiezen boven Van Helmond en Aerts, die door den hoogschout waren aanbevolen. ⁵⁷⁾

Goed bedoeld was dit alles wel, maar tastbare resultaten werden er niet mee bereikt. Van veel grooter practisch nut zou het geweest zijn, als Van Haren den Frieschen afgevaardigde voor de zaak der katholieken had weten te winnen. Was Van Haren tot die interventie niet bereid of is zijn poging mislukt? Wij weten het niet. De nuntius laat er zich niet over uit, terwijl een onderzoek in het Archief der Van Haren's daaromtrent evenmin iets aan het licht bracht ⁵⁸⁾. Zeker is, dat de stem

⁵⁵⁾ l.c., vol. 127, f. 355. Het is ons niet bekend, wat Van Haren geschreven heeft. Bij een onderzoek in het Koninklijk Huisarchief bleek ons, dat er voor de correspondentie met verschillende staatslieden een lacune is van December 1756 tot aan den dood van de Prinses op 12 Januari 1759. Het dossier-Van Haren verkeert ook in dit geval.

⁵⁶⁾ l.c., vol. 127, f. 355. ⁵⁷⁾ l.c. vol. 127, f. 356-356 vo.

⁵⁸⁾ Het Archief-Van Haren berust in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden.

van Friesland niet werd gewonnen.

Ook de bemoeiingen van Hoyneck van Papendrecht in Den Haag bleven vruchteloos. Steeds weer kwamen de tegenstanders erop terug, dat naast de persoonlijke ongeschiktheid van den voorgedragen candidaat, de passus over die aanwijzing door de kerkelijke overheid een onoverkomelijk bezwaar was voor de admissie van Hoex. De nuntius besloot daarom door het indienen van een nieuw request, waarin de aanstootgevende passage werd weggelaten en niet voor Hoex maar voor Van Helmond de admissie gevraagd werd, de moeilijkheden weg te nemen.

Aan De Giessenburg, die, zooals wij weten, de zaak van den nuntius gunstig gezind was, werd dit request ter hand gesteld om het te kunnen indienen, als de tijd gunstig scheen. Nu eens echter waren er van de voorstanders afwezig, dan weer was een tegenstander president, en zoo ging de winter van 1756—1757 voorbij, zonder dat De Giessenburg de zaak aanhangig had durven maken ⁵⁹⁾.

In de lente van 1757 bracht Hoyneck van Papendrecht een bezoek aan den nuntius in Brussel. Van alle kanten werd de zaak nog eens bestudeerd, maar ook in dit mondeling onderhoud werden geen nieuwe gezichtspunten geopend. Het stond voor beiden nu wel vast, dat de Prinses, hoezeer zij het ook wenschte, geen invloed genoeg bezat, om een gunstige beslissing te forceeren. In ditzelfde onderhoud wist Hoyneck den nuntius te overtuigen, dat de indiening van een nieuw request te groote gevaren meebracht. Hop, samen met de andere tegenstanders, zou van die gelegenheid gebruik maken, meende de advocaat, om een Resolutie uit te lokken, waarbij de Staten-Generaal eigenmachtig een vicaris zouden benoemen ⁶⁰⁾.

Zoo ging de zomer van 1757 voorbij, zonder dat de voorstanders ooit den tijd geschikt achtten de Bossche vicariskwestie ter tafel te brengen. Wel hielden andere zaken, het vicariaat van 's-Hertogenbosch betreffend, de aandacht zoowel van den nuntius als van de Staten-Generaal gespannen. Het betrof hier de ontvluchting uit het ouderlijk huis van Gertrudis Meyer ⁶¹⁾, een bekeerlinge, die in Uden in het klooster wilde treden, en vooral het onderzoek naar de geldmiddelen van het vicaraat. ⁶²⁾

⁵⁹⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 357. ⁶⁰⁾ l.c., vol. 127, f. 357 vo.

⁶¹⁾ Scherp traden de Staten-Generaal op tegen het overgaan van protestanten tot de katholieke Kerk. Strengere repressaille-maatregelen tegen de katholieken waren er gewoonlijk het gevolg van. Zie: Hezenmans, o.c., pp. 348 vlgg.

⁶²⁾ Zie hierover de Resol. St. Gen. 7 Juni, 28 Juni, 29 Juni, 11 Juli, 14 Juli en 16 Dec. 1757.

VI.

Deze nieuwe conflicten hadden zoowel de aandacht van de Staten-Generaal als die van den nuntius eenigszins afgeleid van de vicariskwestie en men schreef reeds 1758, voordat deze weer in het middelpunt der belangstelling werd geplaatst. Wat de nuntius zoo dikwijls gevreesd had, gebeurde eindelijk op 31 Maart 1758. Profiteerend van de afwezigheid van de meeste voorstanders van de zaak der katholieken, besloten de aanwezige leden van de commissie voor de Meierij, in één keer schoon schip te maken met al de zaken het vicariaat betreffend, en brachten daarom over alle kwesties tegelijk rapport uit. Zoo ook over de missiven van Van Rechteren van 21 April en 3 Juni 1756, waarbij hij eenige personen voor het ambt van vicaris had voorgedragen en de admissie van Hoex ten sterkste had ontraden.

De voorzitter van de week, Van Heyden-Hompesch, gedeputeerde vanwege Overijsel, bracht het rapport in de vergadering van 31 Maart ter tafel. D'Ablaing de Giessenburg was niet aanwezig en zonder de hulp van dien invloedrijken medestander gelukte het aan Pieck de Zoelen niet, de fatale beslissing tegen te houden. De hoogschout werd gemachtigd Andreas Aerts, een der candidaten door Van Rechteren aanbevolen, als vicaris te admitteeren ⁶³⁾.

Juin, die bij afwezigheid van den hoogschout de Resolutie der Staten-Generaal ter executie ontving, ontbood onmiddellijk Aerts bij zich, om hem van den wil der Staten-Generaal op de hoogte te stellen. ⁶⁴⁾ Dat onweer had te lang gedreigd om geheel onverwacht te komen. Aerts toonde zich dan ook niet uit het veld geslagen — zooals Van der Asdonck indertijd tegenover Fagel — en verzocht onmiddellijk beleefd maar dringend van den last verschoond te blijven.

Op 5 April had Juin den nieuwen „vicaris” ontboden, den volgenden dag herhaalde Aerts in een schrijven aan den substituut zijn verzoek, om van het hem opgedragen ambt ontheven te worden. Aerts schrijft in zijn missive, dat hij de benoeming tot vicaris door de Staten-Generaal, die Juin hem mededeelde, „met groote verlegenthey” heeft aangehoord. Na rijp overleg meent hij te moeten bedanken voor de eervolle opdracht, aangezien hij de vereischte bekwaamheid tot dit ambt niet bezit. Om Juin te overtuigen, dat zijn bezwaar geen voorwendsel is, voegt hij erbij,

⁶³⁾ Secrete Resol. St. Gen. 31 Maart 1758.

⁶⁴⁾ Arch. St. Gen., no. 7397 : Secrete missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 16 April 1758.

dat hij zich ook met alle kracht zou verzetten, als de geestelijke overheid hem een dergelijk ambt zou willen opdragen ⁶⁵).

Zoodra Van Rechteren weer in 's-Hertogenbosch kwam, maakte Aerts zijn opwachting bij hem, om nog eens mondeling uiteen te zetten, wat hij in zijn brief aan Juin reeds schriftelijk als zijn bezwaar had aangevoerd, en den hoogschout te verzoeken, Hoex' candidatuur in plaats van de zijne te willen bevorderen. Het antwoord van Van Rechteren was weinig hoopvol. Het was voor hem onmogelijk, zeide hij, iets voor Aerts te doen. Aerts moest toch begrijpen, vervolgde de hoogschout, dat hij, die over Hoex een ongunstig advies had uitgebracht, omdat deze hem zoozeer beleedigd had in zijn qualiteit als hoogschout, toch nu niet zich zelf kon tegenspreken. Hij voelde er niets voor, zich belachelijk te maken tegenover de Staten-Generaal. Aerts vroeg daarop, of het dan niet mogelijk was die vergissing „circa modum” te herstellen, en of Van Rechteren daarna niet bereid zou zijn, een gunstig advies te geven aan de Staten-Generaal. Van Rechteren nieuwsgierig geworden vroeg, hoe of Aerts zich die „amende honorable” dan wel dacht. Deze zette daarop uiteen, hoe in naam van alle landdekens een request zou gezonden worden aan de Ho.Mo., waarin zij den wensch uitspraken, Hoex als vicaris te mogen hebben en tevens hun verontschuldigen aanboden, dat zij den hoogschout mishaaagd hadden door zich rechtstreeks tot de Staten-Generaal te wenden.

Van Rechteren had met alle aandacht geluisterd, hij keurde echter het plan noch goed noch af. Hij zei slechts, dat hij vóór zijn vertrek nog een nader onderhoud met Aerts zou hebben.

De nuntius werd door Hoex gepolst over dit plan. Molinari was er niet tegen, mits men de excuses zoo formuleerde, dat er niet te kort gedaan

⁶⁵) „..... U.E. heeft my gelieven voor te draegen, hoe dat Syne Excellentie den Heer Grave Van Regteren, hoogschout van de Stad en Meyery van 's Bosch door een Resolutie van hun H.H.M.M. geautorizeert ende gevolmachtigd is om my als vicarius van 's Bosch te laten fungeren, hetwelke ik met groote verlegentheyt heb aangehoort.

Naer dit rypelijk overwogen te hebben, heb d'eer van met alle eerbied te antwoorden, dat ik voor die opdracht moet bedanken, verklaerende, dat ik dit ampt niet en can aannemen, omdat ik myselven om dat te bekleeden niet becwaem en kenne, ende dien last aensien, als dewelcken ik niet soude connen draegen. Ja, oock indien eenige geestelycke overigheyt my diergelycke last wilde opleggen, soude met alle cragt my daarvan tragten te excuseren. . . .” Arch. St. Gen. no. 5218: Schryven van A. Aerts uit 's-Hertogenbosch d.d. 6 April 1758. Bijlage bij de missive van Van Rechteren uit 's-Hertogenbosch d.d. 16 April 1758.

werd aan het gezag van en den eerbied voor den H. Stoel.⁶⁶⁾ Onder-
tusschen had Van Rechteren het schrijven van Aerts, vergezeld van een
advies, opgezonden naar Den Haag, waar het op 17 April 1758 in de ver-
gadering der Staten-Generaal werd behandeld.⁶⁷⁾

Aerts had in zijn gesprek met Van Rechteren laten doorschemeren, dat
de geestelijkheid van 's-Hertogenbosch vertrouwde, dat de Staten-Generaal
de benoeming van Hoex nog wel zouden goedkeuren. Dat was niet
verstandig van Aerts, het bleek op deze vergadering. Daaruit concludeer-
den de tegenstanders onmiddellijk, dat de weigering van Aerts voort-
vloeide uit vrees voor conflicten met zijn „zoogenaamde” kerkelijke over-
heid en dat de opgegeven bezwaren slechts voorwendsels waren.⁶⁸⁾ Ge-
lukkig voor den nuntius waren vele van zijn partijgangers aanwezig en
zoo werd de afwijzing van het verzoek voorkomen en het request naar
de bekende commissie verwezen voor advies.⁶⁹⁾

Eenige dagen later, op 24 April 1758, zonden de landdekens A. F.
Biedijks, P. van Helmond, Ing. van Doorn, F. Strick en W. Mollen het
request, waarvan boven sprake was. Zij wijzen op de onbekwaamheid
van Aerts, volgens zijn eigen verklaring, en op de buitengewone gaven
van Hoex, die verreweg de bekwaamste priester uit de Meierij is. Zij
vragen „demoedelijk”, indien Hoex een vergissing zou hebben be-
gaan bij het aanbieden van zijn request, dat wel te willen excuseeren,
aangezien deze verklaard heeft, niet de minste bedoeling te hebben gehad,
om Ho.Mo. onaangenaam te zijn. Zij verzoeken tenslotte als een groote
gunst, dat het aan de Staten-Generaal moge behagen, in plaats van
Aerts den reeds genoemden Hoex als vicaris toe te laten⁷⁰⁾.

Het was te verwachten, dat er door de tegenpartij een hevige oppositie
zou worden gevoerd tegen het inwilligen van dit verzoek. Zij wist een
meerderheid te vinden in de vergadering en het request werd afgewezen.
De Resolutie vermeldt laconiek: „dat in het voorz. niet kan werden
getreden en dat selve dienvolgende sal werden afgewezen”⁷¹⁾.

Den volgenden dag was de vicariskwestie al weer aan de orde, maar
nu in geheime vergadering. Klaarblijkelijk waren de tegenstanders aan-

⁶⁶⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 360.

⁶⁷⁾ Reeds geciteerde missive van Van Rechteren van 16 April 1758.

⁶⁸⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c.: Schrijven van De Roy uit Den Haag d.d.
25 Mei 1758.

⁶⁹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 17 April 1758. ⁷⁰⁾ Arch. St. Gen., no. 7730.

⁷¹⁾ Resol. St. Gen. 25 April 1758.

gemoedigd door het succes den vorigen dag behaald en wilden van de afwezigheid van D'Ablaing de Giessenburg, den trouwsten beschermer van de zaak der katholieken, profiteeren, om ook het verzoek van Aerts, dat nog steeds in handen van de commissie voor de Meierij was, af te wijzen. Van Haersolte van Staveren bracht rapport uit over het verzoek van Aerts, bij Resolutie van 17 April aan de gedeputeerden tot de zaken van de Meierij voor onderzoek en advies toevertrouwd, waarop besloten werd, dat men zou blijven bij de afwijzende beschikking van 31 Maart. Vastgesteld werd bovendien, dat Van Rechteren zou worden aangeschreven, dat hij Aerts andermaal bij zich moest ontbieden en hem erop wijzen, dat de katholieken van de Meierij het als een gunst moesten beschouwen, dat de Staten-Generaal hun een geestelijk leider gaven, om hen onder de hooge bescherming van de regeering des lands in rust en goede orde te besturen. Ernstig moest hij ook Aerts vermanen, dat hij, als onderdaan van den Staat, het ambt van vicaris, dat een „munus publicum” is, niet mocht weigeren. Hij moest de hoop uitspreken, dat Aerts zich bij deze beslissing zonder verdere oppositie zou neerleggen, zoodat Ho.Mo. niet genoodzaakt zouden zijn, „om op middelen van meerder aandrang bedagt te zijn”. ⁷²⁾

Juin ontbood, gevolg gevend aan deze Resolutie, Aerts bij zich, deelde hem het besluit der Staten-Generaal mede, wees hem in strenge bewoordingen op zijn plicht en vroeg een onmiddellijk antwoord. Aerts verzocht echter de zaak enkele dagen in beraad te mogen houden en antwoordde toen schriftelijk aan den substituut, dat hij, overtuigd van zijn onbekwaamheid, het ambt niet kon aanvaarden ⁷³⁾.

Nog eenmaal wilde de nuntius probeeren een andere wending aan de zaak te geven. En nu zou men alles op alles zetten. Aerts zou een nieuw request indienen, om van het ambt van vicaris verschoond te blijven, Van Haren bij de Prinses aandringen, dat zij al haar invloed zou doen gelden, om een besluit van de Staten-Generaal ten gunste van de katholieken te forceeren, terwijl Hoyneck van Papendrecht de leden van de Staten-Generaal zou bewerken.

Het begin van deze onderneming was hoopvol. De Prinses liet aan de Staten-Generaal weten, dat zij de Bossche kwestie binnen enkele dagen beslist wenschte te zien en aan den griffier Hendrik Fagel deelde zij

⁷²⁾ Secrete Resol. St. Gen. 26 April 1758.

⁷³⁾ Arch. St. Gen., no. 7397: Secrete missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 13 Mei 1758.

mede, dat Aerts geëxcuseerd was. Hoyneck van Papendrecht samen met Onno Zwier van Haren werkte druk onder de afgevaardigden tot de Staten-Generaal. ⁷⁴⁾

Op 23 Juni zou de slag gewaagd worden. Aerts' request werd gelezen, maar het gelukte niet een gunstige Resolutie door te drijven; weer werd de zaak verwezen naar de bekende commissie ⁷⁵⁾. Hoe gespannen de verhouding was tusschen de voor- en tegenstanders, blijkt wel uit het feit, dat nog denzelfden dag de commissie met haar rapport gereed was en adviseerde om het verzoek te weigeren. De Giessenburg, de president van de week, en Pieck de Zoelen wisten echter nog juist te voorkomen, dat de Staten-Generaal zich onmiddellijk accoord verklaarden met het advies der commissie. De partijen hielden elkaar in evenwicht en wij krijgen nu de eigenaardige vertooning, dat het request voor de tweede maal naar de commissie wordt verwezen, die zoo juist haar rapport had uitgebracht. ⁷⁶⁾

Veel goeds voor de toekomst beloofde dat niet. De tegenstanders zouden slechts een dag afwachten, waarop sommigen van de voorstanders afwezig waren, om hun wensch in een Resolutie om te zetten.

Wat te vreezen was gebeurde. Eenige dagen later brachten de gedeputeerden tot de zaken van de Meierij opnieuw een ongunstig advies uit en de Staten-Generaal sloten er zich bij aan, in hun Resolutie vast leggend, dat het verzoek werd afgewezen, en het bepaalde bij de vorige Resoluties (van 31 Maart en 26 April) moest worden uitgevoerd. ⁷⁷⁾

VII.

Die slag was weer verloren. Beter dan vroeger zag de nuntius thans in, dat de invloed van Van Rechteren, ondanks alle tegengestelde berichten van zijn agenten in Den Haag, toch nog zeer groot was. Dien tegenstand moest hij zien te overwinnen. Deze overtuiging drong zich des te sterker op, toen door den dood drie voorname medewerkers in dit Bossche drama van het tooneel verdwenen.

Op 12 Jan. 1759 stierf Prinses Anna, tot groote droefheid van den nuntius en de katholieken van de Meierij. Op haar toch was de laatste hoop gevestigd, om nog tot een gunstige oplossing te komen. Even erna

⁷⁴⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 366 vo.

⁷⁵⁾ Resol. St. Gen. 23 Juni 1758.

⁷⁶⁾ Secrete Resol. St. Gen. 23 Juni 1758.

⁷⁷⁾ Secrete Resol. St. Gen. 6 Juli 1758.

stierf Hoex, voor wien de benoeming tot vicaris een bron van veel last en zorg was geweest. Ten slotte, als derde, verdween van het tooneel Otto Juin, de substituut van den Hoogschout, een verbitterd vijand van alles wat katholiek was en die naast Van Rechteren het meest schuld had gedragen aan al de moeilijkheden.

De nuntius meende, dat door den dood van Juin de kansen gestegen waren om voor een anderen candidaat dan Aerts de admissie te verkrijgen.⁷⁸⁾ Niemand beter dan Tilmann van Rijckevorsel O. Praem., den pastoor van Poppel, meende hij te kunnen gebruiken, om den hoogschout voor dit plan gunstig te stemmen. Deze immers stond bij Van Rechteren in zeer hoog aanzien.

Van Rijckevorsel was gaarne bereid voor de belangen van het vicariaat in de bres te springen en voldeed onmiddellijk aan den wensch van den nuntius. Zeer hartelijk door Van Rechteren ontvangen, legde hij hem voorzichtig het doel van zijn komst uit. Van Rechteren, het was te verwachten, bleek niet bereid om, zooals hij het formuleerde, tegen zijn eigen advies in te gaan. Hij deed den pastoor echter een andere oplossing aan de hand. Men moest Aerts in een ander bisdom benoemen, zoodat hij niet meer beschikbaar was voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch, en vervolgens, zooals in 1743, een lijst van drie candidaten overleggen, waaruit de Staten-Generaal een keuze konden doen.

Molinari, over het resultaat van dit onderhoud ingelicht, was niet tegen het benoemen van Aerts in een ander bisdom, op voorwaarde, dat men zeker was op die manier een einde te kunnen stellen aan het conflict. Het tweede deel van het voorstel wees hij echter als onaannemelijk van de hand.

Bij een volgend onderhoud met den pastoor van Poppel hield Van Rechteren niet meer vast aan de lijst van drie candidaten, maar gaf goede hoop, dat de zaak tot een bevredigend einde zou gebracht worden, als Aerts in een ander diocees benoemd werd⁷⁹⁾.

Nadat Aerts zich bereid had verklaard dit offer ter wille van het zieleheil van de katholieken uit de Meierij te brengen, ging de nuntius op zoek naar een geschikte plaats voor hem. In de Oostenrijksche Nederlanden was er geen vacant, bovendien meent de nuntius is daar geen enkele parochie, die gelijkwaardig is aan de zijne in 's-Hertogenbosch. Daarom probeerde hij iets te vinden in de Hollandsche Missie. De aarts-priester van Holland bleek bereid, Aerts in een der betere parochies van

⁷⁸⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 367. ⁷⁹⁾ l.c., vol. 127, f. 369.

zijn ambtsgebied te benoemen, zoodat de overplaatsing geen degradatie zou beteekenen.⁸⁰⁾

De pastoor van Poppel werd over dezen stand van zaken ingelicht. Hij vond het echter te gevaarlijk erover te schrijven aan Van Rechteren, die in Overijsel was. Hij vreesde bovendien, dat de hoogschout een dergelijk schrijven zou beschouwen als een bewijs van wantrouwen. Hij had immers de stellige verzekering gegeven, dat, na de benoeming van Aerts in een ander bisdom, hij zou zorgen, dat de candidaat, door den nuntius aangewezen, door de Staten-Generaal zou worden geadmitteerd.

De nuntius was over die verzekering van den hoogschout toch niet heel gerust. Hij vond het absoluut noodzakelijk, dat Van Rijckevorsel den schout ging opzoeken in Overijsel. De pastoor, ondanks zijn hoogen leeftijd — hij was 28 Sept. 1686 te 's-Hertogenbosch geboren — en zijn wankle gezondheid, opperde niet het minste bezwaar.

Met open armen werd hij ontvangen en Van Rechteren verzekerde hem, dat men, hing het van hem af, binnen acht dagen den vicaris zou hebben, dien men wenschte. Jammer genoeg moest hij echter tot October in Overijsel blijven en per brief leek hem de behandeling van de zaak te gewaagd.

Zoodra de pastoor van Poppel vernam, dat Van Rechteren was teruggekeerd in Den Haag, schreef hij hem. Het duurde vrij lang, vóór de hoogschout hem door zijn secretaris liet antwoorden. En toen was het nog een groote teleurstelling. Vijf dagen lang had hij alles in het werk gesteld om Aerts geëxcuseerd te krijgen, maar tevergeefs. Er was voor de katholieken maar één middel om een einde aan dit conflict te zien: Aerts erkennen als vicaris⁸¹⁾.

Na de mooie beloften aan den pastoor van Poppel gedaan doet dit resultaat al heel vreemd aan. Had Van Rechteren dus gehuicheld, toen hij de toekomst zoo lichtend voorstelde, of ontmoette hij in Den Haag werkelijk onoverkomelijke bezwaren? Zeker is, dat in regeeringskringen in dien tijd het gerucht ging, door Hop uitgestrooid, dat binnenkort Rome ging toegeven. Wij kunnen ons indenken, dat de tegenstanders, aangemoedigd door die naderende overwinning, minder dan ooit bereid waren op de genomen besluiten terug te komen. Dat maakt het eenigszins waarschijnlijk, dat Van Rechteren's mededeeling conform de waarheid was⁸²⁾.

Na deze laatste mislukking schijnt men van beide zijden den strijd moe

⁸⁰⁾ l.c., vol. 127, f. 369 vo. ⁸¹⁾ l.c., vol. 127, f. 370 vo.

⁸²⁾ l.c., vol. 127, f. 371. De nuntius meent, dat Hop aan dat idee gekomen is door

geweest te zijn. De nuntius breekt er zijn relaas af en in de registers der Resolutiën der Staten-Generaal en de liassen der ingekomen brieven zoekt men te vergeefs naar verdere berichten over den strijd. Deze stilte na den storm blijft duren tot in 1761, toen men zich in Rome zelf ook eens ongerust maakte over den toestand in het vicariaat van 's-Hertogenbosch.

VIII.

Het zal den lezer opgevallen zijn, dat in geheel ons relaas over de verwickelingen in het vicariaat van 's-Hertogenbosch na den dood van Martinus van Litsenborgh, geen melding gemaakt wordt van hetgeen men in Rome zelf dacht en deed aangaande deze kwestie. Wij hebben sterk den indruk gewekt, alsof alles van den nuntius alleen uitging.

En inderdaad ging alles van den nuntius alleen uit! Na zijn eerste bericht van 27 April 1756, waarbij hij aan de Propaganda goede hoop gaf, dat de moeilijkheden, die de benoeming van Hoex ontmoette, weldra overwonnen zouden zijn, bleef hij tegenover Rome hardnekkig het stilzwijgen bewaren.⁸³⁾ Tot in Januari 1761 liet Rome den nuntius maar begaan. Toen werd Rome opgeschrikt door een rapport van Valerius Goossens, kapelaan te Tilburg, door de geestelijkheid der Meierij naar Rome gezonden, een rapport, dat in donkere kleuren den treurigen toestand schilderde, waarin het vicariaat van 's-Hertogenbosch verkeerde door de langdurige vacature.

Onmiddellijk ging er een brief naar Brussel. Tevergeefs echter. Molinari antwoordde niet.⁸⁴⁾ Men liet hem nu verder buiten de zaak en vroeg

de schuld van advocaat De Roy. Deze was door den nuntius sedert 1758 als tusschenpersoon gebruikt, om in contact te komen met Van Rechteren, die met Hoyneck van Papendrecht niet meer wilde onderhandelen. In plaats van zich tot Van Rechteren te wenden ging hij een bezoek brengen aan Hop, om dien grootsten tegenstander voor de zaak van de katholieken te winnen. Hij had echter niet het minste succes en in zijn brieven, geadresseerd aan Cornelis van Boxtel, advocaat in 's-Hertogenbosch, maar waarschijnlijk bestemd voor Hoex of Aerts, dringt hij steeds sterker aan op toegeven. Hij is bang, dat hij zich in zijn eigen carrière zal benadeelen, als hij nog langer bij Hop aandringt. Zoo wordt de bewering van den nuntius aannemelijk, dat De Roy tegenover Hop heeft laten doorschemeren, dat Rome weldra zou toegeven. 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., l.c. Zie o.a. zijn schrijven uit Den Haag d.d. 31 Juli 1758.

⁸³⁾ Spinelli beklagde zich daarover in de vergadering van de Propaganda. Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 292.

⁸⁴⁾ Molinari beweerde wel geantwoord te hebben. De Secretaris verzekerde echter, dat er in Rome niets ontvangen was. Zie zijn schrijven aan Molinari, Rome d.d. 27 Febr. 1763, l.c., vol. 127, f. 419.

inlichtingen aan de naburige bisschoppen van Mechelen, Roermond en Antwerpen. Molinari schijnt al heel spoedig vernomen te hebben, dat Rome buiten hem om inlichtingen vroeg over den toestand van het vicariaat. Hij voelde er zich door beleedigd, maar het zette hem toch aan, nu eens werk te maken van het rapport, dat Rome reeds zoo lang verwachtte. Hij maakte er zoo'n haast mede, dat zijn relatie nog vóór de rapporten van de bisschoppen van Mechelen en Roermond in Rome was. Zelfs een meer dan gewonen ijver legde hij aan den dag: in korten tijd liet hij drie relaties op elkaar volgen.⁸⁵⁾

Ondertusschen waren ook de rapporten van de bisschoppen binnen, zoodat de Propaganda over den toestand van het vicariaat volledig was ingelicht. Het meest interessant, verreweg het uitvoerigst ook, zijn de relaties van den nuntius, waaraan wij onze gegevens voor zijn werkzaamheid grootendeels hebben ontleend. De bisschop van Roermond stelde voor, het vicariaat bij het bisdom van Antwerpen te voegen⁸⁶⁾. De bisschop van Antwerpen meent: indien de Staten-Generaal beslist Aerts willen, is er geen ander middel „nisi ut eidem necessaria tribuatur jurisdictio, quatenus saltem sub titulo administrationis res istius dioecesis dirigat”⁸⁷⁾. De aartsbisschop van Mechelen hangt een somber tafereel op van den toestand in het vicariaat⁸⁸⁾. Als er niet spoedig wordt ingegrepen, zal de katholieke godsdienst er verloren gaan. De ketters zullen zeggen, dat Rome meer let op een klein titteltje van haar macht dan op het groote belang van den godsdienst. Zullen weldra de eenvoudige menschen, niet meer onderricht in den godsdienst — vijf en twintig parochies waren zonder priester en verstoken van alle geestelijke hulp — er niet de voorkeur aan geven, over te gaan tot de ketterij dan te leven zonder godsdienst?

Wij voelen zijn verontwaardiging trillen in de woorden, waarmede hij Spinelli bezweert, deze zaak toch niet langer te behandelen als een diplomatiek geschil. Wat zou het hinderen als de H. Stoel ook iets moest laten vallen van zijn rechten of gezag, als daardoor de godsdienst wordt gered! En dan wijst hij het eenige middel aan, dat hier uitkomst kan

⁸⁵⁾ Eerst een schrijven aan den Staatssecretaris op 15 Dec. 1761 (l.c., vol. 127, f. 322-322 vo.) met een bijgevoegd verslag (f. 323-340 vo.). Daarna een brief aan de Propaganda op 5 Maart 1762 (f. 342-342 vo.) met een relatie (f. 344-371 vo.).

Een tweede brief eveneens aan de Propaganda op 23 Maart (f. 306-309) met bijlagen (f. 310-316).

⁸⁶⁾ Roermond, d.d. 31 Oct. 1761, l.c., vol. 127, f. 395.

⁸⁷⁾ Antwerpen, d.d. 13 Jan. 1762, l.c., vol. 127, f. 396-397.

⁸⁸⁾ Mechelen, d.d. 5 Dec. 1761, l.c., vol. 127, f. 400-403.

brenghen : „l'unico remedio per ovviare a tanti mali, essendo di confirmare per Vicario l'istesso soggetto nominato dalli Stati d'Ollanda, il quale n'è degnissimo e da cui il Governo mai desisterà, li Stati d'Ollanda pretendendo, al mio parere non senza fondamento, che nella cessione fattagli del paese siano entrati ne' stessi diritti di Sua Maestà l'Imperatrice Regina." ⁸⁹⁾

Zeer merkwaardig is wel, dat hij het benoemingsrecht der Staten-Generaal erkent. Misschien is dit wel iets te sterk uitgedrukt, want hij schijnt toch aan te nemen, dat er over 'te disputeeren valt, zooals blijkt uit hetgeen hij op bovenstaanden passus laat volgen : „Ora certa cosa è che, se a Bois-le-Duc fosse un Vescovo, detto vescovado sarebbi di nomina regia."

In Mechelen schijnt men meer twijfels gehad te hebben over het verschil tusschen een apostolisch vicariaat en een bisdom. In vroeger tijd had een zijner voorgangers reeds aan de hoogleeraren van de juridische faculteit van Leuven de vraag voorgelegd, of de benoeming van den apostolischen vicaris aan den soeverein toekwam. Toen was die vraag ontkennend beantwoord, aangezien het ambt van een apostolisch vicaris van een geheel ander karakter is als dat van een bisschop: „nec in titulum, nec perpetuo duraturus confertur, nec ei praebenda nec canonica massa bonorum conjuncta est." Wel is — volgens deze hoogleeraren — de toestemming van den soeverein vereischt, om het ambt te mogen aanvaarden en uit te oefenen.

Hoe weinig omlijnd het recht van den Heiligen Stoel toen nog was, blijkt uit een andere vraag, die aan dezelfde professoren werd voorgelegd: „Moet de aartsbisschop van Mechelen ofwel de Paus den apostolischen vicaris van 's-Hertogenbosch benoemen, aangezien er geen kapittel meer is, dat het benoemingsrecht kan uitoefenen?" Op juridische overwegingen spraken zij zich uit voor den Paus. Deze beslissing kon nochtans niet verhinderen, dat de gegradueerde kanunniken van Mechelen — hoewel geheel ten onrechte — het jus appellationis van de priesters uit het vicariaat op den aartsbisschop van Mechelen vindiceerden in een uitvoerige memorie. ⁹⁰⁾

Het leek ons niet overbodig bovenstaande feiten even te memoreeren, aangezien zij ons beter doen begrijpen, hoe de Staten-Generaal er toe konden komen, zich te beroepen op de bul van 1559 om het benoemingsrecht voor het vicariaat van 's-Hertogenbosch op te eischen. Als zelfs

⁸⁹⁾ l.c., vol. 127, f. 400-400 vo.

⁹⁰⁾ Mechelen, Aartsbissch. Arch., Buscoducensia.

kerkelijke autoriteiten en katholieke juristen zooveel twijfels hadden, kan men zich over hun meening niet meer verwonderen.

Door de rapporten der bisschoppen en de relaties van den nuntius beschikte Spinelli over voldoende materiaal om een uitvoerig verslag in de vergadering van de Congregatie der Propaganda uit te brengen. Toch duurde het nog weer tot 25 Juli, vooraleer het rapport werd besproken. De beschouwingen uit dit rapport van Spinelli zijn in hooge mate interessant en getuigen van een zeer juist inzicht in de kwestie ⁹¹).

Er zijn verschillende middelen, meent de kardinaal-prefect, om tot een oplossing te komen:

(1) De hulp inroepen van de gezanten der katholieke mogendheden, zooals hij zelf gedaan heeft in 1726. Als zoo'n gezant tot de staatslieden der Republiek spreekt, niet als ambassadeur van een vreemde mogendheid, maar als vriend, krijgt hij dikwijls heel veel gedaan. En al slaagt zoo'n gezant er ook al niet in om te bereiken, wat hij wenscht, in elk geval is hij in staat den nuntius juiste en zekere berichten mede te deelen over alles, wat er in de Republiek omgaat.

(2) Men zou den hoogschout gunstig kunnen stemmen, door hem een belangrijke som gelds aan te bieden. Dat middel was in 1742 door Crivelli gebruikt en het had snel en afdoende tot een oplossing geleid.

(3) Men zou het benoemingsrecht kunnen laten aan den Staat. Dit middel keurt Spinelli echter absoluut af. Men kan een kettersche overheid geen privileges geven, die slechts aan katholieke vorsten worden verleend en dan nog maar onder conditie „quandiu in obedientia S.Sedis permanserint.”

Zoo immers was deze kwestie formeel opgelost in den tijd, dat Spinelli nuntius was te Brussel. Toen hadden de Staten-Generaal geëischt, dat de kanunniken door hen in Doornik aangesteld tijdens de bezetting, toen zij dus als wettige souvereinen over de Zuidelijke Nederlanden heerschten, gehandhaafd zouden blijven. De Raad van State te Brussel had toen beslist, dat aan een protestantsche overheid geen benoemingsrecht voor een kerkelijk ambt toegekend kan worden.⁹²) De Hollanders hadden trouwens zelf ingezien, dat zoo iets een abnormaliteit was, getuige het Barrière-tractaat, waarbij een groot deel van Gelder aan de Republiek was gekomen, maar waarbij in art. 8 bepaald

⁹¹) Arch. di P. F., I.c., vol. 127, f. 284-302: Relazione del Cardinal Prefetto della Sacra Congregazione di Propaganda Fide intorno al Vicariato vacante di Bois le Duc.

⁹²) Zie beneden pp. 48 vlgg.

was: „que le droit de collation des bénéfices, qui a été jusqu'ici au Souverain, appartiendrait dorénavant à l'Evêque de Ruremonde”.

Andere protestantsche mogendheden hebben nooit aanspraak gemaakt op het benoemingsrecht. Er zijn b.v. enkele apostolische vicarissen in het protestantsch gedeelte van Duitschland, o.a. in Hannover, die er vrij hun ambt uitoefenen, maar nooit hebben de vorsten er aan gedacht het benoemingsrecht van den vicaris op te eischen. Het zou al te vreemd zijn, dat een protestantsche overheid zou willen doen, waaraan zelfs een katholiek vorst nooit gedacht heeft: een apostolisch vicaris benoemen, die aan geen enkele kerk verbonden is en ad nutum kan geamoveerd worden. Ten onrechte beroepen zich de Staten-Generaal op het voorbeeld van den koning van Pruisen, die den bisschop van Breslau zou benoemd hebben. De koning van Pruisen had n.l. gevraagd, den tegenwoordigen bisschop van Breslau, Von Schaffgotsch, als coadjutor te mogen hebben van diens voorganger, kardinaal Von Sinzendorff. Dat verzoek was echter geweigerd. Na den dood van dezen kardinaal had de koning opnieuw een verzoek gericht tot den Paus, om bedoelden persoon tot bisschop te benoemen, waarop door Rome was geantwoord, dat de keuze aan het kapittel behoorde. De koning oefende de noodige pressie uit op de kanunniken en zijn candidaat werd gekozen. Rome keurde de keuze echter slechts goed, nadat de koning verklaard had, dat hij geen aanspraak maakte op het benoemingsrecht en in de toekomst de keuze geheel vrij zou laten.

Zelfs afgezien van bovenstaande redenen zou men toch nooit mogen toegeven aan de pretentie van de Staten-Generaal en de keuze overlaten aan een protestantsche mogendheid. Het zou de deur wijd-open zetten voor simonie en mettertijd zou men misschien den minst geschikte tot het vicarisambt benoemen. Daarbij kwam dan nog, dat het voorbeeld van 's-Hertogenbosch waarschijnlijk de aanleiding zou zijn, dat men ook in de Hollandsche Missie een apostolisch vicaris zou willen benoemen, en het zou geen verwondering behoeven te wekken, dan weldra een Jansenist aan het hoofd van de Hollandsche Missie gesteld te zien⁹³⁾.

(4) Men zou Aerts voor enkele maanden kunnen autoriseeren, om de openstaande parochies van geestelijken te laten voorzien en hem daarna weer laten abdiceeren.

Ook dit middel lijkt Spinelli niet. Het hield, al was het ook maar voor enkele maanden, de erkenning van het benoemingsrecht in.⁹⁴⁾

⁹³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 127, f. 295-297. ⁹⁴⁾ l.c., vol. 127, f. 297-297 vo.

(5) Ook het middel, waarmee men in 1742 begonnen was, door de dekens een aantal kandidaten te laten opgeven, waaruit de Staten-Generaal een keuze konden doen, vindt Spinelli te gevaarlijk. Hij vreest, dat daaruit op den duur een kapittel zou kunnen groeien. Het spookbeeld van Spinelli! ⁹⁵⁾

(6) Minder gevaarlijk lijkt hem het voorstel, dat door een priester uit de Meierij was gedaan: de Staten-Generaal een lijst van kandidaten laten samenstellen, waaruit Rome kiest. Ook deze vrijheidsbeperking aanvaardt Spinelli slechts zeer noode. ⁹⁶⁾

Van al deze middelen lijkt Spinelli het tweede nog het beste. Men zou Van Rechteren gunstig kunnen stemmen door hem een som gelds aan te bieden. Molinari had er vroeger zich tegen verklaard, beweerend, dat dit simonie zou zijn. Spinelli merkt terecht op, dat het toch geen simonie kan zijn, als een priester, die op wettige wijze gekozen is, den schout voor geld weet over te halen, hem geen moeilijkheden in den weg te leggen.

Men zou nog kunnen opmerken, zegt Spinelli, dat dit een gevaarlijk precedent zou zijn, maar, meent hij, Van Rechteren blijft toch niet altijd hoogschout en zijn opvolger is misschien minder hebzuchtig. En stel zelfs het geval, dat bij een volgende gelegenheid weer met geld gewerkt zou moeten worden: de godsdienstvrede in de Meierij is toch wel enkele duizenden guldens waard! ⁹⁷⁾

De Congregatie verklaarde zich accoord met haar prefect en de nuntius zou in den geest van deze beschouwingen worden aangeschreven. Molinari liet echter weer niets van zich hooren. De Congregatie herhaalde daarom hetzelfde schrijven, maar richtte het nu tot den auditeur der nuntiatuur. Toen kwam er antwoord. De zaak is hopeloos vastgelopen, heette het, de intercessie van buitenlandsche gezanten kan niet meer baten. Van Rechteren is zelfs voor geld niet meer te winnen, aangezien hij zich belachelijk zou maken door tegen zijn eigen adviezen in te gaan. Hop blijft maar hameren op het nominatierecht. Wij weten geen weg meer, misschien dat de Propaganda nog een oplossing kan suggereeren. ⁹⁸⁾

Die openhartige taal maakte indruk in Rome. Er moest iets gebeuren in 's-Hertogenbosch. De toestand was onhoudbaar. De meerderheid onder de kardinalen der Propaganda meende, dat men niet langer de

⁹⁵⁾ l.c., vol. 127, f. 298. ⁹⁶⁾ l.c., vol. 127, f. 298. ⁹⁷⁾ l.c., vol. 127, f. 301-302.

⁹⁸⁾ l.c., vol. 127, f. 426-431 vo.: Schrijven uit Spa d.d. 25 Jan. 1763.

verzending van de benoemingsbreve voor Aerts mocht uitstellen en de Paus zelf ging geheel met die zienswijze accoord.⁹⁹⁾

Wat voor bezwaren aan deze oplossing ook verbonden waren en welke gevolgen zij in de toekomst kon hebben, dit eenige middel, zoo zeide Z.H., om in den geestelijken nood van het Bossche vicariaat te voorzien, moest worden gebruikt.

Op 15 Maart werd de bul voor Aerts verzonden.

De Republiek had getriompheerd en Van Rechteren kon de Hoogmogenden feliciteeren met de overwinning!

„De roemwaardige standvastigheyt van U Ho. Mog. tot maintien van derselver hoog gezag en autoriteyt heeft het egter so verre gebracht, dat ik thans d'eere kan hebben, aan U Ho. Mog. schuldpligtig en ingevolge hoogstderselver resol. te rapporteeren, dat den meergem. pastor Aerts, op den 3n deeser, alhier by my gekomen is en verklaert heeft, na become permissie van syne geestelyke overigheyt, gereed te sijn, het aen hem door U Ho. Mog. opgedrage vicariaet van het sogenaemde bisdom van 's Bosch t'aenvaerden”.

Daarna las hij, zoo vervolgt Van Rechteren, aan Aerts de voorwaarden voor, waarop de admissie zou plaats hebben. Aerts kreeg enkele dagen om zich te beraden en de voorwaarden, die niet noemenswaard van die zijner voorgangers afweken, te bestudeeren. Op 5 Mei legde Aerts „by handtastinge in eeds plaats” op solemneele wijze de belofte af, het ambt te zullen waarnemen op de gestelde voorwaarden¹⁰⁰⁾.

⁹⁹⁾ Arch. di P. F., Lettere di Mons. Segretario, vol. 203, f. 41-41 vo: Schrijven van den Secretaris der Congregatie van de Propaganda aan kardinaal Antonelli, Rome d.d. 14 Maart 1763.

¹⁰⁰⁾ Arch. St. Gen., no. 7397: Secrete missive van Van Rechteren uit Den Haag d.d. 10 Mei 1763.

VIJFDE HOOFDSTUK

EEN NIEUW CONFLICT VOORKOMEN

Paus Clemens XI was ten eerste verheugd, dat eindelijk in de nooden van het vicariaat van 's-Hertogenbosch kon worden voorzien. Niet onvermengd met zorgen voor de toekomst was echter zijn vreugde. Was er dan geen enkele schikking te treffen, die beide partijen kon bevredigen? Op persoonlijk verzoek van den Paus werd aan De Roy de vraag voorgelegd, op welke wijze en met behulp van welke bemiddelaars men tot een transactie zou kunnen komen, zoodat in de toekomst de gewone moeilijkheden bij een vicarisbenoeming zouden worden vermeden. De Roy moest den Heiligen Vader teleurstellen. Zeer speet het hem, dat hij den Paus den weg tot een vergelijk met de regeering der Republiek niet wist aan te wijzen. Een transactie immers, schrijft De Roy, veronderstelt contracteerende partijen. De kerkelijke overheid wordt echter niet erkend door de Staten-Generaal, terwijl de katholieken uit de Meierij — geïnteresseerde onderdanen — geen partij kunnen zijn. Een overeenkomst met den schout is waardeloos, aangezien zijn ambt slechts „een temporeel ambt” is. Een Resolutie van de Staten-Generaal, die de kwestie op een voor Rome aannemelijke wijze zou regelen, mag men niet verhoplen. De Republiek zal zich de handen niet willen binden voor de toekomst. Elk compromis-voorstel zal afstuiten op het principieele bezwaar der regeering: „dat de benoeming by 't erigeren der nieuwe bisdommen aan den Hertogh privative is gereserveert, en dat Romen buyten impedimenta canonica den gedespiceerde zoude verplicht zijn te confirmeren”¹⁾).

Niet alleen de Paus zag de toekomst met bezorgdheid tegemoet, ook de nieuwbenoemde vicaris vreesde na zijn dood weer groote moeilijk-

¹⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., I.c., Schrijven van De Roy uit Den Haag d.d. 26 Mei 1763.

heden. Onder zijn nagelaten papieren is een concept van een schrijven aan den Paus, waarin hij de goedkeuring vraagt voor eenige methodes, die gevolgd zouden kunnen worden, om vlugger de admissie van een nieuwen vicaris te bereiken. De eerste methode bestond hierin, dat de dekens eenige kandidaten zouden voorstellen, uit welke de Staten-Generaal dan den vicaris zouden kiezen. Dat was het oude plan van Van Rechteren, in Rome weinig welkom wegens het vermeende gevaar, dat daaruit een kapittel kon groeien. Aerts wist dat wel; daarom stelt hij, indien de Paus tegen het eerste plan bezwaren mocht hebben, nog een andere methode voor. Hij vraagt, of de dekens den hoogschout mogen overhalen bij de Staten-Generaal de admissie te bewerken van dien priester uit het Bossche vicariaat, die door den Bosschen clerus het meest geschikt geacht wordt voor het ambt²⁾).

Wij weten niet of deze brief ooit aan Rome werd gezonden. Van veel belang is dat trouwens niet, want de aanbevolen methodes behoefden niet gebruikt te worden bij de volgende vacature.

In 1778 maakte de Brusselsche internuntius een reis door Holland en had in 's-Hertogenbosch een onderhoud met Aerts. Hij stelde te dier gelegenheid aan den Bosschen vicaris voor, hem een coadjutor met recht van opvolging te geven, om aldus na zijn dood de gewone moeilijkheden, die de benoeming van een nieuwen vicaris meebracht, te vermijden. Aerts stemde gaarne toe in dit voorstel en beval zijn vroegeren kapeiaan, Martinus Joannes van Roosmalen, als den meest geschikten candidaat aan. Bij breve van 25 Februari 1779 werd Van Roosmalen door Rome benoemd. Deze achtte zich echter onbekwaam voor het ambt en vroeg ontheffing van de opgedragen waardigheid. Rome aanvaardde zijn excuses en de internuntius kreeg opdracht naar een anderen candidaat uit te zien. Na overleg met Aerts vond deze het beter eerst de Staten-Generaal te polsen³⁾).

De internuntius schijnt de regeling van deze zaak geheel aan Aerts overgelaten te hebben. Wij meenen dit te mogen afleiden uit het feit, dat hij over deze kwestie slechts een zeer summier rapport aan de Congregatie der Propaganda zond, nadat de onderhandelingen met de Staten-Generaal tot een goed einde waren gebracht. Dat was zeer verstandig. Bij de vorige benoeming was immers heel duidelijk gebleken,

²⁾ 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., Het apostolisch vicariaat onder Aerts.

³⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 860 (niet gefolieerd): Schrijven van den internuntius uit Brussel d.d. 26 Maart 1782.

hoe afwijzend de regeering der Republiek stond tegenover de inmenging van den nuntius in kerkelijke aangelegenheden, die het Bossche vicariaat betroffen. Nam men dus den schijn aan, dat alles van den vicaris van 's-Hertogenbosch zelf uitging, dan was de kans om te slagen zeker grooter.

Aerts richtte zich met een request tot de Staten-Generaal, waarin hij erop wijst, hoe hij niet alleen stipt aan de voorwaarden, bij zijn toelating tot vicaris gesteld, heeft voldaan, maar ook de katholieken van zijn vicariaat in rust en goede orde heeft bestuurd, met volkomen eerbiediging van de wetten des lands. Hij vreest echter, „dat hy ter zaake van zijn klimmende jaren (zijnde reeds in het zes en zestigste jaar zijns ouderdoms getreden) verseld met verouderde lichaamsqualen en swakheeden, welke door een nu korts ondergaane siekte nog sterk hadden toegenomen, daaraan in het vervolg alleen en sonder adsistentie niet soo volkomen soude kunnen voldoen, als zijn wensch en verlangen was.” Hij hoopt daarom, dat het den Hoogmogenden moge behagen aan een van de seculiere priesters, door den Raad van State in de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch geadmitteerd, toe te staan als adjunct-vicaris op te treden ⁴⁾).

Hoewel uit de bewaard gebleven correspondentie van Aerts niet blijkt, dat hij vóór het indienen van zijn request den hoogschout Van Lynden heeft geraadpleegd, mogen wij toch wel als zeker aannemen, dat niet alleen het feit van de indiening, maar ook de inhoud van het request met den hoogschout is besproken. Het is immers absoluut ondenkbaar, dat Aerts, die wist tot welk een conflict met Van Rechteren het afwijken van den hiërarchischen weg bij de vorige benoeming geleid had, zich aan het gevaar zou hebben bloot gesteld thans eenzelfde conflict met Van Lynden uit te lokken. Bovendien, als Aerts den hoogschout werkelijk gepasseerd had, zou deze zeker niet, zooals thans het geval was, onmiddellijk bereid geweest zijn tot het geven van een zeer gunstig advies.

Ook over den inhoud van het request is ongetwijfeld eerst met Van Lynden overleg gepleegd. Wij meenen dit te mogen afleiden uit het feit, dat Aerts in zijn verzoekschrift de keuze van den adjunct-vicaris geheel overlaat aan de Staten-Generaal. Nu is het toch heel onwaarschijnlijk, dat de nuntius een dergelijke concessie zou hebben goedgekeurd, als niet vooraf met Van Lynden was overeengekomen, dat deze

⁴⁾ Arch. St. Gen., no. 7819.

den door Aerts en den nuntius geschikt geoordeelden candidaat bij de Staten-Generaal ter benoeming zou voordragen⁵⁾).

Op 12 December 1780 werd dit request van Aerts in de vergadering der Staten-Generaal besproken. Zooals te verwachten was, viel er niet onmiddellijk een beslissing, maar werd copie van het verzoekschrift voor bericht en advies aan den hoogschout gezonden⁶⁾).

Bij missive van 15 Januari 1781 diende Van Lynden de Staten-Generaal van advies⁷⁾). Uit geheel den opzet van zijn schrijven blijkt, dat hij zich eerst volkomen op de hoogte had gesteld van de verwickelingen, waartoe de vorige vicarisbenoemingen aanleiding hadden gegeven en dat hij de missives van zijn voorganger, Van Rechteren, degelijk bestudeerd had. Evenals Van Rechteren begint hij zijn beschouwingen met een summier overzicht van de geschiedenis van het „bisdóm" 's-Hertogenbosch sedert 1648. Hij wijst op de bekende Resolutie van 27 April 1726, waarbij de Staten-Generaal hadden vastgesteld: „dat het voor den dienst van den lande niet onverschillig kan zijn, wat persoon tot

⁵⁾ Een passus uit een memorie van Van Alphen, waarin hij een zeer beknopt overzicht geeft van de moeilijkheden bij de vicarisbenoemingen in de 18de eeuw, wijst eveneens in die richting. Aerts wilde de gewone moeilijkheden vermijden en „in hunc finem de licentia et consensu S. Sedis apud Gubernium allaboravit, ut liceret sibi habere coadjutorem cum jure successionis; cumque eo jam rem produxisset, ut certus foret e 3 a se propositis unum nominatum et designatum iri, praesentationem trium Gubernio proposuit, e quibus designatus est Antonius van Alphen . . .” 's-Hertogenbosch, Bissch. Arch., Dossier-Van Alphen.

Vóór de indiening van zijn request had Aerts eerst aan De Roy laten vragen, of de Staten-Generaal bereid zouden zijn een adjunct-vicaris toe te laten. De Roy was overtuigd, dat de Hoogmogenden aan Aerts wel een adjunct-vicaris als medehelper zouden toestaan, mits deze door hen benoemd werd. Hij voorziet, dat de indiening van een request voor de admissie van een met name genoemden candidaat geen succes zal hebben: „'t is derhalven te voorzien, dat er casu quo geen regard zal worden genomen op den persoon, die als coadjutor werd voorgesteld, maar dat schoon men al genegen was Z.H.W. te soulageren en te gemoet te komen, veel eerder een ander dan den geproponeerden heer nomineren en aanstellen zal, om van den geetablisseeerden voet niet af te wycken, op fundament dat de Hertog in der tijd by 't erigeren der nieuwe bisdommen dat regt absolut aan zigh zelven gereserveert heeft, en dat aan deeze de kerkelyke institutie niet behoort te worden gewygart, tenzy daar jegens impedimenta canonica geallegeert konden worden”. I.c., Het apostolisch vicariaat onder Aerts: Schrijven van De Roy uit Den Haag d.d. 19 Juni 1779.

Wilde Aerts dus zijn doel bereiken, dan moest hij wel den schijn aannemen, alsof hij de keuze van den adjunct-vicaris geheel aan de Staten-Generaal overliet.

⁶⁾ Resol. St. Gen. 12 Dec. 1780.

⁷⁾ Arch. St. Gen., no. 7398: Secrete missive van Van Lynden uit Den Haag d.d. 15 Jan. 1781.

vicaris worde aangesteld, en dat men verzeekert behoort te zijn, dat dezelve wel geaffectioneerde moge wezen voor deeze landen". Twee redenen hadden de Staten-Generaal, meent de hoogschout, waarom zij zich bemoeiden met de benoeming van den vicaris van 's-Hertogenbosch. In de eerste plaats was er de bul van 1559, waardoor zij „het goed en deugdelijk recht hadden, als hertog van Brabant, tot het benoemen van een vicaris des zogenaamden bisdoms van 's Bosch". En vervolgens kon het niet onverschillig zijn voor den Staat, of de geestelijke overheid van de katholieke onderdanen in de Meierij „een wel geaffectioneerde ingezeeten van den Staat" is ofwel „een zendeling van 't Hof te Romen".

Aan de eerste reden behoefde hij verder geen aandacht te schenken, aangezien Aerts de benoeming van den adjunct-vicaris geheel overliet aan de Staten-Generaal. En wat de tweede reden betreft, dat de vicaris bekwaam moet zijn voor het ambt en „wel geaffectioneerde" voor den Staat, in dat opzicht kon hij van Aerts het beste getuigenis geven: „Aan dit oogmerk heeft de suppliant, Andreas Aerts, compleetlijk voldaan; hy heeft de Roomsche geestelijkheid onder zyne diocese, zoowel als de leeken, in goede ordre en rust naar de wetten deezer landen kerkelijk bestuurd; hy heeft zig getoond geen vriend te zijn van geordende paapen en munniken; en zooveel mogelijk door goede vermaningen getragt de Roomsche ingezeeten af te trekken van het loopen buiten 's lands ter verrigting van godsdienstige pligten, als bedevaarden en dergelyke, een zaak, die jaarlijks verbaazende sommen gelds ten lande uitsleept en voor een voornaam gedeelte het onderhoud verschaft aan de beedelende kloosters op de confinen deezer landen geleege, ja hy heeft in de gevallen getoond, met nadruk zig te opposeeren tegens de indringingen der buitenlandsche geestelijkheid; zoodat hy zig allesins heeft gedraagen niet alleen als een gehoorzaam onderdaan van Uw Ho. Mo., maar ook als een subject, waardig het gunstig vertrouwen, 't geen Uw Ho. Mo. in hem hebben gelieven te stellen".

Nadat Van Lynden door deze lofspraak de Staten-Generaal gunstig gestemd had tegenover den persoon van den requestrant, zette hij uiteen, welke ambtsplichten een vicaris te vervullen heeft en spreekt als zijn meening uit, dat er redenen aanwezig zijn om het door Aerts in zijn request gevraagde toe te staan. Het ambt van vicaris immers legt verplichtingen op, waaraan alleen een man „in de fleur van zijn leven" kan voldoen ⁸⁾).

⁸⁾ „En hieromtrent gelieven Uw Ho. Mo. geïnformeerd te zijn, dat de noodzakelyke

Hoewel deze overwegingen pleiten voor een tegemoetkomende houding van de Staten-Generaal, stond hij eerst toch eenigszins wantrouwend tegenover dit request. Hij vroeg zich af, of achter dit request geen intriges van Rome verborgen zaten, om „een persoon dependent van deselve hier te lande in te dringen”. Zelfs het meest nauwkeurige onderzoek bracht echter daaromtrent niets aan het licht. Aerts verklaarde, dat hij geheel uit eigen beweging, zonder instigatie van Rome, gehandeld had. Van Lynden is bereid dat aan te nemen. De aard van het verzoekschrift sluit immers alle geheime bedoelingen van Rome uit, aangezien de keuze van den adjunct-vicaris geheel aan de Staten-Generaal wordt overgelaten. De hoogschout stelt daarom aan de Hoogmogenden voor, hem te machtigen één der wereldpriesters als adjunct-vicaris te admitteeren. Voor het geval, dat de Staten-Generaal zich met zijn advies zouden kunnen vereenigen, vraagt hij, of het de bedoeling is van de Hoogmogenden, dat hij eenige kandidaten, geschikt voor dat ambt, zal opgeven, zooals dat vroeger door zijn voorgangers in dergelijke gevallen werd gedaan.

Bij Resolutie van 16 Januari 1781 werd deze missive van Van Lynden in handen gesteld van de gecommiteerden tot de zaken van de Meierij, die op 15 Maart 1781 daarover rapport uitbrachten. In aansluiting op dit rapport besloten de Staten-Generaal den hoogschout te verzoeken, eenige geschikte kandidaten ter benoeming voor te dragen⁹⁾.

Van Lynden zond eerst 7 Januari 1782 zijn kandidatenlijst bij de Staten-Generaal in. Na een zeer nauwkeurig onderzoek te hebben ingesteld meent hij als het meest geschikt voor het ambt van adjunct-vicaris te moeten opgeven: 1. Joannes Franciscus Potters, deken van de stad 's-Hertogenbosch, 2. Nicolaas Franciscus du Messie, pastoor te Boxtel, 3. Gisbertus de Cort, pastoor te 's-Hertogenbosch en 4. Antonius van Alphen, kapelaan te Boxtel. Al deze kandidaten zijn „van ouders tot ouders” onderdanen van den Staat, van goede burgerfamilie, in de Meierij „gegoed en geërft” en „van moderate sentimenten”. Gold het een vicarisbenoeming, dan zou hij niet weten, aan wien van deze vier kandidaten de voorkeur te geven. Nu het echter de benoeming van een adjunct-vicaris betreft, meent hij, dat de leeftijd ook een factor is, waarmede rekening moet worden gehouden. Hij stelt daarom voor den

verrigtingen van een vicaris veelal bestaan in het reizen en trekken door het zoogenaamde bisdom, het bezoeken en visiteeren der gemeentens, het termineeren van onderlinge geschillen aldaar en dergelyke....”

⁹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 15 Maart 1781.

jongsten candidaat, Antonius van Alphen, te benoemen¹⁰⁾.

Ook nu weer werd de missive van den hoogschout in handen gesteld van de commissie voor de Meierij, die eerst op 6 Maart 1782 met haar rapport gereed was. Naar aanleiding van het door deze commissie gegeven advies machtigden de Staten-Generaal den hoogschout, om Antonius van Alphen „bij conniventie” toe te laten als adjunct-vicaris in de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch op te treden¹¹⁾.

Hiermede was het accoord met de regeering bereikt, zoodat de internuntius te Brussel bij schrijven van 26 Maart 1782 aan de Congregatie der Propaganda de benoemingsbreve voor Van Alphen vragen kon¹²⁾.

Bij den dood van Aerts in 1790 volgde Van Alphen op, zonder moeilijkheden van de Staten-Generaal te ontmoeten. De nieuwe vicaris bestuurde het vicariaat tot 1831. De moeilijkheden over de aanstelling van zijn opvolger, moeilijkheden van een geheel anderen aard als die welke zich voordeden ten tijde der Republiek, vallen buiten de grenzen van deze studie.

¹⁰⁾ Arch. St. Gen., no. 7398: Secrete missive van Van Lynden uit Den Haag d.d. 7 Jan. 1782.

¹¹⁾ Secrete Resol. St. Gen. 6 Maart 1782.

¹²⁾ Arch. di P. F., l.c., vol. 860 (niet gefolieerd); l.c., Acta 1782, f. 210 vo., Congreg. generalis van 17 Juni 1782.

REGISTER VAN PERSONEN- EN PLAATSNAMEN¹⁾

A

Ablaing de Giessenburg (Johan Daniel d'), 94, 101, 115, 119, 120.
Aerle-Rixtel, *100.
Aerts (Andreas), 97, *100, *105, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, *123, 124, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136.
Agatha (St.), 90.
Aken, 17.
Albertus (van Oostenrijk), 25.
Alexander VII (Paus), 35.
Allemont (Eugenius d'), *36, 46.
Alphen (Ant. van), *133, 135, 136.
Alsace (Thomas Philippe d'), 34, *35, *46, 49, *71, 74, 82, 83, 95, 97. Zie ook: Mechelen (aartsbisschop van).
Alticollense (Collegium), 46.
Amsterdam, 93, 113.
Andujar (pater), 50.
Anna van Hannover (prinses-gouvernante), 89, 90, 91, 92, 94, 101, 102, 113, 114, 119, 120.
Ans (Ruth d'), 32, 33.
Antonelli (Nicollò, kardinaal), *129.
Antwerpen, 13, *36, 50, 52, 53, 54, 55.
— (bisschop van), 108, 124.
Arnhem, 99.
Asdonck (Gisbert van der), 63, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74, *81, 83, 88, 89, 104, 108, 116.
Atrecht, 19.

B

Bachem (J.), *25.
Barbeirac (Jean), *3.
Barchman Wuytiers (Cornelis Johannes), 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 26. Zie ook: Utrecht

(Jansenistische aartsbisschop van).

Beesd, 94.
Benedictus XIII (Paus), 24, 48, 51.
Benedictus XIV (Paus), 31. Zie ook: Lambertini.
Bentinck (Willem Gustaaf, graaf, heer van Rhoon), 92, 93.
Berchem, *100.
Bergaigne (Jos. van), *48.
Bergen op Zoom, 108.
Bergh (Johan van den), 27, 28, 29.
Biedijks (A. F.), 118.
Bijleveldt (Johan van), *46.
Blok (P. J.), 1, 2, *22, *75, *92.
Bogaert (Joannes van den), *82.
Bourbons (geslacht der), 24.
Boxtel, 135.
Boxtel (Cornelis van), *123.
Brabant (hertogen van), 102, 104, 109, 134.
Breda (baronie van), 108.
Brenart (plebaan), 46.
Breslau, 127.
Broek (Johannes van den), *100.
Brugge, *27, *28, *29.
Bruggeman (J.), 15.
Brunswijk-Wolfenbittel (Lodewijk Ernst, hertog van), 92, 93, 102, 103, 113.
Brussel, passim.
Budel, 17.
Bussemaker (Th.), *92.

C

Ceulen (Antonius van), *62.
Clemens XI (Paus), 130.
Codde (Petrus), 4, *5, *16.
Colenbrander (H. Th.), *113.
Coppens (J. A.), 69.

¹⁾ De ** verwijzen naar de noten.

Cornabé (Franciscus), 101, 102.
 Cort (Gisbertus de), 135.
 Cramer (J. L.), 44, 57, 64, 65, *66.
 Cremers (Joannes Baptist), 46.
 Crivelli (Ignazio), 85, 86, 89, 126.
 Cruyssen (Seb. van der), 44, 45.
 Cunha (Luiz da), 17, 18. Zie ook:
 Portugal (gezant van).
 Cuupere (Johan Carel de), 27, 28,
 29.
 Cuyk, 90, *108.

D

Dalennoort (W. F. van), 53, *54,
 61, 68, 69.
 Danes (Pierre Louis), 46.
 Deurelinx (Joannes), 55, 57, 58, 59,
 60, 61.
 Deurne, 74, 80, 82, *100.
 Deventer, 100.
 Diest, 32.
 Doorn (Ignatius van), 74, 78, 80, 82,
 118.
 Doornik, 26, 27, 32, 126.
 Dordrecht, *46.
 Deutschland, 127.
 — (keizer van), 11, 15, 17, 19, 29,
 31, 33, 34.
 Dungen (Den), 35, 39.

E

Echternach, 40.
 Eersel, 39, 40, 41.
 Elias (H. J.), *13, 25.
 Engelen (Adrianus van), 73.
 Erckel (J. C. van), *53.
 Espen (Zeger Bernard van), 10, 20,
 21.
 Exel (Henricus van), 55, 57.

F

Fagel (François), 14, 17, 18, *22, 37,
 53, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 70, 71,
 75, 93, 94, 116.
 Fagel (Hendrik), 75, 93, 119.
 Fénélon (Gabriel Jacques de Salig-
 nac, marquis de), 56. Zie ook:
 Frankrijk (gezant van).
 Francino (J.), *90, *91.
 Franeker, *2.
 Frankrijk, 7, 23, 24, 30.

— (gezant van), *23, 55, 56, *57,
 60, 63, 95. Zie ook Fénélon (mar-
 quis de).
 — (koning van), 11, 19, 30.
 Frederik Hendrik (prins van Oranje),
 90.
 Friesland, 93, 112, 113, 114.

G

Geertruidenberg, *62.
 Gelderland, 94, 99, 126.
 Gemert, *66, *72.
 Generaliteitslanden, 4, 5, 91.
 Gent (bisschop van), 108, 110.
 Gestel, *62.
 Giessenburg, zie D'Ablaing.
 Goedele (St.), 46.
 Goossens (Valerius), 123.
 Govaerts (Pieter), 4, 8, 14, 16, 17,
 29, 35, 37, 39, 42, 43, 44, 54, 64,
 69.
 Grave, 90, 108.
 Grimbergen, *43, *44.
 Groot (Hugo de), 1.
 Grovestins (Jan Sirtema thoe), 93.
 Gulik-Berg, 32.

H

Haag (Den), passim.
 Haarlem, *20, 21.
 Habets (J.), *59.
 Habsburgers (geslacht der), 24.
 Haersolte van Staveren (Coenraad
 Willem van), 119.
 Hannover, 91, 127.
 Haren (Onno Zwier van), 113, 120.
 Haren (Willem van), *2, 91, 113,
 114, 119.
 Havensius (A.), *30.
 Heemse, *88.
 Heemskerk (Willem van), 39, 40.
 Heesch, 79, 82, *87, *100.
 Heim (Anthonie van der), 75.
 Heinsius (Anthonie), 4, 8, 27, 28, 37.
 Helmond (Petrus van), 82, 83, 97,
 102, 114, 115, 118.
 's-Hertogenbosch, passim.
 Heusden, *62.
 Heussen (Hugo van), 10, *53.
 Heydanus (Gaspar), 1.
 Heyden-Hompesch (Sigismond van),
 116.

Hezenmans (J. C. A.), *73, *115.
 Hilvarenbeek, 82, 97.
 Hoex (Lambert), derde hoofdstuk
 passim.
 Holland, 3, 4, *16, 75, 92, 93, 96,
 100, 108, 109.
 — (aartspriester van), 108, 121. Zie
 ook: Missie (Hollandsche).
 Holz knecht (G.), *13.
 Hoornbeek (Isaïc van), 9, *37.
 Hop (Johannes), *92, *104, *105,
 115, 122, *123, 128.
 Houbraken (Judocus), 15, 35.
 Hoyneck van Papendrecht (Cornelis
 Paulus), 45, 46.
 Hoyneck van Papendrecht (Reinier
 Bernard), 95, 96, 97, 98, 101, 105,
 112, 113, 115, 119, 120, *123.

I

Idelet (Silvester), 82, 83.
 Innocentius XI (Paus), 30, 31.
 Isabella (aartshertogin van Oosten-
 rijk), 25.
 Itsma (Wybrand van), 112, 113.
 Ittersum (W. C. Th., baron van),
 *88.

J

Jansenisten, 4, 9, 10, 13, 14, 16, 20,
 21, 22, 23, 35, 44, 46, 56, 61, 62,
 67, 68, 85, 127.
 Jezuïeten, 4, 7, 13, 19, 67, 68, 80,
 83, *108.
 Jong (J. de), *9, *23, *24.
 Jozef II (keizer), 24.
 Juin (Otto), 79, 82, 84, 98, 100, 102,
 104, *105, 106, 107, 109, 116, 117,
 119, 121.

K

Kamerijk, 19.
 Karel V (keizer), 33.
 Karel VI (keizer), 31.
 Karts (Mathias), 40.
 Karttunen (Liisi), *74, *95.
 Kaunitz (Max Ulrich von), *51.
 Kempenland, *62, 113.
 Keppel (Johan Rabo, baron van), 53,
 55, 60, 61, 65, 66, 70, 74.
 Kessel (J. van), *22.
 Keurvorst (de Groote —), 24.

Kinschot (J. A. van), 86, 91.
 Kirsch (P.), *24.
 Klundert (De), *101.
 Knappert (L.), *1.
 Knuttel (W. P. C.), 1, *4, *46.

L

Lambertini (Prosper), *30, 31. Zie
 ook: Benedictus XIV.
 Lang (H.), *29.
 Lee (Joannes van der), 63, 65, 66,
 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82.
 Leen (Gerardus van der), 74, 78, 80,
 82, *100.
 Leeuwarden, 114.
 Leiden, 2.
 Lelieveld (Laurentius), 84, 85, 97.
 Leopold (hertog van Lotharingen),
 24.
 Lercari (Nicollò Maria, kardinaal),
 49, 50, 51, 56.
 Leuven, 10, *36, 46, 125.
 Litsenborgh (Martinus van), 82, 83,
 *86, 87, 88, 89, 95, 97, 103, 104,
 107, 110, 111, 123.
 Lochmann (A.), *25.
 Locke (John), 3.
 Lodewijk XIV (koning van Frank-
 rijk), 23, 30.
 Lommel, 38, 39.
 Loon op Zand, *62.
 Löwenstein (Jean Ernest, graaf van),
 26.
 Luik (land van), 108.
 Luzern, 24.
 Lynden (Willem van, heer van
 Hemmen), 132, 133, 134, 135,
 *136.

M

Maastricht, 32.
 Maria Christina (aartshertogin van
 Oostenrijk), 58.
 Maria Theresia (keizerin), 24.
 Maurits (prins van Oranje), 90.
 Mechelen, 34, *35, 37, *44, 47, 125.
 — (aartsbisschop van), 20, 21, 22,
 82, 124, 125. Zie ook: Alsace
 (D').
 Meierij (van 's-Hertogenbosch),
 passim.
 Mendoça (Diego da), 56. Zie ook:
 Portugal (gezant van).

Messie (N. F. da), 135.
 Meteren (E. van), *30.
 Metzler (J.), *24, *91.
 Meyer (Gertrudis), 115.
 Michielsgestel (St.), *100.
 Missie (Hollandsche), 13, 35, *36, 46, 127.
 Molinari (G. B.), 91, 95, 96, 101, 102, 117, 121, 123, 124, 128.
 Mollat (G.), *22.
 Mollen (W.), 118.
 Moonen (L.), 59.
 Mosselaar (Henricus van de), *100.
 Munster, *29.
 — (vrede van), 12, 15, 17, 103.

N

Nederlanden (Zuidelijke of Oostenrijksche), 8, *13, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 36, 121.
 Neve (P. J. de), 74, 78, 79, 80, 104.
 Nijhoff (D. C.), *93.
 Nijmegen, *108.
 — (vrede van), 30.
 Noodt (Gerard), 2, 3.

O

Oerle, 64.
 Oirschot, 63, 70, 82.
 Oisterwijk, 24, 74, 82.
 Olivieri (Fabio, kardinaal), 50.
 Ommel, *62.
 Oostenrijk, 7, *13, 58.
 Oranje (prinsen van), 32, 33, 90, 91.
 Overijsel, 100, 122.

P

Pastor (L. von), *24, *51.
 Paulus IV (Paus), *105.
 Peelland, 38, 39, 40, *62.
 Pestors (J.), 27, 43, 46, 48, 55, 56, 91.
 Philips II (koning van Spanje), 30, 31.
 Philips V (koning van Spanje), 31.
 Pieck de Zoelen (Willem Hendrik), 94, 99, 101, 116, 120.
 Poppel, 121, 122.
 Portugal, 7, 24.
 — (gezant van), 56, 57, 59, 60, 63, 65, 95. Zie ook: Cunha (Da) en Mendoça (Da).

Postel, 35, 38, 39, 40, 64.
 Potters (J. F.), 135.
 Préclin (E.), *23.
 Pruisen, 24, 25, 32.
 — (koning van), 127.
 Pufendorf (Samuel), 3.
 Putten (Reinerus van der), *62.

R

Ranst (Franciscus van), 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55.
 Rechteren (R. B. R. graaf van), tweede en derde hoofdstuk passim.
 Renooi, 94.
 Rijckevorsel (Fr. van), *62.
 Rijckevorsel (Tilman van), 121, 122.
 Rodriguez (pater), 95, 101.
 Roermond, 47.
 — (bisschop van), *36, 57, 58, 124, 127. Zie ook: Sanguessa.
 Rome, passim.
 Roosmalen (M. J. van), 131.
 Roy (Isaac Johan de), 75, 76, 82, 85, 86, *105, *118, *123, *130, *133.

S

Sanguessa (Franciscus Ludovicus), 45, 46, 47, 55, 56, 57, 58, 59, 60.
 Zie ook: Roermond (bisschop van).
 Savage, (J.), *3.
 Savoye (Victor Amadaeus van), 24.
 Schaap (F. I.), *12.
 Schaffgotsch (Philipp Gotthard, Graf von), 127.
 Schijndel, 82.
 Schutjes (L. H. C.), *8, *74, *90.
 Sigmans (Nicolaus), *61, 62.
 Sinzendorff (Ludwig von, kardinaal), 127.
 Slicher (A.), 9.
 Slingelandt (Simon van), *22, *37.
 Spanje, 7, 23, 24, 30.
 — (koning van), 15, 19, 24, 26, 30.
 Spieghel (Hendrik Laurens), 1.
 Spinelli (Giuseppe), 32, 42, 44, 45, 47, 49, 58, 63, 64, 70, 86, 87, 91, 95, 97, 102, *123, 124, 126, 127, 128.
 Spinosa (Karel), 45, 46, 47, 48, 55.

Spinoza (Baruch de), 1.
Steenoven (Corn.), *46.
Steyaert (Martinus), 36.
Steyn (Pieter), 92, 93, 100.
Strick (Franciscus), 79, 82, 83, 84,
85, 86, 87, *100, 103, 110, 111,
118.

T

Tempi (Luca Melchior), 73, *74,
75, 78, 81, 83.
Testa (Pietro Paolo), 84, 85.
Thabor (J. van), *70.
Tilburg, 123.
Torre (Jacobus de la), *36.

U

Uden, 115.
Utrecht, *2, 9, 10, 94.
— (Jansenistische aartsbisshop
van), 14, 21, *22, 59.

V

Valenti (Gonzaga, kardinaal), 74,
*75.
Veit (L. A.), *24.
Ven (Franciscus van de), *100.

Visscher (Roemer), 1.
Visser (J. Th. de), *3.
Viviani (pater), 50.
Vlaanderen, 51.
— (Staats), 108, 110.
Vregt (J. F.), *16.

W

Wagner (P.), *22.
Wap (J. F.), *90.
Warschau, 25.
Wessem, 55.
Wijdeven (Simon van), 79, 80.
Willem de Zwijger, 90, 91.
Willem III (prins van Oranje), 90.
Willem IV (prins van Oranje), 90.
Willem V (prins van Oranje), 89, 94.
Willemstad, *101.
Witt (Johan de), 2.
Woensel, 69.

Y

Yperen, *26, 27, 28, 29, 30.

Z

Zeeland, 93.

INHOUD

Lijst der geraadpleegde archivalia	XI
Lijst der geraadpleegde werken	XV
Eerste Hoofdstuk :	
Het voorspel van den strijd	1
Tweede Hoofdstuk :	
Het eerste conflict 1726-1731	42
Derde Hoofdstuk :	
Het tweede conflict 1726-1745	72
Vierde Hoofdstuk :	
Het derde conflict 1756-1763	89
Vijfde Hoofdstuk :	
Een nieuw conflict voorkomen	130
Register van personen- en plaatsnamen	137

R E C T O R A A T der R. K. U N I V E R S I T E I T .
/-----

Nijmegen, 14 Juni 1938

Waarde Collega,

Van personalia, die U in de overdrachtsrede wilt vermeld zien, verzoek ik U mij vóór 15 Augustus a.s. zoo volledig en nauwkeurig mogelijk mededeeling te doen.

Bij voorbaat dankend voor de gegevens.

Met collegiale groeten,

De Rector Magnificus,

K.L. Bellon.

De Heer Secretaris der Curatoren Mr C. Prinzen zou graag van Rector en Senaat afscheid nemen op Woensdag, 6 Juli a.s.

De Collega's worden verzocht te 12 $\frac{1}{4}$ uur precies in de Senaatskamer aanwezig te zijn, waar de Rector den scheidenden Secretaris een kort woord zal toespreken.

Met collegiale groeten,

De Rector Magnificus,

K.L. Bellon.

De Academische Senaat wordt bijeengeroepen tegen Dinsdag 21 Juni 1938 te 4 uur in het Aulagebouw, Wilhelminasingel 13.

Agenda :

Promotie van den Weleerw. Pater G.P.J. Giezenaar.
Proefschrift getiteld :

DE STRIJD TUSSCHEN KERK EN STAAT over de benoemingen der Apostolische Vicarissen van 's-Hertogenbosch in de 18e eeuw.

De Rector Magnificus,

K.L. Bellon.

STELLINGEN

I.

Al te simplistisch stelt Van Velthoven de kwestie voor, waar hij schrijft, dat de apostolische vicarissen van 's-Hertogenbosch door de Staten-Generaal niet in de Meierij werden toegelaten, omdat zij Zuid-Nederlanders waren. (H. J. J. van Velthoven, *Stad en Meierij van 's Hertogenbosch*, Dl. I, Amsterdam 1935, pp. 99-100).

II.

Een beschrijving van de Bossche Kerkgeschiedenis, die slechts steunt op het tot nu toe gepubliceerde materiaal, is wetenschappelijk niet verantwoord.

III.

Het was een diplomatieke fout van de Pauselijke Curie, dat zij aan haar nuntii alle contact met de gezanten van onze Republiek verbood.

IV.

Terecht heeft men over Agostino Franciotti als voorzitter van het vredescongres te Aken (1668) opgemerkt: „Un nonce fut envoyé à ce congrès pour être un fantôme d'arbitre entre des fantômes de plénipotentiaires”. (Voltaire, *Le siècle de Louis XIV*, Nouvelle Edition, Paris s.d., p. 92).

V.

De nieuwe inventarisatie van het Archief-Heinsius, berustend in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, hield ten eenenmale geen rekening met de belangrijke gegevens voor de geschiedenis der katholieke Kerk, die in dit archief verborgen zitten.

VI.

De dissertatie van F. C. de Vries : Vredespogingen tusschen de Oud-Bisschoppelijke Cleresie van Utrecht en Rome (Assen 1930), berust op een zeer onvolledig en eenzijdig onderzoek.

VII.

Johan de Witt volgde met betrekking tot de tolerantie een zuivere utiliteitspolitiek.

VIII.

Schutjes beweert ten onrechte, dat het Archief-Van Litsenborgh, door de Staten-Generaal in beslag genomen, niet aan de kerkelijke overheid van het vicariaat 's-Hertogenbosch zou zijn teruggegeven. (L. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, Dl. II, St. Michiels-Gestel 1872, p. 155).

IX.

Ofschoon A. C. Kruyt in de Inleiding van zijn studie : Het animisme in den Indischen Archipel ('s-Gravenhage 1906), verzekert, dat hij geen standpunt wil innemen ten opzichte van het ontstaan van den godsdienst, blijkt hij — niet alleen in deze studie, maar ook in de volgende, die van zijn hand verschenen — sterk beïnvloed te zijn door de heerschende godsdiensthistorische theorieën.

X.

Terecht ziet J. Jennes in een der werken, toegeschreven aan den Chi-neeschen schilder Tong K'i tch'ang (1555-1636), een navolging van een gravure van Antoon Wierx († 1624). (J. Jennes, L'art chrétien en Chine au début du XVIIe siècle, T'oung Pao, Dl. XXXIII, 1937).

